

Karin Alexanderson & Elisabet Näsman

BARNDOM OCH FÖRÄLDRASKAP I MISSBRUKETS SKUGGA

**Barn, ungdomar och föräldrar berättar om vardagsliv
och behov av stöd när föräldern har missbruksproblem**

REGIONFÖRBUNDET
Uppsala län

UPPSALA
UNIVERSITET

FÖRORD

Barn i missbruksmiljöer (BIM) är ett forsknings- och utvecklingsprojekt som genomförts i samverkan mellan Regionförbundet Uppsala län och Uppsala universitet under 2012–2015.

I projektet har barn, ungdomar och föräldrar intervjuats och att socialtjänsten i länets kommuner involverats i ett utvecklingsarbete för att utveckla stödinsatser till barn och vuxna i familjer där en förälder har problem med missbruk. Resultat från projektet redovisas i denna skrift.

Projektets forskningsdel har letts av Elisabet Näsman numera seniorprofessor vid sociologiska institutionen, medan utvecklingsdelen letts av FoU-samordnaren Lena Chirico. Övriga projektmedarbetare har varit utvecklingsledarna Helen Olsson och Helene Andersson samt forskaren i socialt arbete fil. dr. Karin Alexanderson. Vi tackar våra arbetsplatser och finansören Folkhälsomyndigheten, som gett oss

möjlighet att genomföra projektet! Tack till de kommuner och socialarbetare som avsatt tid och engagemang för utvecklingsarbetet! Tack till alla frivilligt engagerade och professionella som bidragit till att vi fått kontakt med de föräldrar och barn vi intervjuat!

Framförallt vill vi tacka de barn, ungdomar och föräldrar som så generöst ställt upp och delgett oss sina tankar och livserfarenheter under ofta långa intervjuer! Vi känner ett stort ansvar att förmedla era erfarenheter på ett rättvisande, konstruktivt och samtidigt lättillgängligt sätt; till brukarorganisationer, kommuner, landsting, och andra vårdgivare så att vårt arbete kan bidra till en positiv utveckling.

”Jag tycker bara att det är bra om man kan vara till hjälp för andra liksom.”

Astrid Ols 16 år

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Forskning och utveckling i samverkan	5		
Barns, ungdomars och missbrukande föräldrars perspektiv	6		
Forskningscirkel om stöd till barn och deras föräldrar	6		
Barnen och deras föräldrar	7		
Upplägg	9		
2. Barns berättelser om livet med en missbrukande förälder	11		
Missbruk förändrar föräldern – "Han är sig inte lik"	12		
"Han blir väldigt trött och han sluddrar väldigt mycket"	12		
"Han blir konstig"	12		
"... tjurig och arg"	12		
"... ljugig"	13		
"Jag tycker att han är snäll och så"	13		
Föräldrastrategier – "Alltså det är inne på toaletten då brukar han gömma i olika skåp".	14		
Hur barnen beskriver att de påverkas	15		
Känslomässig påverkan	15		
Nedstämdhet – "Jag blir väldigt ledsen"	16		
Egen ilska	16		
Skam och utanförskap	16		
		Oro och osäkerhet – "Vet aldrig vad som kan hända"	17
		Rädsla	17
		Annan påverkan	18
		Försummelse	18
		Våld, hot och förnedring – "Han sa jätteelaka saker"	19
		Ekonomi	19
		Relation till kompisar	19
		Syskonrelationer	20
		Skolgång – "Jag gick knappt i skolan"	21
		Fritid	21
		Personlighet och psykisk hälsa	22
		Eget problembeteende	22
		Påverkan i flera steg	22
		Dubbelhet inför föräldern	23
		Att påverkas men också själva påverka	23
		Att ha koll på missbruket	24
		Undvikande strategier	25
		Omsorgsarbete – "såg till att mamma fick mat"	26
		Döljandestrategier	27
		Omsorg om syskon och sig själv	28
		Egna döljandestrategier	28
		Mentala strategier	29
		Utsatthetens många former och grader	30

3. Föräldraskapets framgångar och brister

32

Den goda viljan – "Dom fick allt som dom flesta andra barn får"

33

Berusningen – "Den skadan den kan påverka dom hela livet"

35

"Jag är inte jag"

35

Mental och fysisk frånvaro – "Jag var helt känslomässigt avstängd"

36

Förlorad kroppskontroll

36

"... men annars så hade jag fullt 100 % koll"

37

"tjurig"

37

Bråk och våld – "jag var inte elak och jag slog dom inte"

37

Manipulation och lögnaktig – "Man blir en färghållare"

38

Självskada, överdos och självmordsförsök

38

Påverkan i flera steg

39

Föräldrars känslor – "att jag inte dög"

39

Föräldrastategier – "Det var nånting jag ville skona dom från"

40

Hur barnen påverkats

42

Barnens känslor

43

Ledsenhet

43

Illska – Dom har näsa för om någon har druckit något

43

Skam och skuld – Hela problematiken är ju

jätteskamfylld

43

Oro

43

Rädsla

44

Försummelse – "Då blir det inga rutiner"

44

Medberoende

44

Syskonrelationer

45

Skolgång – "Dom fungerar alldeles utmärkt i skolan"

45

Jämnåriga relationer – "Jättemånga kompisar"

45

Långsiktig påverkan – "Han är verkligen formad utifrån sorg"

46

Föräldrar om barnens strategier –

"Dom torkar dina spyror"

47

När föräldrarnas försöker sluta eller blivit nykter

– "jag hoppas att han klarar det"

49

Att lämna sitt missbruk – "jag är väldigt skamsen"

51

Behoven kvarstår lång tid

53

Att upprätthålla fasaden och rädda sitt ansikte

54

4. Barns och ungdomars berättelser om skydd och stöd 55

Föräldrar som stöd?	56
När föräldrarna lever tillsammans	56
När föräldrarna separerat	56
Föräldern med missbruksproblem – "jag ville försvara mamma också"	59
Mor- och farföräldrar – "Alltså vi brukade alltid ringa mormor då"	59
Syskon - "den enda som är nära mig är min syster"	60
Grannar – "Hon är ju van att vi kommer och plingar på"	61
Kamrater – "... det kändes som att det skulle vara bra om dom visste det"	62
Det informella stödet och skyddet är inte alltid vad det synes vara	63
Önskemål om och erfarenheter av stöd från myndigheter och organisationer	64
Skolan – "Alltså min fröken hon bryr sig verkligen om barnen" (Sanna Krohn 8 år)	65
Våga fråga många gånger	66
Stödgrupp för barn och ungdomar – "Det var jättebra" (Henrik 12 år)	68
Kontakter med socialtjänsten – "Man ska anmäla föräldrarna"	70
Ömsesidigt utbyte	74
Andra insatser från samhället	75
Att se, möta och ge stöd till barn	76

5. Föräldrars erfarenheter av och önskemål om stöd 78

Stöd från den andra föräldern, släkt, grannar och vänner	79
Stöd av organisationer och myndigheter	80
Socialtjänsten- "Jag hade önskat att man hade vågat ifrågasätta oss mer //", "Jag tycker att socialen borde ha frågat mig lite // hur det gick i min familjeroll"	81
Förskola/skolan – "dom sa aldrig någonting".	82
Avslöja missbruket och ge hjälp	86

6. Familjeperspektiv utan familialisering - en avslutande slutsats 88

Referenser	91
------------	----

1.

FORSKNING OCH UTVECKLING I SAMVERKAN

Barn som växer upp i en familj där en vuxen har missbruksproblem utsätts för svåra påfrestningar. Hur kan stödet till barnen stärkas? Regionförbundet Uppsala län och Uppsala universitet har i ett samarbetsprojekt sökt ta fram fördjupad kunskap om hur barn och ungdomar i den situationen ser på sitt behov av stöd och att med detta och tidigare forskning som grund utveckla stödet till barnen och deras föräldrar. Barn, ungdomar och föräldrar intervjuades och ett utvecklingsarbete genomfördes tillsammans med fem kommuner. Projektet finansierades av Folkhälsomyndigheten under 2012–2015. I den här rapporten ger vi en kort sammanfattning av huvuddragen i det som projektet kom fram till. För ytterligare information se kommande publikationer av Alexanderson och Näsman.

Barn, ungdomars och missbrukande föräldrars perspektiv

Att samhället har ett ansvar för att bättre fånga upp behoven hos barn till föräldrar med missbruksproblem har lyfts fram under senare tid. Det vill det här projektet bidra till. Arbetet har sin bakgrund i barndomssociologin med dess betoning av att se barn som aktörer i sina egna liv och att kunskap om barns och ungas egna perspektiv är väsentlig för att kunna tillgodose deras behov och rättigheter.¹ Detta överensstämmer väl med barnkonventionen och den aktuella synen på barn som anhöriga liksom på barns rätt till brukarmedverkan. Barns utsatthet är den centrala frågan för den sociala barnvården, men är inte lika självklart aktuell för vården av vuxna missbrukare. Det innebär att de vuxnas behov riskerar att avgränsas till själva missbruket och de psykiska problem som länkas till det, medan deras behov av stöd i föräldraskapet hamnar i skymundan, vilket samtidigt är avgörande för deras barn. Barnens mående är motiverande för föräldern med missbruksproblem att förändra sitt liv och sluta med missbruket vilket i sin tur innebär att partner och barn mår bättre. I vårt projekt är både barnens och de missbrukande föräldrarnas perspektiv centrala för intervjustudien och för cirkelarbetet.

Forskningscirkel om stöd till barn och deras föräldrar

Med utgångspunkt från forsknings- och utvecklingsprojektet Barn i missbruksmiljöer inbjöd Regionförbundet Uppsala län tillsammans med Uppsala universitet socialtjänsterna i länets kommuner till en forskningscirkel.² Enköping, Håbo, Knivsta, Tierp och Uppsala kommuner deltog i cirkeln som pågick under två terminer hösten 2013 till våren 2014 med

totalt tio träffar. För att de nya kunskaperna skulle ge avtryck i verksamheten rekommenderades att två personer från respektive kommun/landstinget deltog. Tanken var också att blanda deltagare som arbetar med barn och ungdom respektive vuxna för att skapa goda möjligheter för ökad samverkan.

Cirklarträffarna bestod av miniföreläsningar om tidigare forskning kring barn i missbruksmiljöer, implementering, familjeperspektiv, samordnat arbetssätt m.m. varvat med erfarenhetsutbyte och reflektion kring den egna praktiken. Resultaten av intervjustudien återfördes löpande som en kunskapskälla för cirkeln. Deltagarna gjorde också en egen kvalitativ utforskande intervju med ett barn eller en förälder som levt med missbruk i familjen. Deras uppgift var att ta fram konkreta förslag på hur stödet till barn och föräldrar i missbruksmiljöer skulle kunna utvecklas i den egna kommunen. Förslagen förankrades bl.a. genom att berörda chefer och politiker bjöds in till cirkeln vid ett tillfälle och genom det implementeringsstöd som gavs inom projektets ram efter cirkelns slut till och med våren 2015.

Forskningscirkeln har visat sig vara en fungerande metod för utveckling och lärande (jfr Hyvönen & Alexanderson 2014). Vi har funnit att det är en arbetsmetod som kan bana väg för att bryta stuprörstänkande i socialtjänsten och bidra till ett ökat barn- och familjeperspektiv när det gäller stöd till familjer där föräldrar har problem med missbruk.

I **SAMTLIGA FEM** kommuner har deltagarna sett behov av att utveckla samverkan internt i syfte att arbeta med ett tydligare familjeperspektiv inte minst när det gäller att tidigt upptäcka barn och ungdomar i familjer där vuxna har problem med missbruk. Ett par av kommunerna har kommit längre i att utveckla

¹ För barndomssociologi se till exempel Qvortrup 1994).

² Forskningscirkeln är, med studiecirklarna som förebild, ett forum för ömsesidigt utbyte mellan forskare och yrkesverksamma. Den kan användas för olika syften som exempelvis problemlösning, kompetensutveckling, utvärdering och verksamhetsutveckling.

ett sådant arbetssätt även om det, ur implementeringssynpunkt, gått för kort tid för att kunna se några konkreta resultat i brukarledet. Däremot har deltagarna berättat om att de, i sin yrkesutövning, ändrat sitt eget förhållningssätt i mötet med familjer. De som möter vuxna tar mer systematiskt reda på om vuxna med missbruksproblem har barn under 18 år och för in detta i samtalen. De som arbetar med barn har en högre medvetenhet om att missbruk i familjen kan vara orsak till att det blir problem för barnen.

Det som försvårat arbetet i några av kommunerna är omorganisation, chefsbyte, bristfällig förankring på chefsnivå samt att det råder relativt hög grad av specialisering. Det tar tid att få till stånd en samsyn kring vad ett samordnat arbetssätt med familjeperspektiv ska innebära i det praktiska sociala arbetet inom olika enheter (se även Alexanderson & Jess 2015). Alla kommuner hade inte heller representanter från både vuxen- och barnenheter med i cirkeln vilket försvårade förankringsarbetet.

I de kommuner som kommit lite längre kan man skönja att det i större utsträckning råder ett helhets-tänkande, när det gäller handläggning av vuxna personer med missbruk även på organisationsnivå. Man ser ett behov av att utveckla samhandläggningen mellan vuxen- och barnenheter. Det är rutin att ta reda på om det finns barn i familjen vid nybesök med en vuxen klient och man har ett tydligare uppdrag att arbeta mer samordnat än tidigare. Andra exempel är att det förs en levande dialog om frågan i ledningsgrupperna, att arbetsgrupper har tillsats och kartläggningar har genomförts. I Enköping gjordes en kartläggning, gällande unga vuxna 18–24 år med egen missbruksproblematik. Det visade sig att alla dessa varit aktuella inom socialtjänsten när de var barn. I Uppsala studerades och jämfördes dokumen-

tationen i familjer där både vuxna och barn varit aktuella. Det blev början till utvecklandet av rutiner för samverkan mellan barn-, ungdom- och vuxenenheter när det gäller anmälningar och att säkra ett barnperspektiv i vuxensamtalen. En konkret modell för samverkan i ett tidigt skede, SOFIA-modellen (Samverkan Om Familjer I Aktivt Missbruk) har tagits fram av cirkeldeltagarna och presenterats för ledningsgruppen. Behovet av en samordnare har identifierats för det arbetet.

Barnen och deras föräldrar

I projektets intervjustudie intervjuades 12 barn (7 pojkar och 5 flickor, 6–12 år), och 18 ungdomar (4 pojkar och 14 flickor, 13–19 år) med erfarenhet av föräldrars missbruk samt 10 pappor och 11 mammor med missbruksproblem. I några fall är barn och föräldrar från samma familj. I en del av familjerna har en av föräldrarna blivit nykter eller har aldrig haft alkohol- eller drogproblem (men kan ha egna problem av annat slag). I andra familjer har båda föräldrarna problem med missbruk. Det kan också ha kommit in nya partner med missbruksproblem i nya familjekonstellationer. Intervjupersoner rekryterades via socialtjänsten i kommunerna i Uppsala län, frivilligorganisationer och affischeringar.

FLERA AV DE intervjuade föräldrarna (17 av 21 föräldrar) har själva haft föräldrar eller någon i släkten med missbruksproblem. I en del familjer finns missbruk utbrett i släkten i flera generationer, för några i båda släktleden. En del föräldrar har egna barnomsminnen av missbruk i hemmet och dess följder för dem som barn. De berättar också om andra egna problem som ADHD, ADD och psykiska besvär liksom att deras partner kan ha missbruksproblem eller

andra svårigheter. De barn föräldrarna levt med kan både vara egna barn och bonusbarn, en del barn är omhändertagna eller bor merparten av sin tid hos den andra föräldern vid intervju tillfället. Kontakten med barnen sker då på umgängesbasis, genom delad vårdnad, eller är i något fall nästan helt obefintlig vid tiden för intervjun. Detta kan också variera mellan syskonen i familjerna. Av tablåerna 1 och 2 framgår de intervjuade föräldrarnas och barnens förhållanden när det gäller separation, boende och missbruksproblemens omfattning.

Missbruk kan variera över tid vilket återspeglas i de berättelser vi fått ta del av. En del barn berättar att de fått veta att missbruket redan pågick innan barnets födelse. För andra accelererade det under barndomen, varade i perioder och upphörde för en del någon gång under barnens uppväxt. Det kan gå från helgdrickande till mer kontinuerligt och omfattande missbruk. Missbruket kan också öka efter en separation. Det kan ha växlat mellan substanser som droger och alkohol i perioder. Variationen över tid

gör att vi exempelvis kan se stora skillnader i syskons erfarenheter av att växa upp med missbruk.

FÖRÄLDRAR OCH BARN berättar om olika typer av missbruk; alkohol, läkemedel, narkotika, spel och blandmissbruk. Alkoholmissbruk är dock det mest förekommande problemet. Olika typer av missbruk kan ha sina specifika effekter på olika människor, men konsekvenserna för barn är i hög grad gemensamma. Vi gör därför i denna text ingen genomgående åtskillnad mellan de olika typerna av missbruk. Vi skriver därför om påverkan, berusning och nykterhet oavsett vad det gäller.

Intervjuerna med barn och föräldrar var tematiskt utplagda. Intervjupersonernas situation och erfarenheter fick påverka hur ingående varje tema blev belyst liksom om ytterligare teman eventuellt togs upp. Tanken var att till stor del kunna spegla barn- respektive föräldraperspektiven i varandra.

Intervjuerna spelades i de flesta fallen in och transkriberades ordagrant. Utskrifterna är omfat-

Tablå 1: Antal intervjuade föräldrar och deras missbrukssituation, separerade eller ej, antal barn till dessa och de minderåriga barnens boendesituation, Uppgifterna gäller vid tidpunkten för intervjun.

Intervjupersoner	Separerade föräldrar gällande barn u. 19 år	Barnens boende vid tidpunkten för intervjun	Föräldrarnas situation vad gäller nykterhet/missbruk
Föräldrar , 21 intervjuade som har totalt 50 barn varav 35 är 19 år eller yngre.	20	10 barn (rör 7 familjer) är placerade* 3 barn bor varannan vecka hos föräldrarna 2 bor hos aktivt missbrukande förälder 19 bor med nykter förälder**, träffar förälder med missbruk utom i ett par fall (vårdnadstv., LVU m.m.) 1 barn bor tillsammans med bägge föräldrarna	12 föräldrar bedöms vara i aktivt missbruk*** 8 har några års nykterhet 1 har över 19 års nykterhet
		35	21

* Omhändertagna för samhällsvård och familjehemsplacerade av sociala myndigheter.

** Att bo med nykter förälder innebär att man bor med en nykter förälder som aldrig haft problem med missbruk men man träffar den andre föräldern som kan vara i aktivt missbruk eller att man bor med en förälder som haft problem med missbruk men är nykter sedan minst ett år.

*** Som aktivt missbruk räknar vi om man har mindre än ett års nykterhet eller att man dricker eller använder droger periodvis på ett problematiskt sätt.

Tablå 2: Antal intervjuade barn, deras åldrar, deras föräldrars missbrukssituation samt barnens boendesituation. Uppgifterna gäller vid tidpunkten för intervjun.

Intervjupersoner	Separerade föräldrar gällande barn u. 19 år	Barnens boende vid tidpunkten för intervjun	Föräldrarnas situation vad gäller nykterhet/missbruk
Barn , 12 intervjuade i åldern 6–12 år	12	1 barn är placerat* 9 barn bor hos nykter förälder ** (alla har umgänge med förälder med aktivt missbruk) 2 barn bor varannan vecka (hos aktivt missbrukande förälder)	10 föräldrar bedöms vara i aktivt missbruk (3 mammor och 7 pappor) 3 har några års nykterhet 1 oklart vad gäller en förälder. 10 förälder har inte missbruksproblem
		12	24
Ungdomar , 18 intervjuade i åldern 13–19 år.	17	3 ungdomar är placerade* (rör 3 familjer) 3 ungdomar bor växelvis hos föräldrarna (bor hos förälder med aktivt missbruk) 3 ungdomar bor hos aktivt missbrukande förälder 8 ungdomar bor hos nykter förälder** 7 av dessa har umgänge med förälder i aktivt missbruk 1 ungdom bor tillsammans med bägge föräldrarna	15 föräldrar bedöms vara i aktivt missbruk*** (8 mammor och 7 pappor) 4 föräldrar har några års nykterhet 3 har över 13 års nykterhet eller mer 1 förälder är psykiskt sjuk 13 föräldrar har inte missbruksproblem
		18	36

* Omhändertagna för samhällsvård och familjehemsplacerade av sociala myndigheter.

** Att bo med nykter förälder innebär att man bor med en nykter förälder som aldrig haft problem med missbruk men man träffar den andre föräldern som kan vara i aktivt missbruk eller att man bor med en förälder som haft problem med missbruk men är nykter sedan minst ett år.

*** Som aktivt missbruk räknar vi om man har mindre än ett års nykterhet eller att man dricker eller använder droger periodvis på ett problematiskt sätt.

tande och det finns goda möjligheter att göra en rad olika typer av analyser av relevans för förståelsen av missbruksproblematiken i familjerna. I den här rapporten är dock huvudsyftet begränsat till att förmedla vad barn, ungdomar och föräldrar berättar om framförallt vad de själva har för erfarenheter och önskemål när det gäller skydd, hjälp och stöd. För att snabbt kunna bidra till det utvecklingsarbete som pågår i kommunerna har rapporten ett populärvetenskapligt upplägg och riktar sig till praktiskt verksamma som arbetar med barn, ungdomar och

föräldrar i dessa familjer. Av det skälet är också referenserna till teori och annan forskning få i texten. De mer djupgående analyserna av hur de berättelser vi fått ta del av kan tolkas mot bakgrund av olika teoretiska antaganden och begrepp, kommer vi att återkomma till i kommande publikationer.

Upplägg

Vi börjar redovisningen av intervjustudien med vad vi fått höra från barn och ungdomar om hur de upplevt, påverkats av och hanterat föräldrarnas missbruks-

problem. Därefter presenterar vi föräldrarnas bilder av missbruket och dess konsekvenser för barnen. Vi avslutar med frågan om stöd – vilket stöd barn och föräldrar fått, vad de tyckt om det och vilket stöd de anser att barn och föräldrar som lever med en vuxens missbruk behöver. Det innebär att vissa delar av intervjuerna inte ingår i den här skriften. Till sist tar vi upp frågan om att som grund för stöd till barn och föräldrar ha ett familjeperspektiv som omfattar både barns och föräldrars perspektiv.

I litteraturen framhålls ofta barns bindning till sina föräldrar och att de vill skydda föräldrarna, som skäl för att de inte berättar någonting negativt om dem och att barn därför inte heller ska pressas att säga sådant som innebär kritik eller avståndstagande från föräldrar. Att berätta för en intervjuare i ett forskningsprojekt innebär ingen direkt risk att föräldern påverkas negativt och då projektet har det uttalade syfte att belysa barns villkor och behov av stöd och hjälp när föräldrar har missbruksproblem, blir det legitimt för barn att berätta om brister hos föräldrarna. Både barn och vårdnadshavare har gett sitt samtycke till barnens medverkan när barn var under 15 år, vilket också kan underlätta för dessa barn att berätta om problem. Det är därför förståeligt att vi får relativt rättframma beskrivningar av barns negativa erfarenheter av missbruket.

Då vi ur ett barnperspektiv anser att även den som idag varit nykter minst ett år och enligt vår definition alltså är nykter, sannolikt har kvarstående problem att hantera, talar vi även om att det är en förälder med missbruksproblem. För att skilja den förälderns nykterhet från den som gäller en förälder som aldrig haft ett missbruk, talar vi inte om de förra som nyktra utan i termer av tid av nykterhet eller förälder med missbruksproblem.

VI SER OCKSÅ stora likheter i problembilden för pappor och mammor och gör därför inte heller någon uppdelning utifrån vem av föräldrarna som har missbruksproblemet. Vi kan konstatera att det finns ett visst könsmonster så att den nyktra föräldern i de flesta fallen är en mamma och att våld i flertalet fall tillskrivs en pappa, men vi fördjupar inte den aspekten i den här texten. Inte heller vad gäller barnen gör vi någon könsuppdelning. Sådana analyser återkommer vi till.

Barnen har olika åldrar som gör att de kan betecknas som barn respektive ungdomar. Då fokus ligger på barn-föräldrelationen kommer vi dock att i första hand kalla både de yngre och äldre barnen för just barn men framhålla skillnaden mellan åldersgrupperna där det är av särskild relevans.

CITAT MARKERAS MED kursiv stil. Punkter ... i ett citat betyder en kort paus i talet. // betyder att vi skurit bort en del. Inom parentes ( ) anger vi personers alias och barns ålder och ibland kortare stödcommentarer från intervjuaren. Enkla stöd som hummanden och enstaka småord som OK anges dock inte. Inom klammer [ ] skriver vi in förklaringar och ord som hoppats över. Språket följer i stort sett talspråket. I några fall har vi redigerat bort de slags upprepningar människor ibland har som saknar mening i sammanhanget som "så att säga", "liksom", "typ" osv. Ett skäl är att sådana upprepningar i språket kan öka risken att personen blir identifierad. Alla namn på personer och platser är fingerade. En del av barnen har valt ett eget kodnamn. För att ytterligare anonymisera har vi ibland låtit samma person få flera namn, då den samlade bilden av citaten annars skulle kunna leda till identifiering.

2.

BARNNS BERÄTTELSE OM LIVET MED EN MISSBRUKANDE FÖRÄLDER

Barn har beskrivit brukets utveckling till missbruk. För en del fanns däremot missbruket tidigt i deras liv och kan ha börjat innan de föddes. Ungdomarna berättar hur det dröjde innan de förstod att föräldern hade missbruksproblem. När de var små kunde de bara märka vad föräldern gjorde och hur föräldern ibland kunde förändras och deras berättelser från den tiden består oftast av att återberätta vissa händelser eller situationer de varit med om.

Vi inleder med hur barn och ungdomar beskrivit föräldern när hen är påverkad. Vi tar sedan upp vilka strategier barn sett att föräldern haft kring missbruket för att därefter lyfta fram vad barn berättat om hur föräldern agerat gentemot dem, hur de anser att de påverkats av det och hur de själva försökt hantera sin situation.

Missbruk förändrar föräldern – ”Han är sig inte lik”

När barn och ungdomar beskriver hur det är när den missbrukande föräldern är påverkad, handlar det om att föräldern förändras med alltifrån försämrad tillgänglighet och kroppskontroll till förändringar i humör, personlighet och förutsägbarhet. En tonårsflicka beskriver situationen idag då det skett en liten förbättring:

Alltså hon är ju fortfarande inte sig själv, alltså hon har ju fortfarande ett stort alkoholmissbruk och hon liksom dricker i princip varje dag o.s.v. men det finns fortfarande dagar som man liksom känner igen henne och det har man inte gjort förut

(Lise Gill 19 år)

”Han blir väldigt trött och han sludrar väldigt mycket”

Återkommande är beskrivningar av trötthet och att föräldern somnar där hen befinner sig på toaletten eller vid bordet där hen sitter.

Ibland brukar hon somna så (visar) vid bordet så, över bordet med tv:n på, spritflaskan bredvid sig (Salle Huss 9 år).

En del barn berättar att sömnen är mycket djup så att föräldern inte går att väcka.

Det har hänt massa gånger. Då låg hon och sov när TV:n var på och alla lampor var tända. Då skulle jag väcka henne och då vaknade hon inte (Fabian Mann 6 år).

Barn beskriver då en situation där de i praktiken är lämnade utan vuxen tillsyn även om föräldern kroppsligt är närvarande.

ATT FÖRÄLDERN INTE kan tala tydligt utan ”mumlar” och ”sludrar” liksom att hen har svårt med balansen så att hen går konstigt, ramlar omkull och är oförmögen att resa sig, gå själv eller cykla hör också till de återkommande beskrivningarna av berusningens effekter. *Hon låter ju konstigt, hon går så här (visar) och kläderna sitter fel* (Sixten Rick 9 år).

Barn beskriver också att den berusade föräldern spyar, kissar på sig och i något fall har bajsat utanför ytterdörren: *[Han] vaknade och kissade på sig och började grina* (Martin Saar 12 år).

”Han blir konstig”

Berusningen påverkar enligt barn också förälderns person. De kan på lite olika sätt beskriva att föräldern är *annorlunda, konstig*, att *det var inte han* eller att *han blir en helt annorlunda människa*. Föräldern uppfattas som främmande och avvikande från det normala.

”... tjurig och arg”

Barn beskriver återkommande att förälderns humör påverkas och kan svänga snabbt i samband med berusning.

Hans humör ändrade sig hela tiden. // han fick väl en massa humörsvängningar och han var glad ibland och var ledsen och arg.

(Olle Ståhl 12 år)

Föräldrar beskrivs gråta, bli överdrivet känsllosamma, vara sura, arga och aggressiva. När de blir arga kan

de enligt barn skrika och skälla. En del barn berättar hur den negativa personlighetsförändringen lett till att föräldern blivit avundsjuk och svartsjuk.

”... ljugig”

Barn beskriver också att föräldern ljuger, vilket kan handla om att löften inte bli infriade till exempel löften om att sluta med missbruket: *Han har sagt att han lovar. Ja jättemånga gånger* (Sineka Richt 13 år). Föräldern beskrivs också ljuga om att inte vara påverkad trots att barnen uppfattar att föräldern är det eller rentav själva har sett hur föräldern drog sig eller dricker i smyg. Lögnaktigheten kan också handla om att föräldern kommer med anklagelser som barnen anser är falska. *Han säger smålögn hela tiden* (Mezzi Hahn 9 år).

”Jag tycker att han är snäll och så”

Ovan har vi främst nämnt beskrivningar av den påverkade föräldern som barnen ser som negativa. Bilden av den missbrukande föräldern och relationen dem emellan är dock inte enbart negativ. På direkt fråga kan barn ge en blandad bild av föräldern under berusning. Hen kan vara både rolig, konstig, arg och läskig. Julia Wolf, 17 år, berättar att: *Mamma var väldigt, väldigt glad.*

Barns svar kan visa en ambivalens gentemot den missbrukande föräldern genom att lyfta fram positiva omdömen, normalisera föräldern eller påpeka vilka problem de inte upplevt, samtidigt som de beskriver negativa följder av berusningen. Att betona att föräldern trots berusningens följder är en vanlig förälder är ett sätt att normalisera:

Han är som en helt vanlig pappa med humöret, han blir inte glad, han blir inte arg, utan han

är vanlig, bara att han sluddrar jättemycket och kan inte gå och så är han jättetrött (Sanna Krohn 8 år).

Sanna beskriver berusnings-effekter på pappan, men förminskar betydelse av det genom att inleda beskrivningen med bara. Hon berättar ändå vidare hur pappan blir arg på henne, säger till strängt och bestämmer. *Jag tycker det är ganska tråkigt att det bara är han som ska bestämma. // Jag tycker alla ska få bestämma* (Sanna Krohn 8 år). Hon beskriver alltså att föräldern har auktoritära tendenser och visar ilska efter att just ha framhållit att han är en *vanlig pappa*.

BARN KAN ÄVEN markera skillnaden mellan tillfällen då föräldern är *jättepåverkad* som då föräldern inte kan gå och då hen bara är så berusad att föräldern *sluddrar*.

Det är viktigt att komma ihåg att alla barn inte upplevt alla de negativa effekter som vi sammantaget får beskrivna av barnen. En förälders berusning kan beskrivas enbart i termer av trötthet och sluddrigt tal medan en annan förälder under påverkan tillskrivs en lång rad olika typer av förändringar.

Skillnaderna i barnens berättelser både mellan barn och i samma barns berättelser från olika tillfällen och perioder kan återspegla missbrukets variationer. En del barn tycks också vinnlägga sig om att ge en nyanserad eller sammansatt bild av den miss-

”Det kan bli bråk. Det kan vara väldigt stora skillnader om han dricker, om han börjar bråka, jättejättemycket eller då...och ropa elaka saker och blir bråkig och då kan det bli vad som helst.”

(Lovisa Proust)

brukande föräldern. Detta kan tolkas i samklang med Caters (2004) studie av barns sätt att beskriva sin pappa som utövat våld mot mamman. Cater tolkar det som ett dilemma för barn att göra det begripligt att deras pappa, som enligt normen ska vara en positiv och snäll person, också är våldsam. Motsvarande dilemma finns i vår studie. Frågan om den berusade föräldern blir arg eller inte, kan tolkas höra till de känsliga frågorna eftersom barn just när det gäller en sådan effekt av missbruket kan beskriva att systemen uppfattar det olika. Att fler barn framhåller att föräldern inte är arg eller våldsam kan också ses som en markör av att det är en särskilt negativ förväntad effekt.

Även om berättelserna om missbruket kan handla om föräldrars förlorade kontroll kan barn också beskriva att föräldrar hanterar missbruket, vilket i sig har betydelse för barns förståelse av föräldern. Detta belyser vi i nästa avsnitt.

Föräldrastrategier – ”Alltså det är inne på toaletten då brukar han gömma i olika skåp”.

I begreppet missbruk ligger att det är något negativt och oönskat. Barn beskriver föräldrars förhållningssätt och strategier till sitt missbruk på ett sätt som pekar på att föräldrarna är medvetna om det som problematiskt. Barn berättar hur föräldrar förnekar och döljer sin konsumtion av alkohol och droger. Barns beskrivningar präglas då av misstro och tolkningen att föräldern ljugar. Barn beskriver hur de spanar på föräldern i smyg, letar efter sprit och droger och iakttar tecken på berusning i föräldrarnas beteende, vilket kan ge dem belägg för deras misstro. *Vi brukar kolla genom nyckelhålet. Han säger att han ska gå på toa fast han dricker öl då och det brukar vi kolla* (Jenny Frej 8 år).

Barn delger oss också förklaringar som föräldern gett till missbruket. En del sådana förklaringar talar barn om som att föräldern skyller på andra. *Han skyller på mamma att han dricker. Eller han säger att han dricker när vi inte är där för att han är ledsen och ja, han känner sig ensam* (Martin Saar 12 år).

Formuleringen – han skyller på – innebär ett underkännande av föräldrarnas förklaring. Barn kan vända och vrida på föräldrarnas förklaringar och komma fram till att det föräldern ger som förklaringar är efterhandskonstruktioner och inte de reella orsakerna till att hen börjar dricka. Barn förhåller sig till frågan om föräldrarnas ansvar för sitt missbruk i dessa svar.

I **BESKRIVNINGAR AV** missbrukande föräldrarnas mentala strategier ingår också att de beskrivit sig som maktlösa utan möjlighet till kontroll och att missbruket är en sjukdom. Ett flertal av barnen vi mött har haft stödsamtal där sjukdomstolkningen av missbruk förmedlats för att ge förståelse både av och för föräldrarnas missbruk. Barn kan i intervjun uppvisa en spänning mellan en förståelse för att det är svårt att sluta med missbruket och ett krav på att föräldern ändå ska anstränga sig mer att försöka sluta än hen gör.

Ja det är klart, jag tror att det är svårt .. det är svårt att sluta med droger men han klarar det om han bara försöker, tror jag, men jag tycker inte att han försöker tillräckligt. Han skulle kunna försöka mycket mycket mer (Zarro Blom 12 år).

BARN KAN ALLTSÅ hysa en förväntan om att en missbrukande förälder ska försöka sluta, en önskan som följs av besvikelse då barnet inte anser att föräldern anstränger sig. Misstron kan också gälla om föräldern verkligen vill söka hjälp för sitt missbruk, eftersom barnet uppfattar att det föräldern gör bara är på låtsas.

Andra föräldrastrategier handlar om att föräldrar visserligen berusar sig men kontrollerar sitt missbruk, så att de till exempel koncentrerar det till kvällarna eller helgerna. Barn ger också exempel på att föräldern bara berusar sig när barnen inte är där, vilket barnen märker på att föräldern låter konstigt då barnen ringer till föräldern. Föräldrars strategier att kontrollera missbruket beskrivs av en del barn ha vissa fördelar men det utesluter inte att barn uppfattar att de påverkas negativt av det. Avslutningsvis kan vi här konstatera att föräldrastrategierna så som barnen uppfattar dem varierar mellan familjer och de kan också variera över tid liksom missbruket i sig.

Hur barnen beskriver att de påverkas

Det mesta av de förändringar i personlighet och beteende, som vi beskrivit ovan att barnen förknippat med föräldrarnas berusning, kan tolkas som problematiskt för barn att möta, vilket också barn bekräftar. En tonåring kan dock reflektera över svårigheten att se påverkan hos sig själv: *Jag vet ju att jag påverkas ju av mamma och så där, men jag känner ju inte av själv att det är det jag påverkas av* (Disa Lang 19 år). Samtidigt beskriver hon både egna känslor och beteenden som hon förknippar med mammans missbruk liksom att hon mår dåligt i olika situationer. Det Disa syftar på i citatet kan tolkas som den mer generella påverkan på henne som person av att föräldern missbrukar. Hon upplever själv att hon *för det*

mesta är bitter och pratar inte så mycket och kan därför inte se om det beror på mammans missbruk.

BARN KAN OCKSÅ se det som att de inte blivit påverkade för att de inte minns berusningsperioderna. Amanda Thor som fått höra från sin pappa vad som hände när hon var hos honom under hans berusning säger: *det är inte så att det har... jag har blivit så... alltså påverkat mitt mående, av det, eftersom jag inte kommer ihåg så mycket*. Amanda Thor har samtidigt berättat om allvarliga psykiska problem under tonåren och hur hon har visat starka känslor i relation till pappan och hans missbruk. Även Josefin Hall, 17 år, har svårt att svara på frågan om påverkan från mammans missbruk: *Jag har ju mått likadant hela tiden för jag känner mig inte så jättepåverkad av det där // men visst, det kan ha påverkat mig mycket ändå som jag kanske inte vet om*. Hon beskriver samtidigt både skrämmande händelser vid bråk mellan föräldrarna och hur hon själv är mycket aktiv med att ta hand om problem som uppkommer på grund av missbruket.

I konkreta situationer är det lättare för barn och ungdomar att beskriva hur de påverkas. Nedan tar vi först upp barnens beskrivningar av hur de påverkas genom att missbruket och dess följder väcker känslor hos dem för att sedan beskriva andra former av påverkan.

Känslomässig påverkan

Föräldrarnas förändrade sätt under påverkan av alkohol eller droger väcker en hel del negativa känslor hos barnen. De ger återkommande kommentarer om att de inte mår bra, är ledsna och tycker att det är *"jättetråkigt"* när föräldern är berusad eller att det är *"jättejobbigt"*.

Nedstämdhet – "Jag blir väldigt ledsen"

Barn beskriver återkommande situationer då de blir ledsna när föräldern är berusad i deras närvaro. Det kan mer specifikt handla om att bli ledsen just då föräldern blir berusad och förlorar kontrollen, sludrar, somnar eller får svårt att ta sig fram på egen hand och så vidare. Barn kan också beskrivna hur de blir ledsna och gråter i samband med att det blir bråk och den missbrukande är våldsam mot den andra föräldern. Att barn blir ledsna kan handla om specifika händelser men kan ibland också tolkas som ett uttryck av förlust. En flicka beskriver också hur hon känner sig ensam när föräldern är berusad även då hon har sällskap av sin syster: *Tråkigt // Ledsamt och ensamt. // Fast jag är ju ofta med Jenny men på något sätt blir det ensamt ändå* (Evelina Strand 9 år). Det kan tolkas som en känsla av saknad och att vara övergiven då föräldern inte är fullt tillgänglig trots sin fysiska närvaro.

BARN BESKRIVER HUR de kan börja gråta i skolan:

Alltså jag brukar gråta på lektionerna ibland och då brukar jag få gå in i fritidsrummet och vara där lite själv och så (Sanna Krohn 8 år). För andra fungerar skolan avledande medan tankarna och känslan av sorg återkommer när barnet gått och lagt sig:

Då vart jag ledsen på kvällen och i skolan försvinner tankarna för då har jag kul //och sedan försvinner dom, men så kanske dom kommer tillbaka på kvällen så jag har inte så mycket tankar på dagarna. Det är mest på kvällarna när jag ligger i sängen (Mia Stoltz 9 år).

Egen ilska

En del barn berättar om känslor av ilska då föräl-

dern är berusad tillsammans med barnen. *När han missbrukar då brukar jag vara ganska arg på han* (Sineka Richt 13 år). Barn beskriver också hur en berusad förälders våld mot ett syskon väckt egna känslor av ilska och aggression hos barnet.

Skam och utanförskap

Ungdomar talar också om att de skäms över förälderns missbruk. Det kan handla om att barnen upplever sig utskämda när föräldern förlorar kontrollen inför andra. *Jag skämdes otroligt mycket när sånt där hände* (Disa Lang 19 år). Det kan också gälla skam över om föräldern visar sig berusad inför barnets jämnåriga. Wera Nord, 13 år, berättar om hur kompisar kommenterat: *Dom har förut sagt att dom har sett min pappa utanför någon kiosk ett tag och så här lite konstig // och sedan att dom inte vågar gå förbi*. Skamkänslor kan även hänga samman med det stigma ett missbruk innebär (för begreppet stigma se Goffman 1968).

Vi bodde i Lindby då, då visste i princip hela Lindby om att mamma var alkoholist, så jag skämdes ju otroligt mycket liksom, hon vinglade runt på sin cykel ibland på kvällarna och hon ramlade i buskarna och sånt där, så det var inte jättekul (Jonna Friis 19 år).

BARN'S STATUS I relation till andra barn kan hänga samman med deras föräldrars position i samhället. Att ha en förälder med missbruksproblem kan i sig väcka känslor av skam. Ungdomar beskriver även en känsla av utanförskap och upplevelse av att vara ensam om problemen de lever med, en känsla som växer fram då de blir mer medvetna om förälderns problem.

Jag trodde att jag var precis som alla andra först och sedan när jag kom upp lite i ålder ... då trodde jag att det inte var någon alls som var som mig och ingen hade det som jag hade det (Disa Lang 19 år).

Oro och osäkerhet – “Vet aldrig vad som kan hända”

Missbruket kan vara periodiskt, avbrytas av nyktra perioder, öka eller minska i omfattning och växla mellan typer av droger. Variationen innebär i sig en oförutsägbarhet då barn inte vet om och när föräldern ska förändras och hur mycket. Missbrukets effekt på föräldern kan också i sig innebära att föräldern blir oberäknelig. Humörsvängningarna innebär att det är svårt för barn att förutse hur föräldern kommer att reagera. Barn kan beskriva att detta leder till både kortsiktig och långvarig känsla av osäkerhet, nervositet och oro. Barn beskriver hur oförutsägbarheten gör dem nervösa inför att komma hem då de inte vet vad som väntar. Oron kan gälla den missbrukande föräldern: *Längst bak i huvudet så har jag alltid tänkt på: “Gud hur är det med henne nu? Vad gör hon? Har hon gått till jobbet?” Allt sånt där* (Disa Lang 19 år). Oron kan också handla om vad som ska hända barnen själva, syskon eller den andra föräldern.

OFÖRUTSÄGBARHET KAN UTÖVER frågan om i vilket tillstånd föräldern befinner sig och hur föräldern kommer att agera också handla om att familjens sätt att fungera påverkas till exempel så att planerade aktiviteter inte blir av eller inte alls blir som barnen tänkt sig för att föräldern är berusad. Barn beskriver då också en känsla av besvikelse: ... *och så blir det ingenting, då blir man väldigt ledsen och om det planeras och så blir det, då blir det inte så kul heller*

om, han är onykter. Barn berättar likaså att de blir ledsna och besvikna när berusningen visar sig vid en telefonkontakt med föräldern: *Alltså jag känner mig väldigt ledsen för att han kanske har lovat att han inte ska och så gör han det ändå och så, då känner jag mig ganska ledsen* (Eva Bucht 9 år).

BERUSNING OCH SVIKNA löften om nykterhet bidrar till det som påverkar barnen negativt känslomässigt. Långsiktigt kan osäkerheten också gälla missbruket i sig. Ungdomar uttryckte att medvetenheten om att ha en förälder som är alkoholist innebär en ständig osäkerhet och att det är svårt att leva med.

Rädsla

Till känslorna av osäkerhet hör också rädsla, en återkommande känsla i barnens berättelser. Barn berättar att de blir rädda för vad som ska hända när föräldern är berusad. Att föräldern blir arg, skriker och skäller kan väcka rädsla hos barnen. Barn berättar också om rädsla i samband med upplevelser av att den berusade föräldern är våldsam mot den andra föräldern. *Han drack mycket och det var bråk när jag var liten och det var läskigt* (Hamster Flinck 10 år). Barn berättar också hur det våldsamma beteendet från den berusade föräldern är skrämmande även om det inte riktas mot en människa: *Ja jag har blivit rädd när han var full och spegeln gick sönder och han slog sönder tv:n* (Erik Grehn 9 år). En del barn beskriver hur det i konflikter, som hänger ihop med mammans missbruk

”Olle: Jag var både upp-
rörd och ledsen. Jag
grät ju och jag...jag
kunde inte hålla mig
lugn.// Rädd var jag.
I: Vad var du rädd för?
Olle: att det skulle
hända nåt, att det
skulle hända nån nåt,
nån av dom.”

kan vara pappan som är hotfull: *Man var ju verkligen rädd: "Gud, någon kommer att dö" typ. Det var den känslan jag fick* (Disa Lang 19 år).

FÖR DE SMÅ barnen kan man även tänka sig att rädslan handlar om upplevelsen av föräldern som konstig, främmande och oberäknelig. Barn berättar också om rädsla när de kommer upp på natten och föräldern har somnat på golvet och inte går att väcka, eller att de blir skrämnda när de lyckas väcka föräldern: *Förut då skulle jag väcka mamma, när det var mörkt i huset, då skulle jag vakna henne. Då skrek hon så här lite ... jag grät // Hon skrämde mig* (Valle Staaf 6 år).

Rädsla kan även knytas till andra skrämmande specifika händelser som att som liten bli uteläst på natten eller att själv bli utsatt för hot och våld: *jag har varit rädd för att han skulle vara arg på mig att han ska vara sån när han dricker och att jag är rädd för att han dricker* (Lovisa Proust, 10 år). Barn berättar om stark rädsla i specifika hotfulla situationer och under dramatiska skeenden som då polisen kommer eller då barnen flyr från hemmet och den påverkade föräldern. Äldre barn och ungdomar kan tala om sin upplevelse av föräldrarnas bråk som obehagligt, vilket kan tyda på att de inte alltid upplever samma grad av rädsla som de yngre barnen men det kan också tänkas vara en omskrivning av känslan av rädsla. Oavsett vilket kan de berätta att de inte mår bra av det: *Mamma och pappa mådde inte bra, ja alltså när dom bodde tillsammans, det var en hel del tjafs och jag mådde inte så bra av det* (Henrik Rapp 12 år).

Ungdomar talar dock liksom barnen om att de är rädda för vad som ska hända och för att den missbrukande föräldern ska dö, vilket ibland kopplas till

att de sett hur föräldern skadat sig när hen ramlat, att de fått agera när föräldern överdoserat eller att föräldern talat om att ta livet av sig och i något fall också gjort ett allvarligt försök.

Annan påverkan

Barnens och ungdomarnas beskrivning av sina känslor i relation till föräldrarnas missbruk och dess följdverkningar är i sig uttryck för hur barn upplever att deras föräldrars problem påverkar dem, men barn berättar också om andra typer av påverkan de utsätts för.

Försummelse

En sludrande förälder är det svårt att prata med och barn berättar att det är väldigt svårt att förstå vad föräldern säger. *Jag hör typ inte vad han säger och orkar inte prata* (Emma Swahn 13 år). En förälder som somnar och inte går att väcka överlämnar till barnen att ordna mat och att själva gå och lägga sig, vilket en del barn berättar om: *Ibland blir vi hungriga och då fixar vi en macka alltid* (Jenny Frej 8 år). Vi har också exempel på barn som får gå hungriga då det inte finns mat eller de nekas att äta.

FÖRSUMMELSE KAN INNEBÄRA att föräldern inte är det stöd ett barn behöver. Sineka Richt, 13 år, berättar om hur pappan var berusad när han och hans kompis följde henne till sjukhuset för att lägga om ett sår, vilket hon var rädd skulle göra ont, och hur pappan och kompisens bråkade så att väktare kallades dit och pappan sedan försvann därifrån.

Barn beskriver även hur de lämnats helt utan tillsyn inte bara för att föräldern sover så tungt att hen inte är kontaktbar utan också för att föräldern läser barn ute eller helt enkelt försvinner. En flicka

berättar om sin mamma: *Hon brukade kanske sticka iväg med kompisar* (Linnéa Mark 12 år). En del barn talar om att bli lämnad som *läskigt* (Elias Roos 9 år) och att de då blir rädda.

Våld, hot och förnedring – ”Han sa jätteelaka saker”

Att den berusade föräldern skriker och skäller, kan bland annat vara riktat mot barnen. Barn uttrycker även att den berusade föräldern klagat på dem, kommer med nedsättande omdömen om dem och är avvisande mot dem: *Han kunde, han klagade på mig hela tiden...* (Henrik Rapp 12 år). De beskriver hur de får höra att de är värdelösa och att föräldern inte älskar dem. Barn uppger att de då undrar: *Om jag duger.*

Barn beskriver också den berusade föräldern som auktoritär och orättvis. De orättvisa anklagelser som den berusade föräldern i ilska kan uttrycka kan vara riktade mot barnen. En flicka berättar hur pappan kom hem på natten, väckte henne och krävde att hon skulle städa sitt rum, vilket hon förklarade att hon redan gjort. Han vält då ner saker och rev ut saker ur lådor, misshandlade henne och krävde sedan igen att hon skulle städa.

I BARNES BERÄTTELSE finns en koppling mellan föräldrarnas missbruk och både psykiskt och fysiskt våld mot barnen. Barn berättar att den berusade föräldern hotar och slår dem; berättelser som ofta förknippas med beskrivningar av specifika situationer och händelser till exempel då barn inte vill vara tillsammans med föräldern under berusningen. Ett par barn berättar hur de vid en sådan konflikt med föräldern blev utelåsta och det även på natten. Det förekommer även grovt hot med vapen. Även våldet var i en del fall grovt då föräldern använd-

er redskap som ris och bälte för att slå, liksom då föräldern upprepade våldet under lång tid och då det ger fysiska skador. I ett fall blev barnets händer så sönderslagna att hen fick ha handskar på sig i skolan för att dölja skadorna. Barn berättar om att de undviker gymnastiken i skolan för att inte avslöja sina blåmärken.

Ekonomi

En del barn nämner att familjen på grund av missbruket haft ekonomiska problem, vilket inneburit att deras liv präglats av knapphet. Jonna Friis, 19 år, beskriver föräldrarna: *Båda är rätt så liksom ... fattiga, så det är ingen av dom som har speciellt mycket pengar så det är väl inte så där jättekul.* Till det som förklarar den dåliga ekonomin hör enligt ungdomar förutom att missbruket i sig kostar pengar, både lågt betalda jobb och arbetslöshet, men alla barn och ungdomar upplevde inte brist på pengar. En del familjer hade snarare gott om pengar, vilket vi kan finna förklaringar till i föräldrars berättelser nedan. Barn beskriver också att de ekonomiska villkoren efter föräldrarnas separation kan skilja starkt mellan den missbrukande föräldrarnas hem och hemma hos den nyktra föräldern.

Relation till kompisar

Relationer till jämnåriga är en viktig del av barns och ungdomars sociala liv, som kan påverkas negativt av att föräldrar har missbruksproblem. Åter är bilden varierande. En del berättar att de har gott om kompisar, men bland dem finns beskrivningar av att dessa kan vara ungdomar som håller på med droger och skolkar från skolan, vilket bidrar både till skolproblem och kan öka risken för att själv hamna i missbruk. För Disa Lang, 19 år, innebar det istäl-

let att vara utestängd från det populära gänget som *drack redan när de gick i sjuan*. Istället sökte hon sig till *dom som är lite underlägsna*. Med dem kände hon igen sig och fick en hjälparroll: *Jag har alltid dragits till det där lilla töntiga gänget där det finns någon som har lite problem //så det är alltid dom jag har hängt ihop med, för då kan jag göra nytta i gruppen, då kan jag hjälpa till med lite saker*.

ANDRA BARN BROTTAS med svårigheten att bjuda hem jämnåriga eller att ta med dem på någon aktivitet med föräldern om föräldern är berusad. *Jag kan inte ta hem nån, men om det är så att jag kanske skulle ta med nån till Storbadet och bada, då kanske min pappa kan ha druckit nån dag innan, så då blir det inget av det* (Zarro Blom 12 år).

Barn och ungdomar beskriver att kompisar undrar, att de slutar umgås med kompisar och att de inte kan ta hem kompisar. Att inte kunna ingå i det ömsesidiga utbyte som det innebär att gå hem till varandra och kanske sova över hos varandra, kan begränsa barns jämnårigrelationer och innebära en risk för social isolering. I berättelser från föräldrar som kontrollerar sitt missbruk så att det koncentreras till helger, säger barn att det skapar utrymme för att ta hem kamrater under vardagarna i trygghet att föräldern är nykter.

Syskonrelationer

En fråga som sällan belysts av forskningen gäller hur syskonrelationer påverkas av föräldrars missbruk. Haugland (2012) nämner att det kan uppstå konflikter mellan syskon om ett syskon får ta över föräldrarollen. Det vi ser är främst att syskon kan vara ett stöd för varandra. Barn visar empati med sina syskon i sina berättelser och berättar hur de

agerar tillsammans. Elina Rätz, 17 år, beskriver dock hur det främst var ett av syskonen som var aktiv i att ingripa och att det skedde till ett pris: *Min yngsta lillebror, han slöt sig för sig själv ... han behövde hjälp med, när det var en situation som... när det vart illa, det är han som det har tagit tag i. När det väl behövdes så är det han som kämpar*. I berättelserna förekommer även som redan nämnts beskrivningar av att syskon har olika upplevelser av den missbrukande föräldern på grund av att deras umgänge ser olika ut eller för att det är en ålderskillnad mellan dem som inneburit olika upplevelser. Syskon kan ha motstridiga uppfattningar både om föräldrarnas missbruk och hur de ska förhålla sig till det, när det gäller om de ska vara kritiska och ställa krav eller tvärtom ställa upp och till exempel skydda den missbrukande föräldern från kritik. Dessa

"Sedan så har det ju varit vissa kvällar... när jag har sovit hos någon annan t ex så kan min lillasyster ha ringt och sagt ...mitt i natten, kan hon ha ringt och sagt att "Nej nu får du komma hem. Jag klarar inte av att vara själv. Mamma sitter och dricker." och då har jag fått åka hem mitt i natten, eller gått hem därifrån jag är, så det har väl påverkat en hel del faktisk eftersom jag alltid har behövt välja min lillasyster i första hand hela tiden."

(Dise Lang)

olikheter kan i nästa led skapa konflikter och därmed skada relationen mellan syskonen. I en syskonskara kan det alltså enligt barn finnas olika upplevelser, ett syskon som agerar i krissituationer, ett syskon som tar mer ansvar för syskon eller föräldrar men även att syskonen inte alltid är överens eller är ett stöd för varandra. I ett fall har ett äldre syskon liksom föräldern både ett missbruk och utövar hot och våld mot sitt småsyskon.

Skolgång – ”Jag gick knappt i skolan”

En del barn och ungdomar beskriver skolgången som något de själva ansvarar för och utan negativ påverkan från föräldrarnas missbruk då de snarare förlägger eventuella brister hos sig själva.

Jag har behövt kämpa rätt så mycket mer än vissa andra på skolan, så jag har väl inte haft speciellt lätt för mig i något ämne, men det har ändå varit... jag har ändå klarat mig med rätt bra betyg så jag har kämpat och gjort nånting bra av det ändå, så jag tycker att det har gått hyfsat (Lise Gill 19 år).

LISE TALAR OM problemen som att hon inte har lätt för sig, som en egenskap hos henne själv. De svårigheter i skolan som barn och ungdomar beskriver kan alltså inte alltid tillskrivas föräldrarnas missbruksproblem om vi utgår från barnens tolkningar. Vi kan dock konstatera att det framgår att skolgången kan påverkas negativt av föräldrarnas missbruk och för en del med mycket problematiska följder, vilket stämmer väl med registerbaserade studier av barn till föräldrar med missbruksproblem (Hjern, Berg, Rostila & Vinnerljung 2013). Bland ungdomar kan det handla om allt från skolkl till

svårigheter att kunna följa skolarbetet i klassen på grund av svåra psykiska problem. Koncentrationsproblem hör till bilden och det förekommer att barn beskriver som en strategi att ge utlopp för påfrestningarna hemma genom att bråka i skolan. Samtidigt finns det andra barn som det går bra för och som till och med beskriver det som en mental fristad att kunna fördjupa sig i ett koncentrationskrävande ämne i skolan. Detta sistnämnda kan också ses som en mental strategi, att få vila och komma ifrån den inverkan föräldrarnas missbruk har.

Fritid

Hur barnens fritidsaktiviteter påverkas varierar stort i barnens berättelser. En pappa beskrivs hitta på roliga saker när han är berusad. Andra barn beskriver aktiviteter på dagtid då föräldern är nykter, medan åter andra beskriver hur aktiviteter blir inställda, påverkas negativt av att föräldern är berusad eller inte är möjliga på grund av ekonomin. Flera beskriver som fritidsaktiviteter att de är tillsammans med kompisar. Josefin Hall, 17 år, ser tillbaka på sin barndom: *Vi var ju mycket med kompisar och sånt där då. Hemma hos dom och var ute och lekte och så. Barn räknar upp en rad olika lekar, spel och aktiviteter som hör till det vanliga barnlivet. För en del är även fritidsaktiviteter en avledning då de slipper att tänka: Jag orienterar, jag boxas ibland, träffar kompisar, jag tänker inte på alkohol då, jag tänker aldrig på alkohol då, ... (Lovisa Proust 10 år).* Barn berättar också om aktiviteter tillsammans med den nyktra föräldern eller släktingar oavsett den missbrukande föräldern. Något barn har inget att berätta om fritiden.

Personlighet och psykisk hälsa

Det är väl dokumenterat att det är skadligt för barn att utsättas för försummelse, psykiska och fysiska övergrepp liksom att uppleva övergrepp på närstående, men också att variationen i påverkan på barn är stor (se ang. våld Eriksson m. fl. 2015; Sundell m. fl. 2007). Det kan visa sig i form av problem i stunden men också handla om skador på längre sikt. Barn berättar om starka känslor, upprördhet och stressymptom som mardrömmar. Från både barn och ungdomar får vi också beskrivningar av hur de påverkats varaktigt i sin personlighet. Ungdomar kan beskriva sig som brådmogna, att de blir vuxna fortare än andra och vet mer om sig själva. De berättar också hur de liksom deras föräldrar svär, ljuger och manipulerar människor. En del barn beskriver den negativa påverkan som föräldrarnas missbruk inneburit för deras personlighet och psykiska hälsa som djupgående och långvarig, något som det inte är lätt att hämta sig ifrån: *Alltså det är svårt att må bra igen. Man måste tänka att man har det hela livet och så* (Therese Hårdh 10 år).

THERESE ÄR ETT av de barn som återkommande berättar om rädsla i samband med föräldrarnas missbruk och hon beskriver hur rädslan under en period upplevdes genomsyra hela tillvaron och vad som skulle kunna hända, hemma och utomhus, också helt oavsett föräldern. Hon refererar till det som att leva i en annan värld, en hemsk värld. I hennes beskrivning finns också en föreställning om permanent påverkan från livet med en missbrukande förälder, som format henne för alltid till den skygga person hon nu är. Här finns en bild av att präglingen blir starkare ju längre missbruket pågår.

UPPLEVELSER AV PÅFRESTNINGAR som varar över längre tid beskrivs få långvariga verkningar. Bland de tyngre psykiska följderna av att växa upp med missbruk som ungdomar nämner hör minnesluckor, hallucinationer och psykiskt trauma, men också eget problembeteende.

Eget problembeteende

Bland ungdomarna finns flera exempel på att de själva utvecklat ett drogmissbruk, vilket till exempel gällde den pojke som i mellanstadieåldern under hot tvingades delta i missbruk med sin pappa. En flicka som missbrukat flera olika droger och blandat droger och alkohol löper vid ett tillfälle risk att dö. Flera berättar också om att de berusar sig och tycker om att förlora kontrollen: *Alltså jag gillar att känna så att nu har jag inte helt kontroll över allting* (Jonna Friis 19 år). En flicka med egna missbruksproblem berättar att hon också upprepade gånger prostituerat sig.

Påverkan i flera steg

Barn berättar inte bara om hur de påverkas av den missbrukande föräldrarnas sätt att vara och bete sig under berusning utan ger också exempel på hur missbruket får konsekvenser som i sin tur påverkar barnen. En sådan konsekvens är att föräldrarna separerar. Som redan framgått av sammanställningen har en stor del av barnen upplevt att föräldrarna separerat. Barn uppfattar att det beror på missbruket: *Jag tror att mamma tröttnade på honom till slut*. Barn säger med hänvisning till de bråk som föregått skilsmässan, att de tycker det är bra att föräldrarna separerat. Ingen uttrycker att de önskat att föräldrarna fortsatt leva tillsammans. Separationen tycks alltså för barn uppfattas som en i sig positiv händelse.

FÖR BARNEN INNEBÄR separationen vitt skilda livssituationer med i vissa fall mycket begränsad direktkontakt med den missbrukande föräldern och i andra fall omfattande umgänge hos den missbrukande föräldern, men också andra lösningar som att träffa föräldern hos farföräldrar. Barn beskriver hur umgänget senare kan avbrytas: *Ibland så var vi med han ensamman men sedan så visade det sig att han inte kunde vara med oss själva // alltså för han var full och så där* (Wera Nord 13 år).

MISSBRUKET HÄNGER ENLIGT barn också samman med utsatthet för andra risker, som när Ulrika Krantz 18 år, berättar om att hennes pappa sålde droger och därför hade vapen hemma, eller då barn utsätts för förnedrande eller skrämmande upplevelser från andra missbrukare som deras förälder umgås med. Mona Pohl, 18 år, berättar om ett minne med mamman och hennes kompis som drack och mamman blev full: *jag försökte dra i henne då, medan hennes kompis drog i mig, för att ta mig med hem, jag vet inte varför som... Det vart typ bara kaos och polisen kom, och mamma vaknade och fattade ingenting.* Flera barn beskriver att de varit med om polisingripanden i hemmet på grund av bråk, våld eller annan kriminalitet.

Dubbelhet inför föräldern

Barn berättar hur de blir nervösa, oroliga, rädda, ledsna, arga, gråter och känner sig ensamman både vid specifika händelser eller allmänt när föräldern är berusad. Också när det gäller dessa negativa känslor finns det barn som uttrycker en ambivalens där de å ena sidan beskriver situationer då de är rädda men samtidigt betonar att de inte är rädda generellt för föräldern eftersom föräldern egentligen är kärleks-

full även om hen inte förmår visa det. *Jag var inte rädd för honom, för han är trots allt min pappa och han bryr sig om mig och han älskar mig, men han kan inte visa det på samma sätt som min mamma gör* (Therese Hårdh 10 år).

BARN SOM BESKRIVIT rädsla i samband med bråk och våld som inte riktat sig mot barnet själv kan beskriva en övertygelse om att inte själva riskera att bli utsatta: *När jag är hos pappa då, han gör ju aldrig illa mig och säger dumma saker och sånt* (Hamster Flinck 10 år).

Barn beskriver också att påfrestningar kan ha positiva effekter som stärker dem, gör att de mognar och att de utvecklar förmågor till exempel så att de lär sig stå på egna ben och ta hand om sig själva. Det är alltså skillnad på känslorna i det aktiva skeendet och upplevelsen efteråt: *... från början är det ju jättejobbigt alltså medans jag har, det här pågick. Då förändrades ju saker. Då blev jag ju rädd och nervös och så, men efter så känner man sig så mycket starkare eller vad man ska säga* (Hektor Rudh 12 år). Detta kan ses som en parallell till de positiva beskrivningar en del barn gett i studier av barn som anhöriga (Haugland 2006, 2012). Att barn lyfter fram positiva beskrivningar av hur påfrestningar påverkat dem kan tolkas som en mental strategi att hantera sin situation, vilket för oss över till barnen som aktörer i situationen.

Att påverkas men också själva påverka

Barn ger som framgått en bild av att den berusade förälderns agerande inför och gentemot dem kan innebära den typ av brister i föräldraskap som traditionell betecknas som försummelse, vanvård

och barnmisshandel. Variationen i allvaret i föräldrarnas brister är stor. Det sträcker sig från mindre problem till tortyrliknande fysisk misshandel och att barn utvecklar eget missbruk och får svåra psykiska problem. Som redan framgått framstår samtidigt inte barn och ungdomar alltid som hjälplösa offer under intervjuerna. Barn är också aktörer i sina egna liv, men begränsas av sin barnposition. Barn är en i hög grad underordnad kategori i samhället i kraft av att de är omyndiga och därmed ställda under vuxnas myndighet. Visserligen har barns rättigheter alltmer erkänts, men utsatta barns möjlighet att påverka sin egen situation har fortfarande svagt stöd i lagstiftningen (se Heimer kommande). Ser man till barns informella maktresurser i allmänhet kan man säga att det främst handlar om det som kallas `the power of the weak` det vill säga att den som är svag har en moralisk resurs i form av de starkares skyldighet att visa omsorg, ge skydd, ta ansvar och utöva kontroll (Hockey & James 1993: 167 ff.). Barn kan utifrån det spela på föräldrars intresse av att på det sättet vara goda föräldrar. I mötet med en berusad förälder är det inte givet att den maktresursen är giltig. Däremot kan berusningen försvaga föräldern så att det uppstår ett utrymme för barnen att överskrida sin åldersposition och ta över kontroll, ansvar, skydd och omsorgsgivande. Barnen kan ta kommandot över föräldern och hemmet och bestämma över sig själv. Detta framgår tydligt bland de barn vi talat med, samtidigt som de också visar gränserna för sådana möjligheter på grund av underläget rent kroppsligt liksom underordningen i föräldra- barnrelationen. Det finns dock ofta ett handlingsutrymme om än aldrig så litet, särskilt i form av olika former av passiva motståndstrategier. Både de små barnen och ungdomarna berättar hur de agerar visavi sina förä-

drar både för att föregripa problem och att hantera problem som uppstår. Vi kan benämna det med begrepp som barns proaktiva och reaktiva strategier (Näsman m. fl. 2009). Barnen beskriver en större bredd av reaktiva strategier alltså sätt att ta hand om problem som uppstår. Att dessa dominerar är rimligt med tanke på barns begränsade möjligheter att ingripa förebyggande mot en vuxen.

Att ha koll på missbruket

Som redan nämnts säger både barn och ungdomar att de som små inte förstår vad det är som händer med föräldern, men de utvecklar med tiden en slags missbrukskompetens som de agerar utifrån. Barn berättar med tydliga beteckningar föräldrarnas alkoholkonsumtion i form av olika flaskors och burkars färg och storlek (som de demonstrerar med händerna), olika volymer och alkoholstyrka. De kan också berätta om att de känner till olika droger. Denna kompetens kan kopplas till barns proaktiva strategier att kontrollera föräldrarnas missbruk både i meningen att iaktta och att försöka förhindra missbruket. Barn berättar om hur de letar efter och sedan gömmer eller gör sig av med alkohol och droger. Här får vi exempel på hur syskon agerar tillsammans när de letar efter undangömd alkohol. Syskon samarbetar också om att göra sig av med det de hittar: *Förut så kastade vi ut alla flaskor genom fönstret och cigarettpaket* (Elias Roos 9 år).

BARN UTVECKLAR OCKSÅ kompetens att avläsa föräldrarnas grad av nykterhet och anger en rad syn- och hörbara tecken på berusning. Föräldrarnas motorik, tal, klädsel och ögon visar tecken som barn säger att de avläser, liksom tecken i omgivningen. Som sjuåring märkte Julia Wolf om mamman var påverkad: ... för-

stod på mammas rörelser typ // när man kom hem så var det alltid ett glas med i bilden (Julia Wolf 17 år). Barn berättar hur de kan bedöma om föräldern är berusad även genom att bara höra föräldrarnas röst i telefon. Beroendekompetensen visar sig även i att barn säger sig kunna genomskåda föräldrarnas undanmanövrer, avslöja gömställen och reflektera över med vilka termer de ska beteckna föräldrarnas missbruk.

Flera barn berättar att de aktivt uppmanat föräldrarna att sluta med sitt missbruk men sällan med framgång. När det gäller att förhindra föräldrarnas konsumtion saknar barn de maktresurser som en vuxen har att få igenom sin vilja gentemot barn. Föräldrar kan vanligtvis genomdriva att barn förhindras köpa godis eller slutar spela TV-spel. Barn visar en medvetenhet om sin vanmakt som barn i mötet med en berusad förälder. *Det skulle vara att liksom gå fram till pappa och säga: "Sluta pappa, jag vill inte att du gör det här", men det är ju liksom väldigt svårt* (Eva Bucht 9 år).

PROAKTIVA STRATEGIER KAN handla om att föregripa följderna av föräldrarnas berusning. Att iaktta föräldern ger viss beredskap inför vad som kan ske och möjlighet att försöka agera så att negativa följdverkningar av berusningen kan undvikas. Även här agerar syskon tillsammans i att t.ex. spana på föräldern för att se om hen smygdricker. Barn beskriver hur de kikar i nyckelhålet för att se om pappan dricker när han är på toaletten.

När föräldern är berusad handlar det istället om att förebygga de problem berusningen kan medföra. En del barn försöker med olika metoder väcka föräldern som somnat i sin berusning: *När jag har sett honom ligga i rummet och sover på golvet då brukar jag ta kuddar och slå han* (Emma Swahn 13 år). När

det inte hjälper får andra hjälpa till: *Jag väckte min granne så fick hon väcka honom* (Emma Swahn 13 år). Tonåringar berättar hur de ingriper när föräldern är inblandad i bråk genom att säga åt dem att sluta. Att aktivt ingripa när den missbrukande föräldern är arg, kan samtidigt upplevas för farligt även om ilskan inte är riktad mot barnet: *Nej jag vågar inte* (Emma Swahn 13 år).

Undvikande strategier

Andra barn beskriver hur de försöker vara

lugna för att inte väcka den berusade föräldern som då kunde bli arg. *Om man är jätteupphetsig så kanske han vaknar och det kanske inte är så himla bra för då så här kan han bli mer arg på en och sånt* (Anna Grip 8 år). En tonåring beskriver hur hen helt enkelt slutar prata med den berusade mamman.

ATT LÄMNA DET rum där föräldern befinner sig för att undvika kontakt med föräldern när hen blir berusad, beskrivs också som en strategi för att bland annat undvika att föräldrarnas irritation och ilska. Flera barn och ungdomar berättar att de håller sig undan. *Då får man gå och lägga sig helt enkelt och hoppas*

"Jenny: Vi typ kollar i hans skåp, vi brukar kolla, alltså först så bara brukar vi kolla vad som finns där och så, sen vi har börjat kolla för ibland står det öl där I. Mm, vad gör ni då?"

Jenny: Då brukar vi gömma dom på ett annat ställe ibland fast vi brukar låta det vara också.

I: Hur bestämmer ni vad ni ska göra då liksom?

Jenny: Vi typ skyndar oss att säga det, vi viskar, när han ligger och sover."

(Jenny Frej 8 år)

att det blir bättre i morgon (Mia Stoltz 9 år). Tillgång till ett eget rum där barnen kan stänga om sig blir då en tillflykt. En skylt med krav på knackning innan inträde i rummet sattes upp av ett barn med förhoppning om att den skulle respekteras även av en berusad förälder. Den proaktiva undvikande-strategin för att undgå att möta problematiska ageranden från den berusade föräldern, är reaktiv i meningen att den används just när föräldern blivit berusad. Flera beskriver sådana reaktiva strategier. Att dra sig undan kunde även vara ett sätt att slippa höra de bråk som en del barn beskriver mellan föräldrarna i samband med missbruket. *Jag gick ut när dom bråkade och sånt när dom sa taskiga saker till varann. Det hade varit mycket värre att vara inne* (Andrew Brown 12 år).

Barn begränsar också kontakten med en berusad förälder som de inte bor hos genom att avsluta telefonsamtal då de märker att föräldern inte är nykter och att inte svara när föräldern ringer upp på nytt. *Jag försöker göra samtalet så kort som möjligt och så lägger jag på. ... jag brukar säga "Ja men pappa vi hörs imorgon istället"* (Evelina Strand 9 år). Samtidigt berättar barn att de kan få höra hot i telefonsamtalen med den berusade föräldern.

FÖR ATT KOMMA undan föräldern under umgänge berättar barn att de kontaktar den andra föräldern och ber om att bli hämtade. *Vi säger typ så här till pappa: "En gång till så ringer vi mamma" och han gör ju alltid en gång till [dricker en öl] och då har vi ringt mamma och berättat så då brukar hon komma och hämta oss* (Sanna Krohn 8 år). Barnen kan här sägas ha den andre föräldern som en maktresurs för att också försöka förhindra missbruket. Hotet är dock en maktresurs förutsatt att den berusade föräl-

dern ser barnens närvaro som en tillgång och/eller den andra förälderns kännedom om berusningen som en förlust, vilket bådadera enligt barnen kan gälla i separerade familjer. Att hotet kan uppfattas som något negativt av den berusade föräldern framgår av att den berusade föräldern enligt barn kan bli arg när den andra föräldern kommer eller riktar sin ilska mot barnen och motsätta sig att de ringer den andra föräldern. En del barn berättar hur de därför ringer i smyg: *När vi ringer går vi in på toa och så, vi brukar göra det när han sover och ibland när han kollar på TV.// ibland har han hört det och då säger han "Lås upp nu!"* (Anna Grip 8 år).

BARN OCH UNGDOMAR beskrev också hur de själva lämnat hemmet hos den berusade föräldern och flytt till grannar eller den nyktra föräldern. Ett sådant eget uppbrott från den berusade föräldern kan ta sig dramatiska former, då barnen gömmer sig för föräldern, knuffar undan föräldern som försöker ta tag i dem och får ta hjälp av andra som håller föräldern och hjälper barnen springa undan.

De olika sätten att komma undan den berusade föräldern kan enligt barnens berättelser leda till hotfulla situationer eller andra typer av negativa reaktioner från den berusade föräldern. Vi tar upp mer om denna fråga om stöd i ett särskilt avsnitt.

Omsorgsarbete - "såg till att mamma fick mat"

Barns reaktiva strategier kan omfatta omsorgsarbete, en fråga som lyfts i diskussionen om barn som anhöriga och då utifrån begreppet föräldrafiering som potentiellt ses som problematiskt och belastande för barnet (Haugland 2006, 2012; Näsman m. fl. 2015; Alexanderson m. fl. 2015). I flera barns

berättelser ingår hur de tar hand om hushållet, den påverkade föräldern och syskon. Barn lagar mat, diskar, städar huset, går med tvätten till tvättstugan och lägger småsyskon. En pojke är dock noga med att påpeka att allt hushållsarbete han gör inte behöver betyda att föräldern är berusad utan också kan bero på att föräldern är trött.

OMSORGSARBETET KAN VARA riktat direkt till en missbrukande förälder som att försöka lyfta och stötta en berusad förälder som ramlat eller inte kan resa sig och att försöka stödja den som har svårt att gå.

Föräldern kan aktivt be barn om den sortens hjälp. Barn säger också att de ger den berusade föräldern praktiska råd om hur ett problem ska lösas, uppmanar föräldern att gå och lägga sig, försöker hjälpa en berusad förälder i säng eller väcker en förälder som somnat sittande eller liggande på golvet.

Dessa omsorgsstrategier lyckas dock inte alltid eftersom att barnen inte orkar med det eller får gehör för sina förslag. Barn berättar att de då kan bli ledsna och kan sluta för att det är lönlöst: *Men det finns inte så där jättemycket vi kan göra egentligen. Jag har slutat sagt till henne nu. Det blev för... alltså det blev för jobbigt att behöva hålla på och säga till henne hela tiden* (Lise Gill 19 år).

OMSORGEN OM EN missbrukande förälder handlar också om att helt enkelt finnas där hos föräldern. Barn kan av medkänsla välja att stanna hos den påverkade föräldern för att denne inte ska behöva vara ensam. Detta kan förstås i relation till barns berättelser om hur föräldern förklarar sitt drickande med ensamhet, vilket kan vädja till barns empati och göra att de godtar ett umgänge de annars inte skulle vilja ha (jfr. Näsman & von Gerber 1996: sid. 243).

Det kan också handla om ett sätt för barn att hantera sin oro över vad som kan hända den berusade föräldern: *Jag är hos mamma med nu så... jag tror att det är mest för att jag ska se till henne lite också, så att det inte händer någonting* (Disa Lang 19 år). Gabriella Rehn, 17 år, berättar att hon knappt alls gick i skolan, men gjorde läxorna. Hon förklarar: *Jag tror att det var att man ville ha koll, att man ville kanske, man kunde inte göra så mycket, men ville veta vad som hände och då kunde jag inte gå. Ingen från skolan ifrågasatte att hon var borta. I ungdomars omsorg om den berusade föräldern, kan också ingå att fejka att de är glada för att inte belasta föräldern.*

Döljandestrategier

Som framgått kan missbruk förknippas med skamkänslor. Barn kan hjälpa den missbrukande föräldern i döljandet av missbruket inför omgivningen. Oftast handlar det om att inte berätta för den andra föräldern att föräldern är berusad ibland även om den nyktra föräldern frågar om det har hänt någonting under ett umgänge. *Om jag kommer hem säger jag inte till pappa att "Ja nu var mamma onykter" eller något sånt där utan jag håller det mest för mig själv och det är nog till stor del för jag vill inte att*

"En gång skulle vi cykla ner till affären och då var han full, sedan ramlade han på cykeln, för vi cyklade och då sa vi: "Pappa gick det bra?" och så och en gång har han ramlat ner i ett dike också, när vi gick och då fick vi hjälpa han upp och det var jag Tessan, Katrin, Max och Thomas och han var jättestung."

(Anna Grip 8 år)

mamma ska få så mycket skit för det (Lise Gill 19 år). Lise är tydlig med att det är av empati med mamman hon deltar i döljandet. Barn kan också uttrycka det som att de inte vågar berätta. Även om förtegenheten, som redan framgått, kan vara framtvingad av den missbrukande föräldern kan det tolkas som uttryck för att de oroar sig för andra konsekvenser av att berätta för den andra föräldern. Det kan bli bråk som de själva upplever som obehagligt att lyssna på eller som i Lises fall av empati med den berusade föräldern. Döljandestrategin kan handla om att dölja spåren efter missbruket, som att göra rent efter en förälder som i sin berusning kissat på golvet. En flicka berättar hur hon hellre torkar upp kisset efter pappa än behöver ta del av mammans utbrott om hon skulle upptäcka det. Dessa döljandestrategier använder barn sig av på eget initiativ, men också på den missbrukande föräldrarnas uppmaning. Vi har även exempel på att barn, som berättat om misshandel för utomstående, får en uppmaning av den nyktra föräldern att ta tillbaka sin berättelse och säga sig ha ljugit om det, vilket barnet i det fallet också gjorde.

Omsorg om syskon och sig själv

Barns empati, ansvar och omsorg gäller inte bara den berusade föräldern utan också syskon som de delar upplevelsen av föräldern med. Det kan handla om att trösta och lugna ett småsyskon även om man är ledsen själv. Olle Ståhl, 12 år, berättar: *Min lillebror satt i min famn och han grät och var jätteledsen han också. // Så jag och min lillebror tog hand om varann och... jag försökte lugna honom medans jag själv också var ledsen och rädd.*

Åldersordningen mellan syskonen är inte alltid densamma i dessa situationer. Omsorgen kan

återgäldas av ett småsyskon, men ett småsyskon räcker inte alltid till. Wera Nord, 13 år, berättar hur hon väckte sin lillebror när hon blev rädd för att det inte gick att väcka pappan som somnat på golvet: *Jag väckte han, jag var rädd men så vart han bara ännu mer rädd och började gråta.*

Att ett syskon far illa kan också kräva handling. En pojke berättade hur han när föräldern slog ett äldre syskon svårt, själv misshandlade den berusade föräldern, som fick bestående men.

OMSORGSARBETE HANDLAR OCKSÅ om att ta hand om sig själv särskilt för ungdomarna: *När man blev äldre så var det väldigt mycket att man klara sig själv* (Elina Rätz 17 år).

Barn berättar likaså att syskon hjälps åt med mat och att hålla varandra sällskap, när föräldern är otillgänglig på grund av berusning. Som redan nämns kan syskon också agera tillsammans i sina proaktiva strategier och på så sätt vara ett stöd för varandra. Samtidigt kan syskon uppfatta situationen olika och välja olika förhållningssätt gentemot föräldern och när det gäller att söka hjälp.

Egna döljandestrategier

Barn använder döljandestrategier gentemot både den missbrukande och den nyktra föräldern, men också gentemot omgivningen utanför familjen som andra vuxna och jämnåriga exempelvis i skolan. Ett sätt är att benämna föräldrarnas problem i termer som inte avslöjar vad det är: *Jag säger mest bara att hon är dum i huvudet eller nåt sånt där // Det är lättare att säga någonting sånt än att liksom sätta ord på det* (Lise Gill 19 år). Döljande kan också handla om att ljuga om de egna strategierna. Gabriella Rehn, 17 år, som inte gick till skolan berättar: *ibland skyllde jag på mycket, ibland huvudvärk och mer sånt.*

BARN OCH UNGDOMAR döljer både föräldrarnas missbruk och de problem de själva upplever i samband med det t.ex. märken efter slag. Ungdomar beskriver hur de låter bli att berätta om sina upplevelser av missbruket. De talar om missbruket som något det är tabu att prata om. I en berättelse valde barnet att sluta prata om problemen på grund av dåliga erfarenheter av hur föräldern reagerat på att han berättat.

Döljandestrategierna kan också få sociala konsekvenser. De kan innebära att barn inte vill bjuda hem kompisar eftersom dessa då skulle kunna upptäcka föräldrarnas missbruk och väljer att sluta umgås och prata med jämnåriga eller, som vi redan nämnt, söker sig till kompisar som själva har problem med skolk, rökning och droger.

En ungdom beskriver hur döljandestrategin när hon var mindre kombinerades med att hon gav utlopp för sin påfrestande situation hemma genom att bråka i skolan. Hemma hos kompisar var hon dock lugn och skötsam. Det ledde till skolproblem, men ingen utredde hemsituationen. Hon ansågs bara själv vara ett problem.

Mentala strategier

Både barn och ungdomar berättar om sina svårigheter att förstå vad missbruket handlar om under den tidiga barndomen och missbrukets effekter kan då uppfattas höra till det normala. Med tiden och möjlighet att jämföra med kompisar kan det avvikande, konstiga framgå och frågor väcks. En tonårsflicka fångar det svåra i att under den tidiga barndomen samtidigt hantera de pågående problemen och att försöka förstå situationen: *När man var mitt uppe i det så tyckte man ju att det var konstigt, men liksom bara tog hand om det* (Elina Rätz 17 år).

Senare utvecklar barnen som redan nämnts en

missbrukskompetens och beskriver hur de genomskådar föräldrarnas förnekanden, bortförklaringar och försök att kompensera. Samtidigt tycks en åldersskillnad finnas så att de yngre kan uppfatta kärleksförklaringar från en berusad förälder som någonting positivt trots allt, medan ungdomar kan uppleva det som falskhet.

Förutom att iaktta, tolka och reflektera över missbruket kan barns uttryck för förhoppningar om att det ska bli bra, ses som mentala strategier att hantera livet med en missbrukande förälder. En pojke beskriver en sådan strategi av vad vi kan kalla positivt tänkande i relation till en dramatisk våldshändelse då pappan togs av polisen och mor och barn flyttade till skyddat boende: *Jag var ledsen att det här skulle hända fast jag visste att det skulle lösa sig och till slut visste jag att det skulle bli bättre* (Henrik Mård 12 år).

BARN UTTRYCKER ATT de vill glömma problemen eller helt enkelt inte acceptera att de finns, vilket kan ses som en typ av förnekelse. Jonna Friis, 19 år, beskriver en sådan mental strategi när hon skämdes över föräldrarnas beteende: *Jag ville ju inte prata om det alls. Jag ville ju bara liksom stänga av*. En annan flicka talar om det som en generell förmåga att kunna låta bli att tänka: *Jag är en sån person att jag tänker inte så mycket på mamma* (Julia Wolf 17 år).

Ett problem för barnen är att medvetenheten om att föräldern missbrukar följer dem även när de inte har direkt kontakt med föräldern. Att stänga av tankar på den berusade föräldern är därför en strategi en del barn tar upp till exempel i skolsituationen: *Jag tror också att jag har förträngt det rätt så bra. Jag är rätt så bra på att bara gömma undan saker* (Disa Lang 19 år).

DET KAN OCKSÅ handla om att distrahera sig själv och få tänka på annat: *sedan brukar vi göra något kul så vi inte tänker på det* (Sanna Krohn 8 år). Barn berättar att de till exempel tittar på en film, eller ägnar sig åt koncentrationskrävande tankearbete så att de inte behöver tänka på det. Skolan kan för en del barn innebära en sådan avledare för tankar, men som redan nämnts fungerar det inte för alla, som istället överväldigas av sina känslor även i skolsituationen.

Utsatthetens många former och grader

Sammanfattningsvis kan vi i barnens och ungdomarnas berättelser se de många olika sätt som föräldrarnas missbruk yttrar sig på under berusningen. Barn beskriver hur det kan handla om försummelse, vanvård och övergrepp av olika allvarlighetsgrad och med varierande följder för barn och barns relationer inom och utanför familjen. Effekter beskrivs på både kort och lång sikt. Vi har också sett hur barn och ungdomar använder både proaktiva och reaktiva strategier för att hantera sin situation i möte med en missbrukande förälder som i sin tur har sina strategier för att hantera missbruket. Döljandestrategier från både föräldrar och barn kan hindra att utsattheten upptäcks.

Av barnens och ungdomarnas berättelser framgår dock klart att det är viktigt att uppmärksamma barn och ungdomar som lever med en förälder med missbruksproblem och utreda vilken typ av skydd, stöd och hjälp de kan behöva. Men vi måste också hålla i minnet den återkommande variationen i vad barnen berättar och att det också kan finnas positiva inslag i deras samvaro med föräldern med missbruksproblem.

I AVSNITTET OM barns beskrivningar av berusningen och dess påverkan på föräldern tog vi upp hur

barnen visar ett ambivalent förhållningssätt till föräldern då de både lyfter problem och ger positiva omdömen eller tonar ner problemen. I samband med beskrivningar av berusningen mildrar barn konsekvenserna genom att använda uttryck som bara, betonar föräldrarnas vanlighet och kommer med ursäktande tolkningar: *Om han gör nåt dumt då menar han inte det* (Therese Hårdh 10 år). De kan i samklang med barn i Caters studie (2004) separera pappans karaktär i å ena sidan hans våldsamhet mot mamman och å andra sidan hans relation till barnet, så att barnet inte upplever hot mot sig själv. Barn kan lyfta fram egenskaper och handlingar som är positiva som då en tonåring berättar om pappan: *Han gömde vapen och sånt för att han var rädd om mig, när jag var där* (Ulrika Krantz 18 år).

BARN SKILJER PÅ den nyktra och berusade föräldern och säger att de vill ha kontakt när föräldern är nykter. Detta kan tolkas som en mental strategi att hantera spänningen mellan å ena sidan barns förväntningar om hur en förälder ska vara och att barn förväntas tycka om sina föräldrar, å andra sidan de negativa upplevelser barnen har av den missbrukande föräldern.

Det kan också ses som en mental strategi att stärka den egna självkänslan, när barn efter att ha beskrivit påfrestningar lyfter fram positiva följder av det för deras egen utveckling i form av ökad kompetens, mognad och styrka hos barnet.

ATT TOLKA DESSA positiva beskrivningar av livet med en missbrukande förälder som mentala strategier, innebär inte att vi kan ifrågasätta att det barn och ungdomar nämner som positivt faktiskt upplevs som positivt av dem. Vi kan heller inte veta i vad mån

deras olika mentala strategier är konstruktiva och bidrar till barnens välbefinnande på kort och lång sikt. Vårt material är för begränsat för att vi ska kunna bedöma eventuella samband mellan barnens förhållningssätt till föräldern och deras välmående. I arbetet med att ge dessa barn och ungdomar stöd kan det dock vara väsentligt att utöver att utgå från vad barnen upplevt av påfrestningar också beakta barnens egna tolkningar och förhållningssätt till det

som hänt och till föräldern med missbruksproblem. Den övergripande känsla inför den missbrukande föräldern som barn beskriver sträcker sig från kärleksförklaringar till starkt avståndstagande.

INNAN VI GÅR vidare till hur barnen och ungdomarna ställer sig till frågan om stöd och hjälp i intervjun med oss, ska vi belysa hur de föräldrar vi intervjuat ser på vad deras missbruk inneburit för barnen.

3.

FÖRÄLDRASKAPETS FRAMGÅNGAR OCH BRISTER

Att studien som de vuxna med missbruksproblem deltagit i har fokus på föräldraskap liksom barns utsatthet och behov av stöd, när en förälder har ett missbruksproblem, kan givetvis påverka vilka berättelser vi får från de vuxna deltagarna. Det gäller både genom urvalet av vilka som vill delta och vad de delger oss. Liksom vi tidigare nämnde, om de deltagande barnen, är frågan om hur föräldrars missbruk kan påverka barnen en utgångspunkt för mötet med de vuxna intervjupersonerna. Det blir ett urval av vuxna med missbruksproblem som både är beredda att tala om sitt missbruk och om de eventuella negativa följder det fått för deras barn. Att hitta dem har inte varit enkelt. Det vi ber om är att få inblick i en situation som är dubbelt skambelagd: missbruk och att inte leva upp till normerna för ett gott föräldraskap. Trots det har vi fått intervjua föräldrar som både är i ett missbruk och som berättar om stora brister i sitt föräldraskap, som lett till allvarliga problem för deras barn.

Som grund för arbetet med att ge stöd till missbrukande föräldrar och deras barn kan det vara viktigt att förstå hur de förmått berätta för oss. Det kan handla om att i någon mån få balans mellan problembilder och positiva bilder liksom att ge en självpresentation som innebär viss värdighet. Vi börjar med den positiva sidan och tar sedan upp problemen. Vi följer då i stort upplägget från barndelen för att underlätta en jämförelse mellan barn- och föräldraberättelser. Det föräldrarna har gemensamt är att de alla har barn under 19 år vid intervjutillfället, men en del har också äldre barn som även de tas upp i föräldrarnas berättelser.

Den goda viljan - ”Dom fick allt som dom flesta andra barn får”

Balanseringen av det problematiska i att som förälder ha ett missbruksproblem åstadkom föräldrar bland annat genom att modifiera bilden av missbruket: att till exempel hävda att alla andra också dricker, att deras missbruk inte är så omfattande eller att det sker under kontrollerade former så att barnen inte ska drabbas. Föräldrar förklarar att de rustat barnen inför att uppleva berusningen genom att se till att de fått information och förklaringar. Flera föräldrar, mammor liksom pappor, beskriver att de åtminstone till en början planerar sitt missbruk så att barnen inte är närvarande. Det tycks som om de kan föreställa sig att barnen därför är helt oberörda av missbruket. Att barnen särskilt med tiden kan vara väl medvetna om att föräldern missbrukar när barnen inte är där och att det genom oro och andra känslor och tankar ändå påverkar barnen, tycks föräldrarna inte alltid föreställa sig. De tycks tro att det barnet inte behöver konfronteras med inte heller påverkar dem. Det barn berättar talar

snarare för att, inte minst de barn som på olika sätt tar ett omsorgsansvar för föräldern, kan oroa sig och uppleva det som extra problematiskt att de inte har kontroll över vad som sker när de inte är tillsammans med föräldern.

BALANSERINGEN AV DEN negativa bilden sker också genom att både mammor och pappor framhåller de delar av föräldraskapet som de anser har fungerat. En pappa framhåller om sitt barn att *dom första nio månaderna känner jag själv // att jag har haft jättebra kontakt med henne* (Edward Wik). Mammor berättar hur barnen alltid fick det de behövde och att rutinerna fungerade trots missbruket till exempel: *Dom hade alltid med sig det dom behövde till skolan* (Ditte Carr). Flera föräldrar betonar att pengar aldrig varit något problem och att barnen därför fått vad de behövt i form av bostad, fritidsutrustning och liknande. För en del föräldrar handlar ekonomin om att trots missbruket ha kunnat sköta sitt lönearbete, men för andra har det i hög grad handlat om pengar från kriminalitet till exempel narkotikaförsäljning. En missbrukande mamma markerar dock sin skötsamhet: *jag har aldrig varit med i några register och jag har inte kronofogde och jag har inga anmärkningar. Jag har skött allting klockrent och jag hade fast tjänst och inkomst och jag äger en lägenhet, jag äger en bil* (Agneta Phil).

Liksom hos papporna kan den här uppräkningsfunktionen fungera som ett sätt att normalisera sig själv och skapa distans till bilden av den problematiska missbrukaren. En pappa ger som normaliserande beskrivning: *Jag var förälder och... jag hade ett jobb, en arbetsträning under ett år där och ja, jag gick med henne till dagis, sedan gick jag och jobbade, sedan hämtade jag henne sedan hem och laga mat*

(Niklas Lund). Han själv ser det nu som ett sätt att legitimera missbruket och hans dom över sig själv blir: *egentligen så gjorde jag väl inte något som var bra eftersom jag missbrukade* (Niklas Lund).

ANDRA POSITIVA SIDOR av sitt föräldraskap som föräldrar betonar är att de gjort saker tillsammans med barnen. En pappa lyfter fram allt roligt han gjort med barnen under berusningen: *Nog för att vi hade roligt ändå*. Även aktiviteter med barnen kan ingå i tidsplaneringen av missbruket. Det kan framstå som ett sätt att ta hänsyn till barnen, men beskrivs av en pappa som ett sätt att legitimera missbruket; om pappan varit ute och fiskat med sina barn, har han rätt att berusa sig sedan.

SOM REDAN NÄMNTS har flera föräldrar själva växt upp med föräldrar som haft missbruksproblem och beskriver hur de vill vara bättre föräldrar än deras egna var, med större närvaro och mer engagemang i barnens liv. En pappa säger mot bakgrund av sin egen barndomserfarenhet: *jag vet hur mycket en far betyder för sina barn* (Kenneth Äng). Föräldrar kan i det sammanhanget framhålla att de i alla fall periodvis och i varje fall fysiskt varit närvarande, även om detta i realiteten kombinerats med att de mentalt varit förändrade eller frånvarande på grund av berusning, upptagenhet av planering av missbruket eller på grund av påverkan av abstinens efter en missbruksperiod. Den egna barndomssituationen tjänar på så sätt som en relativisering av de egna tillkottakommandena som förälder. Föräldrar kan också relativisera sitt missbruk genom jämförelse med den nyktra föräldern som då Kerstin Lind framhåller att hon var en ständigt närvarande mamma jämfört med pappans frånvaro efter skilsmässan: *varför tog inte*

han barnen, när han ser att jag har problem?// Han är ju fortfarande jättefrånvarande.

FÖRÄLDRAR FRAMHÅLLER SOM positivt att de har en bra och nära relation till sina barn, även om de samtidigt problematiserar närheten som uttryck för barns lojalitet och omsorgsansvar. Det kan ses som att föräldrar kanske både inför sig själva och inför intervjuaren brottas med balansräkningen över sitt föräldraskap och vill visa fram en självkritisk reflekterande hållning till hur deras missbruk påverkat barnen och markera att de kan se problematiserande tolkningar också i det som kan framstå som positivt. Samtidigt kan deras svar på våra frågor peka ut schabloner av "värsta-scenarier" som när en pappa på frågan om någon hört av sig från skolan svarar: *Nej inte alls... jag har ju... det har ju inte... liksom jag har inte ragglat in på skolan* (Oliver Sund), liksom då en mamma framhåller att barnen alltid tagit hem kompisar, att det alltid varit stora fester på födelsedagar, att barnen aldrig varit rädda och att hon skött ekonomiska bidrag från släkten till barnen: *då har det ju gått till det som behövs också, så jag har inte liksom supit upp pengarna* (Ditte Carr). Vi ser en spegling mellan vad föräldrarna uppfattar ingår i det goda/normala föräldraskapet och vilka brister ett missbruk kan förväntas medföra.

FÖRÄLDRARNA FRAMHÅLLER ATT de är engagerade i sina barn, vill följa deras utveckling och fostra dem. Separerade föräldrar, föräldrar som på grund av missbruket avstängts från umgänge med sitt barn, förlorat vårdnaden om det eller fått barn omhändertagna, uttrycker önskan om mer kontakt med sina barn, att få ta del av barnens vardag, mysa med dem och få hjälpa dem med läxläsning. *Jag är ju halv*

eftersom mina barn inte är med mig (Torsten Feldt). De beskriver barnens utveckling med saknad, vilket för de minsta kan handla om mycket på kort tid: *Nu har jag varit fem månader utan henne och på fem månader så har hon lärt sig gå och prata och det har jag missat* (Edward Wik).

I föräldrars berättelser framstår alltså deras föräldraskap som viktigt och positivt. De framhåller också sitt ansvarstagande då de reflekterar över hur missbruket påverkat barnen och vilka behov av hjälp barnen har. Apropå att söka hjälp till ett av barnen säger Tanja Björk: *Och vilka föräldrar vore vi om vi inte ville hjälpa våra barn?*

Berusningen - "Den skadan den kan påverka dom hela livet"

Flera föräldrar säger sig nu vara medvetna om att de under berusning har utsatt sina barn för orimliga påfrestningar, att de skadat sina barn och att det inte har fungerat i hemmet. En pappa konstaterar: *När jag är inne i mitt beroende då kan jag ju inte ta hand om barnen. Jag kan inte ge dom någonting utan då är jag ju bara ... då är jag fullt upptagen med mig själv* (Oliver Sund). En annan förälder beskriver med referens till sin egen uppväxt med missbruk situationen under berusningen: *I ett sånt där helvete // för att det är ett helvete, alltså det är inte roligt* (Kenneth Äng).

ANDRA FÖRÄLDRAR BERÄTTAR att de under sitt pågående missbruk inte såg så mycket påverkan: *Det enda jag ansåg att jag var en dålig förälder när jag missbrukade det var just att jag missbrukade, inte någonting i praktiska handlingar* (Niklas Lund).

"Jag är inte jag"

Alla föräldrar beskriver att berusningen kan leda till att föräldern förändras i sin person och i sitt beteende och bekräftar därmed barns berättelser om berusningens effekt på föräldern: *man*

blir ju personlighetsförändrad när man dricker och jag tror inte... barn gillar inte det (Peter Malm). Att berusningen innebär att förälderns person förändras kan även för föräldrar framstå som ett främlingskap där det berusade jaget inte är deras egentliga jag: *jag blir som personlighetsförändrad. Jag blir som den personen jag inte vill vara. Det jag inte står för ungefär* (Ulf Klein).

Oliver Sund beskriver vem han blir: *Då blir jag den här egoistiska, elaka, paranoidea... ja allt som jag inte står för* (Oliver Sund). Han kontrasterar sitt föräldraskap när han har en nykter period mot det som berusad: *När jag är mig själv så funkar allting väldigt bra // när jag är onykter så funkar det inte. Inte minst beskriver föräldrar förändring av humöret så att tålmod försvinner och ilskan kan ta sig mycket starka uttryck.*

ANDRA FÖRÄLDRAR BESKRIVER förändringen vid berusning som positiv och kan tala om det i termer av självmedicinering till exempel vid uppmärksamhetsproblem: *När jag har tagit amfetamin då kan jag sitta i lugn och ro. Det kan jag inte göra annars* (Svein Moore). Även alkohol förknippas också för föräldrar med att bli avslappnad.

Föräldrar tar även upp att berusningen kan ha positiva följder för deras förmåga till ett aktivt föräldraskap. *Att bli nykter blev då istället inled-*

"Linda sa nu att 'Pappa provade inte du att ha mig när jag var fem år varannan vecka men det inte funkade?"

(Mats Hed)

ningsvis en negativ förändring: när jag har druckit lite grann då är jag avslappnad, då är jag glad. Jag hittar på en massa roliga saker och gör experiment... planterar ekollon... massa saker och sedan när jag blev nykter, då var allt det där borta (Peter Malm).

Mental och fysisk frånvaro – ”Jag var helt känslomässigt avstängd”

I backspegeln kan föräldrar se att de försummat sina barn på grund av sitt missbruk och tala om att de mentalt inte varit närvarande i livet med barnen. Även för en aktiv pappa som både gör roliga saker, sköter hushållsuppgifterna så att mat, disk och städning fungerar och hjälper barnen med läxorna kan kontakten med barnen under *en ständig salongsberusning* innebära: *jag har inte varit närvarande*

(John Brandt). Föräldrar talar om det som att vara känslomässigt avstängd, vilket enligt dem innebär svårighet att avläsa och ta till sig barnens känslolägen både glädjetryningar och att se på dem att någonting problematiskt har hänt. De beskriver sig som självupptagna och kan helt enkelt ligga passiva i sin berusning och inte vara kontaktbara.

I FLERA FAMILJER innebär berusningen inte bara att föräldern är mentalt frånvarande utan också

fysiskt borta. En pappa väger detta mot varandra: *Känslomässig närvaro är alltid bäst, men när inte den riktigt räcker så tror jag att ändå den fysiska närvaron är jätteviktig* (Mats Hed). Samtidigt reserverar han sig för att den fysiska närvaron måste vara under rimliga omständigheter: *Barnet ska inte känna sig nervöst och sådana saker.*

Fysisk frånvaro i olika omfattning präglar flera föräldrars missbruksmönster: *När jag är inne i en period då finns jag ju inte där. Det är ju det som är skillnaden. Då försvinner jag // Då är det bara jag själv i fokus. Då skiter jag i omvärlden i princip* (Jonas Dahl). Hans frånvaro varierar i längd från flera veckor utan att han hör av sig till enstaka dagar några gånger per år.

FRÅNVARON KAN OCKSÅ uppstå för att den andra föräldern efter separation ställer krav på nykterhet för att den missbrukande föräldern ska få träffa barnet, något flera pappor berättar om. Beslut om umgänge vid tvister om barnen kan också leda till frånvaro med stora begränsningar i barns kontakt med föräldern på grund av missbruksproblemen. Under en aktiv missbruksperiod kan det vara något föräldern inte ser som viktigt: *Jag skrev över vårdnaden och allting liksom för jag: ”Åh, det skiter väl jag i”* (Ingvar Brink).

För flera föräldrar tillkommer frånvaro på grund av missbruksrelaterade fängelsevistelser.

Förlorad kroppskontroll

Följderna av brist på kroppskontroll som barnen beskrivit dyker också upp i föräldrars berättelser, särskilt när det gäller att föräldern somnar och *sover jättetungt*. En mamma beskriver att hon alltid drack tills hon slocknade. Sluddrigt tal återges också av

”Mamman hon sa åt mig att: ’Nu får du komma hem och hälsa på när du klarar av att hålla dig nykter’ och det hade jag också en planering, men det blev ju mindre och mindre och mindre för att... alltså beroendet hade ju tagit över allting. Inte ens min egen dotter var viktigare än drogerna och kriminaliteten.”

(Mats Hed)

flera föräldrar. *Det som hände var att jag kunde somna på soffan och dom fick inte kontakt med mig eller att jag sludrade* (Sofia Frank). En förälder påpekar däremot att: *det har aldrig varit så illa, inte så att jag har legat på soffan däckad* och han motiverar varför han i alla fall inte dricker så mycket att han vinglar eller sludrar med att: *Jag känner mig väldigt obehaglig om jag inte kan prata ordentligt* (Oliver Sund).

FÖRÄLDRAR BERÄTTAR ÄVEN liksom barn att de kan vara så berusade att de spyr medan andra istället framhåller just att de inte är så berusade att de gör det. Ingen förälder tar upp att de kissat på sig eller att de bajsat på golvet, vilket barn nämnt.

”... men annars så hade jag fullt 100 % koll”
Hur beskriver då föräldrar barnens situation under aktivt missbruk? En del bekräftar barns bilder av problemen, men föräldrar framhåller också de positiva sidorna som Tanja Björk som lyfter fram att hon till skillnad från andra föräldrar hade full koll på sina barn eftersom de höll till med sina vänner hemma hos henne: *Jag visste ju att inte dom var ute, men sedan... känslomässig koll hade jag ju inte.*

Samma åtskillnad mellan det goda i föräldraskapet och brister i form av avsaknad av mental och känslomässig närvaro gör flera föräldrar. *Dom fick mat, dom fick allting dom behövde, men jag var inte närvarande* (Sofia Frank).

”tjurig”

Humörförändringarna som barnen beskriver återkommer också i en del föräldrars berättelser. En förälder kan nämna att hen blir sur. Att kontrollera missbruket genom att koncentrera det till ”barn-

fri” tid utesluter inte sådan påverkan. Agneta Phil beskriver effekterna när barnen kommer: *så hade jag abstinens, var tjurig och det vart jobbigt att ha barnen hemma* (Agneta Phil).

Bråk och våld – ”jag var inte elak och jag slog dom inte”

Föräldrar beskriver liksom barnen att det varit mycket gap, skrik och bråk mellan föräldrarna och att de själva blivit arga, aggressiva och fysiskt våldsamma. Flera beskriver det som att deras ilska under missbruket blir extra stark: *Explosion // rasande, alltså jag... jag blir så här markant ...* (Kenneth Äng). En annan pappa säger om sig själv: *Blev jag arg då blev jag inte lite arg. Då blev jag ett monster, blackout* (Roffe Nääs). Han ser sig i dag som sitt yngsta barns trygghet, men ger som allmän karakteristik av sig själv under missbrukstiden: *Jag var ett svin* vilket omfattade kvinnoförakt, kvinnoförnedring, våld och annan grov gängkriminalitet. Föräldrar berättar att deras våld mot den andra föräldern hör till det som fått rättsliga påföljder. Mammor beskriver hur de själva utsatts för våld från sin partner och då även *väldigt kraftig misshandel*. Flera föräldrar bekräftar att barn exponeras för bråken mellan föräldrarna. *Alltså det är klart att det har varit bråk // dom här äldre har nog hört en hel del* (John Brandt). En annan pappa som beskriver sig som växlande mellan Dr Jekyll och Mr Hyde när han blir berusad, berättar om en incident då han for ut mot mamman i bilen medan barnet satt i baksätet.

BRÅKEN KAN OMFATTA våld också mot barn. En pappa berättar hur han kastar ett hårt föremål mot barnets mamma när hon bar deras spädbarn i famnen och träffade en decimeter från hans huvud: *det var nog*

första gången jag såg att jag höll på att skada mitt eget barn (Mats Hed). Däremot ser vi inte i föräldrars berättelser den typ av grova hot och grovt våld mot barnen som finns i barns berättelser.

EN DEL FÖRÄLDRAR påpekar just att de inte använt våld. En sådan reduktion av problembilden ger Pelle Berg: *Jag har ju aldrig varit elak mot mina barn eller nånting sånt där* (Pelle Berg). Tvärtom säger han att *vad dom skulle säga bra om mig är att jag är snäll*. Att föräldrar betonar att de inte använt våld, pekar på att det dels är något som de ser som förknippat med missbruk dels något som de ser som en allvarlig brist i föräldraskapet som det är viktigt att nämna inte gäller dem. Det kan också som för en mamma tjäna till att reducera allvaret i andra följder som att somna och inte gå att väcka, som hon betecknar som *det var ingen jättstor grej så*, vilket stärks genom att hon sedan poängterar: *Jag var inte elak och jag slog dom inte och jag missunnade dom inte någonting... jag såg till att allting funkade* (Agneta Phil).

Manipulation och lögnaktig – ”Man blir en färgållare”

Föräldrar bekräftar barns bild av den missbrukade föräldern som manipulativ och lögnaktig. Föräldrar beskriver hur de ljugar och manipulerar myndighetspersoner, vårdpersonal och arbetsgivare. Det gäller att stryka socialarbetare med hårs menar en pappa.

”Så länge man smeker dom med hårs då liksom... då verkar dom tro på allt man säger.”

(Pelle Berg)

En mamma beskriver istället sig själv som: *Ja, jag har ju varit den här omöjliga obstinata människan med svart bälte i manipulation*

och lögner (Tanja Björk.) Manipulationen kan alltså både göras från en position som medgörlig och en som oppositionell. Gentemot barnen beskriver dock föräldrar att de åtminstone så småningom är helt öppna om sitt missbruk.

Manipulationer beskrivs även i relation till vänner och familj, som då Mats Hed använde sitt spädbarn för att få pengar från barnets farmor: *när hon frågade vad jag skulle ha pengarna till så var det ”Blöjor till Ella ” och vilken farmor kan säga nej till det*.

ATT FÖRÄLDERN UNDER missbruksperioden brister i trovärdighet gäller också löften om vad barnen ska få: *Jag sa det kanske bara för att få tyst på honom då* (Svein Moore). En annan pappa beskriver hur planerade aktiviteter inte blir av: *jag kanske inte har kunnat åka iväg med dom när jag har tänkt att göra det och... till en lekpark eller ett zoo utan jag har valt att dricka istället* (Oliver Sund).

Den typ av lögnaktighet som handlar om att föräldern kommer med falska anklagelser och svartsjuka mot den andra föräldern i barns berättelser återfinns också hos föräldrar: *det uppstår svartsjuka och // jag tror att hon vill mig illa, när jag är inne i det // att allting är falskt och då... ja då går jag på henne verbalt, riktigt illa* (Oliver Sund). Barns bild av att föräldern skyller sitt missbruk på andra särskilt den andra föräldern bekräftas också: *då fick hon ju höra att det var hennes fel att jag skulle knarka ihjäl mig* (Sören Hult).

Självskada, överdos och självmordsförsök

Föräldrar beskriver även att barnen fått uppleva föräldrarnas självska debeteende, hot om självmord och självmordsförsök liksom att föräldrar drabbas av

akuta svåra problem på grund av att de tagit överdoser. Överdoser beskrivs innebära att barnen får ringa ambulans. En pappa berättar hur han under berusning en fredag planerade sitt självmord, som både sonen och dottern på olika sätt fick uppleva. Sonen genom att upptäcka självmordsbrevet och därför stanna hos pappan under hela helgen, men sedan vara tvungen att lämna honom för att gå i skolan – *så såg jag min chans* - och dottern genom att bli uppringd av pappan när han vaknar till på intensivvårdsavdelningen. *Andra gången jag vaknar upp då sitter [hon] bredvid sängen och gråter och det... det kändes. Jag lovar dig, det kändes något fruktansvärt* (Pelle Berg).

Påverkan i flera steg

Följder av missbruket beskrivs även av föräldrarna i nästa steg kunna påverka barnen negativt. För en del av föräldrarna är missbruket knutet till kriminalitet, som i sin tur får konsekvenser för barn genom polis-ingripanden i hemmet och den dramatik som det medfört: *att utsätta dom för det här dom blev utsatta för med poliser och dragna vapen* (Anita Grip).

Även separationer beskrivs som påfrestande för barnen men på olika sätt. En del föräldrar lyfter fram som problem för barnen att föräldern avskilts från barnen med mycket begränsad kontakt när föräldrarna separerat eller barn omhändertagits. Ett syskon till ett barn som omhändertagits på grund av föräldrarnas missbruk beskrivs sakna sitt syskon. Föräldrar tar även upp att föräldrarnas separation genom umgänget ökar barnets utsatthet för missbruket och dess följder när barnet bor hos den missbrukande föräldern: *Man höll ju mer kontroll när man är två* (Kerstin Lind). Det finns också föräldrar som ser problem för barnen i att familjekonstellation

tionen ofta förändras med separationer, ihopflyttningar och nya partner.

SEPARATIONER MEDFÖR OCKSÅ för en del av familjerna långdragna tvister om både ekonomi och vårdnad, boende och umgänge, i vissa fall i kombination med rättsprocesser kring omhändertagande, vilket barn påverkas av. Barnen kan som föräldrar beskriver det, hamna i ett dilemma i dragkampen mellan föräldrarna: *Han påverkas negativt av allt det här så att... han gör så mycket tokiga grejer. Han ställer till med saker, han är elva år* (Else Hägg).

Föräldrars känslor - ”att jag inte dög”

Föräldrar beskriver hur de mår dåligt av känslor av otilräcklighet och att de känner skam och skuld med anledning av missbruket. Dessa känslor beskrivs av en pappa leda till försök att kompensera dottern: *Sedan kom jag på födelsedagar fylld med skam, skuldkänslor och... så det jag försökte göra det var ju att ta med mig dyrbara presenter* (Roffe Nääs).

Skam och skuldkänslor beskrivs också i specifika situationer som efter vredesutbrott och våldsamhet. Berättelser om känsla av skam kan förenas med att ändå presentera sig som en god förälder: *Jag känner mig som en bra förälder. Jag vet att jag är en bra förälder, men... jag känner mig skamsen för det jag har gjort* (Agneta Phil).

Att missbruk innebär ett stigma bekräftas i beskrivning av rädsla för

”Alltså det blev en sån skam och ångest när jag tänkte på min dotter, för återigen så...djupt inom mig så vet jag hur man ska göra och att man ska finnas och så där, men som sagt det... funkade inte.”

(Sören Hult)

att bli igenkänd som missbrukare. En pappa berättar om när han skulle följa med sin dotter till gymnastik: *Så kommer jag dit och tror att det lyser i pannan på mig* (Torsten Feldt). Han kunde inte fortsätta följa med så dottern fick sluta med gymnastiken.

Känslor av självömkan, att *det är synd om dig*, med negativa föreställningar om sin duglighet som förälder hör också enligt föräldrar till bilden. Oliver Sund berättar: *Hon har träffat en ny. Jag är en dålig pappa, nu kommer det att komma in en ny man som barnen kan se upp till*, en känsla som kunde leda vidare till utbrott av svartsjuka och anklagelser.

Flera föräldrar uttrycker att de känner oro för barnen, särskilt när det gäller om barnen själva ska hamna i missbruk. Föräldrarna lyfter då fram den ärftliga komponenten som en riskfaktor.

Föräldrastrategier - "Det var nånting jag ville skona dom från"

En mamma berättar att medvetenhet om missbruket som ett problem kom när hon fick barn: *det var skamligt att dricka när man är mamma och har barn* (Ditte Carr). Mammor tar också upp att risker med missbruket för barn aktualiseras under graviditeten. En mamma berättar att hon när hon fick veta att hon var gravid bestämde att *Okey, då kastar jag allt idag* och gjorde det. För en del mammor ingick alltså i missbrukets periodicitet uppehåll under graviditeten. Också för pappor med missbruksproblem kan det första barnet, att bli pappa, innebära ett försök att ta kontroll över sitt missbruk och sin livsstil: *Nu har jag chansen, nu kan jag bli vuxen* (Roffe Nääs). Även i pappornas fall kunde det innebära periodvis nykterhet. Ulf Klein försökte av och till under sin nu 18 månader gamla dotters första tio månader, för att sedan helt bli avskild från

henne på grund av missbruk. De goda föresatserna kan snabbt komma på skam, som Roffe Nääs' dröm om Svenssonfamiljen: *Tyvärr så gick det inte mer än en vecka eller två så var jag tillbaka*. Efterhand förhandlade han bort alla goda föresatser.

SOM REDAN NÄMNTS beskriver föräldrar hur de planerar sitt missbruk antingen så att de (åtminstone i perioder) enbart missbrukar, när de inte har barnen boende hos sig, att de själva lämnar hemmet när de går in i en missbruksperiod eller att de skickar bort barnen inför en missbruksperiod. Ingvar Brink beskriver hur han planerar: *Jag blir ju fruktansvärt manipulativ innan ett återfall // "Ja men är det inte bra om Kicki träffar sin mormor nästa helg?"* (Ingvar Brink). Det finns exempel på att föräldern ringt barnens kontaktfamilj och bett att barnen ska få stanna längre så att föräldern kan fortsätta missbruka.

Kontrollen kan innebära att styra missbruket i relation till skoltiderna för att skona barnen: *Jag visste precis vilken tid jag skulle sluta dricka för att vara någorlunda ok när hon kom hem från skolan* (Klara Ehn). Agneta Phil håller sig till en början nykter de veckor barnen är hos henne och dricker intensivt de dagar hon inte har barnen, men också det beräknat så att hon är tillräckligt nykter för att klara sitt arbete och därmed kunna ge barnen det de behöver materiellt sett. Det tjänade också syftet att skydda från myndighetsingripanden: *ingen ska få ta mina barn*. Detta kontrollerade missbruk kan beskrivas som en typ av smygdrickande, vilket Oliver Sund beskriver. Han dolde missbruket för sin fru: *Då började jag gömma... dricka i hemlighet. Dricka i källaren*.

Föräldrar ger även som redan framgått exempel på

mentala strategier för att legitimera missbruket inför sig själv – att det till och med kan gynna barnen genom roliga aktiviteter som Peter Malm beskriver. Han distanserar sig från problembilden också genom att påpeka att han sköter sitt jobb och familjens ekonomi och inte minst det sistnämnda är något som flera föräldrar framhåller: *Om du börjar dricka ur familjens matkassa då är du alkoholist men om du inte rör hyres- och banklånspengarna etc. etc. då är det rätt ok* (John Brandt). En annan pappa problematiserar just det att sköta allting, då han betecknar det som att ha rättfärdigat sig själv: *det har ju bara varit för att jag ska liksom på något sätt orka med att leva* (Torsten Feldt).

VI KAN TALA om att föräldrar beskriver något av en kompensationsstrategi, vilket både handlar om allt de gör med barnen för att legitimera sitt missbruk och hur de hanterar känslor av skuld och skam. En typ av kompensation kan ses som en spegling av barns berättelser om den berusade förälderns kärleksförklaringar: *Jag säger också väldigt ofta och visar väldigt ofta att man älskar dom, att dom betyder mest av allt och... visar liksom kärlek, att det inte är ... att inte... om jag dricker och kan vara sur eller någonting så är det inte riktat mot dom utan det är den här sjukdomen och alkoholen som gör det här* (Oliver Sund).

Föräldrar bekräftar också som redan nämnts en rad av de andra strategier barnen beskrivit när det gäller missbruket såsom förnekelse och manipulation av omgivningen för att möjliggöra fortsatt missbruk utan upptäckt. *Jag är bäst på att hålla det utåt, ytan snygg utåt. Jag är jätteglad, positiv, trevlig. Ingen vet hur dåligt...* (Ditte Carr).

Liksom barnen ger även föräldrar exempel på hur

de drar in sina barn i sitt missbruk så att de dricker tillsammans, dock nämns inte att barn kan tvingas till det.

Som kort nämnts tidigare handlar en föräldrastrategi om öppenhet om missbruket gentemot barnen. Flera föräldrar lyfter fram vikten av öppenhet gentemot barnen och berättar att de förklarat missbruket för barnen: *Jag har sagt att det är en sjukdom och att det är därför som det blir som det blir och att det inte är hennes fel och så där* (Jonas Dahl).

SJUKDOMSFÖRKLARINGEN, SOM KAN tolkas som att lyfta skuld från föräldern kombineras här med att lyfta skuldbördan från barnet. En annan pappa med samma öppenhetsstrategi har ingående berättat för barnen om sitt missbruk, vad som händer i hjärnan och att alkohol är ett av de starkaste gifterna. Han säger också att han framhållit att *dom ska inte behöva tänka på det här så mycket* (Oliver Sund).

Öppenhet om förälderns missbruk kan enligt föräldrarna växa fram och ersätta döljandestrategier som när Jonas Dahl är öppen med att hans frånvaro beror på missbruk: *Nu berättar jag ju vad jag har gjort och så när jag är borta. Förut så berättade jag ju inte* (Jonas Dahl). Det kan också handla om att vara öppen med sina känslor och problem: *Jag visar när jag är ledsen. Jag visar när jag kan vara arg och jag gömmer inte undan mina känslor, så att dom ändå vet att ... alltså vad det är för någonting* (Agneta Pihl).

Öppenheten tjänar enligt föräldrarna till att göra det möjligt för barnen att vara öppna tillbaka, ställa frågor och säga hur de själva upplevt missbruket: *Det tror jag är väldigt viktigt, att barnet kan vara sig självt. Du behöver inte hålla någonting hemligt.*

Tycker du att jag är elak mot dig då säger du det. Du får säga precis vad du vill (Anita Grip).

FÖRÄLDRASTRATEGIERNA KAN OCKSÅ handla om att skydda barnen från föräldrarnas beteende under berusningen. En pappa beskriver hur han kontrollerar sina vredesutbrott genom att rikta våldet mot materiella ting och att gå hemifrån. En annan pappa berättar hur även ett självmord kan planeras för att det inte ska vara barnen som hittar honom död.

Föräldrar bekräftar barnens bild av strategin att förskjuta ansvaret för barnens utsatthet från sig själva. I likhet med barns kritiska berättelser förklarar föräldrar bristerna i föräldraskapet med hänvisning till att de varit maktlösa inför missbruket på grund av sitt beroende. Missbruket förklaras också med känslor av skuld, skam och sorg, psykiska problem som ångest eller att föräldern mår dåligt i en relation. Kerstin Lind sammanfattar ett bredare spektrum av känslor: *När man är alkoholist då dricker man ju på alla känslor. Du dricker för att du är glad, du dricker för att du firar, du dricker för att du är ledsen, du dricker för att du... för att det är synd om dig* (Kerstin Lind).

EN FÖRSKJUTNING AV ansvar sker också då den påverkan som missbruket fått i form av bråk, våldsamhet liksom barns oro och rädsla av föräldrar förklaras med den nyktra föräldrarnas agerande och i en del fall att den andra föräldern har egna problem. Att barnen uppvisar svårigheter förklaras också åtminstone delvis med att de har egna problem som ADHD. Vi ser även, som nämnts, att föräldern lägger ansvaret för barnens eller deras egna problem till myndigheter för deras agerande eller brist på agerande.

Hur barnen påverkats

Hur mycket barnen enligt föräldern påverkas av föräldrarnas missbruk varierar mellan olika familjer, men svaren kan också variera inom en och samma intervju. En pappa kan först säga att *Det har inte påverkat dom speciellt* (Oliver Sund) och därefter berätta om incidenter som gör att barn säger att de inte vill vara hos honom för att det inte känns säkert där och sedan på slutet av intervjun komma med generella slutsatser om missbruket som att *Det påverkar ju allt, det påverkar ju mig och alla människor runt mig och barnen också*. En tolkning är att pappan förhåller sig till en bild av "värsta-scenariot" för barn med en missbrukande förälder och hur det kan tänkas påverka barnen. Eftersom hans barn som han beskriver det, trivs och är välfungerande i skolan, har många kompisar, fungerar väl i relation till varandra och är välinformerade om missbruket, uppfyller de inte den bilden, lika lite som hans missbruk uppfyller stereotypen av en "alkoholist". Generella påståenden från föräldrar om påverkan är därmed problematiska att utgå ifrån. Istället är det relevant att se på deras mer specifika svar (se även Lyrberg 2014).

LIKSOM BARNEN BESKRIVER föräldrarna ett brett spektrum av olika effekter av missbruket på barnen alltifrån påverkan i en akut situation till mer långsiktig påverkan. För en del barn handlar det om effekter av att uppleva berusning på nära håll medan andra barn enligt föräldern aldrig har sett föräldern berusad, men påverkats på annat sätt till exempel av föräldrarnas frånvaro.

Om barnen är små väcks frågan om de alls påverkas av, som i Ingvar Brinks fall, återkommande frånvaro från pappan: *Nej, jag tror inte att hon har*

märkt någonting... eller... ja, kanske... men hon är ju så liten så hon kan ju varken säga bu eller bäliksom. Så det kan jag inte svara på riktigt.

Att det lilla barnet inte kan i ord förmedla hur hon upplevt pappans frånvaro gör alltså att han inte anser att han kan kommentera om det har påverkat henne. En annan pappa beskriver också svårigheten att avläsa påverkan på ett litet barn: *Alltså när han var sex månader,... han var rätt... vi trodde att han alltid var glad, men han var förmodligen rätt apatisk rent känslomässigt så tidigt i åldern för han grät aldrig utan han såg alltid glad ut* (Roffe Nääs).

Barnens känslor

Även om föräldrar beskriver sig som känslomässigt avstängda under berusningen kan föräldrar beskriva hur de känner av barnens känslor inför de påfrestningar berusningen kan innebära. Det handlar om ett brett spektrum av känslor både i akuta situationer och mer varaktigt.

Ledsenhet

Föräldrar berättar om att barn blir ledsna då föräldern druckit liksom att barn gråter i samband med dramatiska händelser som efter ett självmordsförsök.

Ilkska – Dom har näsa för om någon har druckit något

Föräldrar beskriver också att berusningen väcker ilkska hos barnen: Svein Moore berättar att barnen blir arga och inte vill vara hos honom då. De reagerar enligt pappan fort på lukten av alkohol även om han inte alls druckit så att han är berusad. Han beskriver att barnen tar ut ilskan på varandra. Om ett av barnen säger han: *när han märkt att jag har druckit // han tycker inte om det.// Jag tror att han blir ...aggressiv på grund av det.*

Skam och skuld – Hela problematiken är ju jätteskamfylld

En förälder framhåller att barnet inte känt skam: *Även om jag har varit borta från M mycket så...så skäms hon inte för mig. // hade relationen varit så illa så att hon tyckt det varit pinsamt att träffa mig, så hade det varit tuffare* (Mats Hed). Ett stöd för hans bild av relationen är att flickan bjudit in honom till sin skolklass för att berätta om missbruksperioden.

Känslor av skuld förekommer det dock att föräldrar ser hos barnen. En pappa berättar hur han tolkar barnets känslor i relation till hans frånvaro under berusningen. *Ett tag så kändes det som att hon tog på sig rätt mycket skulden till det då jag inte hörde av mig och så där* (Ingvar Brink). Han baserar sin tolkning inte så mycket på vad barnet säger som undertonen i hur hon säger det.

"Tittade barnen mig i ögonen så känner ju dom, förstår jag nu... har jag förstätt att...kände ju dom att "Det är något fel, pappa är konstig" så det dom inte fick var... Ja det dom inte fick det var väl en trygghet."
(Niklas Lund)

Oro

Flera föräldrar talar om barnens villkor under missbruket som otrygghet: *tyvärr så ser man ju till att barnen inte heller känner en trygghet* (Sören Hult). Föräldrar bekräftar också barns berättelser om oro. Mats Hed som beskriver att han har problem med humöret säger: *Alltså säkert utsatt dom för oro*. En pappa beskriver att oron kan gälla föräldern: *hon måste ha känt sig riktigt otrygg och rädd vissa gånger, alltså inte rädd, ... inte rädd för sin egen del*

så, utan jag tror att hon har känt sig rädd att "Vad händer med pappa, vad händer med honom?" (Niklas Lund). Det handlar om att barnen är oroliga för vad som kan hända och då också oroliga för hur det ska gå för den missbrukande föräldern, vilket enligt föräldrarna återspeglar sig i barnens strategier.

Öppenheten om missbruksproblematiken ser en pappa som ett skydd mot sådan oro: ... *det är inte så att dom behövt undra "Hur är det med pappa?" eller nåt, utan dom har ju vetat hela tiden vad det är som pågår, och när och hur och så har jag träffat dom efter bara några dagar så dom har kunnat se på mig att allt är okey* (Oliver Sund).

Rädsla

En pappa tolkar sina barns tystnad och skötsamhet som tecken på att de är rädda för honom när han är berusad; rädda för att han ska bli arg och våldsam, en rädsla som han ser som helt obefogad samtidigt som han berättar om bråk, våld och sönderslagna saker. På frågan om barnen då blivit rädda svarar han: *Det har dom garanterat, dom har... för när jag blev förbannad... när jag blir förbannad, så blir jag rejält förbannad* (John Brandt). Han hävdar samtidigt att de har en grundtrygghet: *jag tror ändå någonstans att dom känner en enorm trygghet också när dom är eller har varit i familjen, den här grundtryggheten på något sätt även om det har varit bråk eller någonting.*

Försummelse - "Då blir det inga rutiner"

Försummelse i meningen att basala behov av tillsyn och omsorg inte tillgodoses berättar flera föräldrar om. För en del handlar det helt enkelt om frånvaro från barnen under långa perioder på grund av pågående berusning eller intagning på fängelse

eller behandlingsinstitutioner. Andra var fysiskt närvarande men försummade barnen på grund av att de berusade sig: *att man inte hade koll på barnen //dom var bara liksom där* (Kerstin Lind). Försummelsen kan förutom tillsyn handla om basala materiella behov som mat: *Det som jag lider mest av det är ju att dom fick ju inte rätt tillsyn. Dom fick inte mat ordentligt* (Tanja Björk). Hon berättar att det saknades pengar till barnens kläder och till skolaktiviteter som skidresor: *Jag hade inga pengar. Jag hade ju knarkat upp allt* (Tanja Björk). Samtidigt reducerar hon problemen genom att berätta hur behoven lösts och med hänvisning till vad barnen sagt: *Jag får inte uppfattningen från Caroline eller Margita att dom... att dom haft en fruktansvärd misär heller. //Fast sedan vet jag ju inte hur mycket dom inte vill säga heller för... för respekt för mig så då.*

En annan förälder som lever på försörjningsstöd säger att han sällan har råd med saker eller semester och någon extra aktivitet på sommaren för barnet, men att hen är *duktig, förstår och gnäller inte* (Hans Skog).

Försummelse kan också handla om att barn utsätts för risker på grund av att föräldern brister i ansvarskänslan, vilket föräldrar beskriver då de kör bil med alkohol i kroppen, men det finns också exempel på hur ratten då överlämnats till andra då föräldern är påverkad.

Medberoende

Flera föräldrar talar om att barn blir medberoende utan att närmare utveckla vad de menar med det, men i föräldrarnas beskrivning av barnens sätt att vara och bete sig går det att se tecken på just medberoende då föräldrar talar om barnens lojalitet och

lyfter fram att barnen vill vara till lags, tar ansvar och ger omsorg. I något fall utvecklar föräldern tydligt tanken till att beskriva hur barnet tar stort ansvar i familjen och ständigt vill ha kontroll över den missbrukande föräldern. Flera problematiserar, liksom forskningen, om effekten av negativ föräldrafiering då missbruket präglar barnens förhållningssätt till föräldern och även formar barnets personlighet.

Syskonrelationer

Syskon kan uppleva olika situationer inte bara när det gäller missbruket och dess förändring över tid utan också i sin familjesituation i övrigt, vilket framgår både av barnens och av föräldrarnas berättelser. Det kan leda till problem i jämförelse mellan syskon vilket föräldrar beskriver: *det känns orättvist mot den äldsta för att hon känner sig lite... ja vad ska man säga... utanför. // Det vet jag att hon tycker är jättejobbigt och det tycker jag också är jättejobbigt* (Jonas Dahl). I flera familjer har den missbrukande föräldern barn med flera partner, vilket i sin tur ger barnen olika villkor både vad gäller missbrukets konsekvenser och andra eventuella problem.

Samtidigt beskriver föräldrar liksom barnen att barn är omsorgstagande gentemot syskon, även om föräldrar kan markera osäkerhet när det gäller sambandet med missbruket: *Han är ju väldigt ansvarsfull mot sina småbröder. Fast jag vet inte om det har med det att göra heller* (Kalle Walsh).

Skolgång – ”Dom fungerar alldeles utmärkt i skolan”

En del barn beskrivs ha problem i skolan, men flera föräldrar framhåller att det gått bra för barnen och att de har det bra i skolan. Det kan också variera mellan syskon. Pelle Berg säger, att det gått bra för

ett syskon som är *duktiga flickan* medan hennes äldre bror varit *rebellan*, med referens till de typmönster som ibland beskrivs inom missbruksvård. En duktig flicka har också Sören Hult. *Hon har ju varit duktig i allt, lite prestationsångest och dåligt mående.*

Andra barn har enligt föräldern haft stora problem. En mamma berättar om yngsta sonen som det visserligen kunskapsmässigt har gått bra för men: *... då blev han jätteorolig i skolan, satte igång med jättedum attityd och var störig. // Han kan säga jättedumma saker. Han har varit på väg att flyga på sin fröken* (Pia Ek). Anita Grip beskriver en problematisk skolgång för två av barnen: *...från att vara totalt out från skolan överhuvudtaget så fick hon alltså godkända betyg så hon kom in på vilken gymnasielinje hon ville. Nu klarade hon inte av det riktigt efter nian då // Min äldsta dotter hon tröttnade på skolan så hon fick inte från sjunde klass, men då var ju jag fortfarande drogfri så, men hon gav upp totalt där vid sjunde klass, så hon har ju inga slutbetyg idag.*

I FLERA FALL där barn haft problem i skolan förklarar föräldern det med andra faktorer än missbruket och dess följder.

Jämnåriga relationer – ”Jättemånga kompisar”

Flera föräldrar berättar att barnen har kamrater och pekar därmed på att barnens jämnårigrelationer inte tagit skada. Tanja Björk beskriver hur hemmet var fullt av barnens kompisar trots att hon var *påtänd så hälften hade varit nog. // Alla tjejernas kompisar var hemma jämt.*

ANDRA FÖRÄLDRAR UPPGER att barnen inte velat ta hem kompisar på grund av missbruket. Ett barn beskrivs ha *svårt med kompisar, en period så är han med dom och sedan försvinner dom* (Mats Hed). En del barn beskrivs också genom sitt eget beteende bidra till kamratproblem: *föräldrar har väl lite sagt åt nu sina barn att dom kanske inte ska leka så mycket med Tilde för att det blir så mycket tokigt* (Else Hägg).

Långsiktig påverkan - ”Han är verkligen formad utifrån sorg”

Föräldrar talar liksom barnen om långsiktig prägling av barnens personlighet. Flera ser barnens avstängning av känslor som ett problem de skulle behöva få hjälp med. Flera föräldrar berättar om bekymmer för att deras barn inte vill tala om sina upplevelser.

Flera barn beskrivs som allvarligt psykiskt

”Den yngsta pojken har upplevt vilket helvete hans mamma hade med mig under påverkan ... // ...dom få stunder jag har haft med honom, då kanske jag har varit påverkad eller jag har pratat med honom påverkad eller nåt sånt till den punkt att han är med i Nykterhetsrörelsen i Rosby så det är positivt.”

(Kenneth Äng)

påverkade till exempel då följderna av bråk och våld beskrivs som *traumatiska upplevelser*. Rädsla och oro i samband med våld mellan föräldrarna beskrivs som en varaktig problematik. *För att vi bråkar och så här, va, och Kim är jätterädd att dom här bråken ska ... ja, att det ska bli fysiskt då igen, som det blev 2008* (Anita Grip) En pappa beskriver hur hans son påverkats: *Han själv*

stålsätter sig, kan inte visa känslor.// Han är jättevilsen //jättedåligt självförtroende och självkänsla (Roffe Näs). I hans fall är det enligt pappan mammas återkommande missbruksproblem och pojakens upplevelser av våld i hennes hem som påverkat pojken.

FLERA FÖRÄLDRAR BERÄTTAR att deras barn uppvisat eget problembeteende ibland beskrivet i vaga termer som att *han var väldigt strulig när han kom upp i 13-årsåldern* (Pia Ek), i andra fall med mer konkret beskrivning av vad barn och ungdomar gjort. Flera berättar att deras ungdomar själva har missbruksproblem med alkohol och droger. Två av Anita Grips barn började själva med missbruk av både alkohol och droger. En pappa beskriver att sonen dricker för mycket och kan vara på väg att utveckla ett beroende: *grabben partar på lite för mycket* (Pelle Berg). En annan förälder beskriver en sons missbruk i kombination med vad man kan tolka som kriminalitet, men som av föräldern betecknas som att *han börjar bli lite oartad // strulade* (Kenneth Äng) och att han är *aggressiv* och *gör bus*. En ytterligare förälder berättar hur hon oroar sig för att det yngre syskonet ska utveckla samma problem som hans äldre syskon. En pappa berättar dock att den ena sonens drogmissbruk efter behandling har upphört och att han nu lever ett drogfritt liv, sköter sitt jobb, är en jättebra pappa och kanske bara tar sig några öl på fredagar. Pappans andra son är nykterist och pappan beskriver honom som: *Han är väldigt ordentlig* (Kenneth Äng). Så pappan konstaterar sammantaget att han inte har problem med sina barn. Ett par föräldrar kommenterar sambandet mellan det egna och barnens missbruk. En förälder som druckit tillsammans med sin son lyfter fram den ärftliga

komponenten i släkten. En annan förälder fördelar ansvaret mellan sig och missbruksproblem i övriga familjen: *OK, på sätt och vis är det mitt fel, men det är saker och ting som han också har upplevt själv sedan barndomen* (Svein Moore).

BLAND DE LÅNGSIKTIGA effekterna nämner föräldrar också bristen på tillit till föräldrarna, vilket bekräftar barns berättelser om misstro och osäkerhet. Anita Grip vars barn har upplevt misshandel mellan föräldrarna beskriver en lång process för att förbättra relationen mellan barn och föräldrar. Liksom barn berättar kan också föräldrar nämna att det finns kvar en spänning då barn fortsätter att misstro föräldern även sedan hen blivit nykter. Peter Malm formulerar detta å barnens vägnar: *"Pappa är alkoholist. Han kan faktiskt börja dricka i morgon om han känner för det"* (Peter Malm).

Anita Grip beskriver att barnen också hyser misstro mot myndigheter. När det gäller en flicka, talar mamman som om hon uppfattar det som uttryck för en kompetens flickan utvecklat genom sina erfarenheter av sådana kontakter. Hon ser det dock som ett problem för alla barnen, då de trots mycket stora behov inte vågar vända sig till myndigheter för att få hjälp.

Det finns också föräldrar som inte ser någon varaktig påverkan av sitt missbruk på barnen. En mamma sammanfattar barnens situation: *"Jag tycker faktiskt att dom mår bra. Vi har ju god kontakt.//... dom har inte fått några defekta sätt att vara på på grund av mig. Det tycker jag inte"* (Agneta Phil).

Föräldrar om barnens strategier - "Dom torkar dina spyor"

I barnavsnittet beskrivs hur barn från början inte förstår problemet, vilket bekräftas av en förälder

som beskriver hur barnet *upplevt allt som fullt normalt*. Barnen utvecklar senare en missbrukskompetens som bland annat gör att de kan identifiera när en förälder är berusad. Flera föräldrar som kommenterar att barnen i liten utsträckning sagt något om att föräldern är berusad, konstaterar ändå att barn på olika sätt kan avgöra om föräldern är berusad eller nykter. Barn kan enligt föräldrar förstå att föräldern är berusad även om föräldern inte betar sig annorlunda till exempel genom att se mängden ölburkar som står framme eller känna att föräldern luktar. Föräldrar beskriver också att de föreställer sig att barn kan förstå sambandet mellan föräldrarnas förändring och missbruket. En pappa beskriver hur barnen troligen kunde se stressen under ytan och hur den försvann: *dom märkte nog att så fort jag hade fått i mig två öl eller tre öl och det verkade, då var jag den här lugna, sansade pappan, "fast nu luktar han alkohol och snart börjar han säkert sluddra lite grann, skoja mera"* (Peter Malm). Barnen antogs också genomså hans glättiga fasad då han sökte dölja problemen som växt med missbruket: *mot slutet av drickandet så var jag kanske inte så där jätteglad och jättepositiv alltid. Även om jag höll det där smilet uppe så tror jag att det lös nånstans igenom* (Peter Malm). Att barn försökt förhindra missbruket eller få missbruket att upphöra nämns av en del föräldrar. En pappa berättar vad hans dotter sagt till honom: *Jag vill att du ska åka iväg på en behandling igen pappa. Jag kan inte vara säker när jag är hemma hos dig, så jag vet inte om jag vill vara hemma hos dig* (Kalle Walsh).

DET EXEMPEL VI har i föräldrars berättelser på att barn mer handfast försöker hindra missbruk kommer från en pappa som bett sin son om hjälp att

bli nykter. Andra barn framför enligt föräldrarna kritik. En pappa berättar att hans dotter *har skällt lite grand* på honom under missbruket. En annan pappa berättar att hans dotter ringer upp honom och gråter: *om att jag skulle dö, jag skulle sluta dricka* (John Brandt). Barn kan också ha fört fram sin upplevelse av frånvaro: *För det första så tyckte han att jag aldrig hade tid för honom.// Antingen så var jag borta fysiskt eller mentalt typ* (Svein Moore).

Barns strategier för att undvika kontakt med den berusade föräldern beskrivs också av föräldrar: *Han var där med sina kompisar i sitt eget rum eller kanske sprang han ut och var med kompisar*, berättar Kenneth Äng om sonen som då var 11 år. De barn som inte bor hos föräldern beskrivs neka kontakt med föräldern, vilket barn också talat om att de gör genom att inte svara i telefon: *Då får jag ingen kontakt med dom oavsett hur mycket jag ringer eller så. Då vet dom att det är jag och: "Nej". // Då vill dom inte en se mig och inte ens höra mig* (Bosse West).

Också undvikandestrategier beskrivs av föräldrar. En flicka beskrivs: *så har hon väl struntat i det. Hon har väl suttit och... framför datorn och såna saker* (Pelle Berg). En mamma beskriver hur barnen inte störde henne i missbruket: *Dom krävde ingen*

uppmärksamhet eller... // dom kom aldrig och liksom höll på så där så det var väldigt lätt och det kanske blev så att dom var...att dom blev så för att dom märkte att... (Kerstin Lind).

UNDVIKANDESTRATEGIER KAN OCKSÅ tydligare förknippas med att undvika negativa reaktioner från föräldern. En pappa tolkar att det hos hans barn hänger samman med att barnen fått höra skräckskildringar om alkoholister från mamman.

Undvikandestrategier kan också beskrivas som att barnen efter en separation väljer att bo mer hos den nyktra föräldern. En pappa berättar om sitt äldsta barn: *Hon har ju valt sin mamma av förklarliga skäl* (Roffe Nääs). Den strategi som flera barn berättat om, när de inte vill vara kvar hos den påverkade föräldern och ringer för att bli hämtade, finns också i föräldrasvaren liksom den att de söker sig till nära släktingar.

Barns döljande strategier när det gäller sina upplevelser gentemot den missbrukande föräldern bekräftas av föräldrar. En mamma berättar att barnen inte talat ut med henne under tiden hon var aktivt missbrukande: *Deras bitterhet och deras... våga tala om för mamma att: "Du har betett dig som ett svin!" kom ju inte förrän jag var drogfri* (Tanja Björk). Peter Malm säger om barnen: *jag tror att dom led ju i det tysta.*

Tanja Björk beskriver också döljandestrategier gentemot myndigheter. Ett av barnen vill inte prata med socialtjänsten och om läraren frågar om hem-situationen vill hon inte gå till skolan eftersom hon är rädd att bli tagen från mamman. Det bygger enligt mamman på att flickan varit omhändertagen. Mamman talar om det i termer av kompetens: *en dotter som kan dom här grejerna* (Tanja Björk).

”... dom var lite spända tror jag, trippade liksom lite på tå va, frågade liksom i stort sett ingenting och höll sig bara tysta. Ungefär som... ungefär som att dom var rädda att jag skulle bli arg eller någonting om dom liksom... alltså dom skötte sig så exemplariskt så...det var ju nästan bra. Man behövde bara säga: "Nu är det mat!" så satt dom där som ljus.”

(Peter Malm)

ATT BARN VÄLJER bort att ta hem kompisar beskrivs också. En pappa berättar hur hans ena dotter sagt: *eftersom pappa dricker så vill inte jag ta hem nån kompis* (John Brandt), men pappan ansåg samtidigt att det varit öppen dörr hemma hos honom och kompisar som kommit.

Att barnen utför omsorgsarbete framgår av en del föräldrars berättelser. En flickas omsorg omfattade under en semester både pappan och hennes bror, som enligt pappan söp upp reskassan: *Det blev ingen semester, hon blev bara en extramorsa i princip och fick ta hand om oss, både mig och grabben* (Pelle Berg). I en familj där det förekommit polisingripande i hemmet på grund av kriminalitet beskriver mamman hur ett av hennes barn deltar i att spana efter oönskade besökare och att flickan vill ta omsorgsansvar för sin mamma och därför motsätter sig att skickas bort då mamman planerar att gå in i en missbruksperiod. Hon beskriver också att flickan ingriper för att förhindra våld vid bråk mellan föräldrarna genom att säga åt dem att inte bråka.

DÖLJANDESTRATEGI SOM OMSORG talar en pappa om i termer av att barnen *"tagit parti"* för honom och inte sagt någonting till sin mamma om hans missbruk: *Ungarna har väl vetat mer eller mindre men dom har inte sagt någonting till mamman så dom har ju försvarat mig... dom har försvarat mig* (Pelle Berg). En mamma beskriver föräldrafiering, som hon anser att barnen behöver avlastas från: *Dom är ju lojala i döden. Dom skyddar ju dig in till döds. Dom gör ju allt för att du ska... ja för att göra det rätta för sina föräldrar, för att inte den här konstellationen ska förändras, vilket gör att dom ganska snabbt blir dina föräldrar* (Anita Grip).

Att föräldrar genom sitt agerande kan bidra till att

barnen visar omsorg har framgått av barns berättelser. Föräldrars öppenhet inför barnen om sina problem kan ha det som baksida, som då föräldern talar om sin ensamhet. Att använda barn som samtalspartner är en del av det som i forskningen omtalas som föräldrafiering. Det kan börja tidigt. En pappa beskriver hur han använde sitt spädbarn som samtalspartner om sina problem: *där kunde jag ligga och prata med honom och lära mig känslor* (Roffe Näs).

Barn beskrivs av föräldrarna också agera för att få sina egna behov tillgodosedda. En flicka beskrivs själv välja att bli placerad för att kunna gå kvar på en skola som fungerat för henne, när föräldern flyttar. En pappa beskriver hur hans tonårsflicka behövde agera när hon besökte den berusade pappan: *... redan när hon kom så var jag ju på trycket och sedan fick hon då tjata på att jag skulle laga mat och såna saker och jag krökade och bara somnade i princip* (Pelle Berg). Tanja Björk kompletterar barns bilder av barns mer praktiska strategier att tillgoda sina egna behov, då hon berättar att tonårsflickorna hanterade bristen på pengar till kläder genom att låna av sina vänner.

SAMMANFATTNINGSVIS KAN VI konstatera att föräldrar i hög grad bekräftar och även kompletterar de problem barnen lyft fram som beskriver olika brister i barnens situation. Det kan gälla allt från grundläggande materiella behov till känslomässiga och hur barnen påverkats och agerar.

När föräldrarnas försöker sluta eller blivit nykter – ”jag hoppas att han klarar det ”

En del av föräldrarna är nu nyktra sedan en längre tid och att deras förälder ska sluta berusa sig är

något barn önskar sig och hoppas på, men det löser inte alla problem. De långsiktiga följderna för barnen och ungdomarna finns då kvar. Det sågs att det tar en barndom för en förälder att utveckla ett missbruk (Hansen 2009) och det kan ta lång tid att återskapa förtroende, tillit och få en bra relation till sina barn även om det naturligtvis är individuellt hur svårt det är. Både barn och föräldrar kommenterar situationen vid intervjutillfället och vi vill här kort belysa hur de ser på situationen då en förälder blivit nykter eller försöker bli det. Vi börjar åter med några barns röster.

NÄR PAPPAN VARIT nykter i sex år prövade Amanda Thor, 18 år, då som elvaåring, att bo varannan vecka men det fick avbrytas. Det skäl hon ger handlar om att hon inte trivs annat än hos sin mamma, men hon tycks reservera sig för det indirekta avståndstagandet till pappan:

Det låter lite fel men jag liksom typ belongs hemma hos mamma för jag har varit hos henne hela tiden. // Jag tror att jag har blivit så himla nära mamma pga. att jag inte liksom har varit med honom när jag var mindre, så det funkade bara inte. Jag hade hemlängtan hela tiden och mådde jättedåligt när jag var där så länge.

Hon beskriver att pappan mår bra, har familj och hus och hon uttrycker sin uppskattning av honom. Istället träffar hon pappan och fikar och firar högtider med honom: *Alltså jag tycker ändå att vi har jättebra kontakt och relation idag.* Det framstår som ett dilemma för Amanda att hennes känslomässiga band med mamman är så starka att en normalisering av umgänget med pappan inte blev möjlig. Det kan

tänkas handla om ett behov av trygghet, som inte är lätt att tillgodose i efterhand. Barn kan vara rädda att träffa föräldrarna igen kanske efter att våld förekommit i hemmet: *jag var bara liksom rädd efter det som hänt* (Henrik Rapp 12 år).

FÖRTROENDE HANDLAR OCKSÅ som vi sett om att lita på att föräldern håller sin nykterhet. Flera barn har varit med om att föräldern försökt bryta missbruket många gånger men börjat igen och barn kan därför mer eller mindre resigera som Alessio Frost, 17 år: *han har lämnat in prover och så vidare och hållit sig ren ett tag nu, tre månader tror jag, det är alltid något, men jag antar att det börjar komma snart, begäret.* Även Anja Rask, 18 år, tycks ha tappat tillit och tro på pappan, som varit nykter i ca 6–7 månader, eftersom hon menar att han inte mår så bra då han måste ljuga: *... men han behöver ljuga hela tiden för att kunna stå ut med sig själv liksom, ljuga för sig själv och ljuga för alla andra, typ.*

Lise Gill, 19 år, har mer överseende med sin mammas försök att bryta med missbruket. Mamman har inte lyckats ännu, men dottern är positiv till att det ändå skett förbättringar. Hon beskriver att hon ser en mamma hon inte sett på länge, även om mamman fortfarande dricker dagligen enligt Lise.

Även Sara Daoud, 18 år, ser en förbättring hos sin pappa. Hon säger att han mår bättre än vad han gjort tidigare i sitt liv, men hon visar också ett missstroende när det gäller hans förmåga till nykterhet: *Han varvar lugna veckor på behandlingshem med att suppa ikapp i sitt hem.*

Mary Steen, 19 år, har en mamma som har lyckats hålla sig nykter en tid. Mary visar en viss beredskap för möjligheten av ett återfall då hon visar en förståelse för de svårigheter mamman brottas med

och tolkar empatiskt att mamman kanske inför dottern försöker visa sig starkare än hon är. Mary gläds med mammans framsteg:

Men sedan så vet jag ju att hon har sina liksom dagar då allting inte är på topp och det kan bli kämpigt, som på fredagar då hon känner... hon har alltid haft det där suget liksom "nu ska jag gå till Systemet", kanske så, men det är ju inte alls på samma sätt som förut, för nu går hon liksom ut med att hon är alkoholist, eller nykter alkoholist, eller vad man ska säga. Så idag... hon är ju jättetacksam för varje dag hon får liksom i livet. Som idag så firar hon faktiskt sju månader som nykter.

FÖR BARN KAN fortfarande de egna spaningarna vara en del i att följa utvecklingen. Jenny Frej, 8 år, berättar att *Alltså han har typ slutat nu för det är tomt i hans skåp nu.* Hon berättar samtidigt att han ändå dricker lite ibland fast han har fått hjälp och den förklaring hon ger tyder på att föräldrar pratar med barn om svårigheterna med att sluta även fast de är ganska små: *Alltså han är trött på mediciner och allt det.* Även Evelina Strand, 9 år, kan berätta hur hennes pappa resonerar, nämligen att han *tyckte att det var orättvist att alla andra fick dricka, men inte honom.*

Relationen mellan föräldrarna kan också åter speglas i hur barn pratar om föräldrarnas försök till nykterhet. Valle Staaf, 9 år, förmedlar att han vill tro på sin mamma när hon säger att hon inte druckit fast pappan tror motsatsen: *Kanske inte, men jag tror på mamma alla fall, lite.*

Barn visar en längtan efter den nyktra föräldern som de kan ha goda minnen av. De pekar på behov av att återfå tillit och våga lita på sin förälder igen.

Att få tillbaka förlorad tillit till föräldrar tar lång tid – om den alls funnits och alls går att återskapa. Det kräver troligen professionell hjälp. Att behovet finns vare sig barnen bor med den missbrukande föräldern eller ej är tydligt i intervjuerna. I några fall finns ingen kontakt mellan barn och föräldrar längre. Den är helt bruten och kanske inte heller går att ta upp igen.

Att lämna sitt missbruk – "jag är väldigt skamsen"

Så länge föräldrarna är i aktivt missbruk, vilket cirka tolv av de tjugo intervjuade föräldrarna bedöms vara (periodiskt drickande med ganska näraliggande återfall eller nykterhet mindre än ett år) är de, som föräldrar själva beskrivit, upptagna med sina egna problem, sitt missbruk och eventuellt sina försök att bryta det destruktiva missbruket. Föräldrar beskriver hur de skäms för vad de ställt till med som Agneta Phil som är mamma till två yngre barn: *Och jag är väldigt skamsen. Men det blir bättre dag för dag.*

För att orka ta emot berättelser från barnen om hur de mått och mår krävs enligt föräldrarna tid. Det kan vara svårt att som förälder kunna både få ordning på sitt eget känsloliv och se barnens känslor: *Och som sagt, mina känslor var inte på rätt plats bara för att jag hade blivit nykter utan... som sagt, jag tränar än idag på att identifiera känslor och så där* säger Roffe Nääs, som varit nykter och drogfri i flera år.

FÖRÄLDRAR REFLEKTERAR ÄVEN över att den förändring som sker då föräldern blir nykter i sig kan vara en krävande omställning för barn. Peter Malm tänker sig att den nyktra föräldern kan upplevas som främmande av barnen och att det kan vara påfrestande för dem: *"Vem är pappa när han inte dricker?"*

FÖRÄLDRAR HAR BESKRIVIT att barn kan känna oro för föräldern och utveckla ett kontrollbehov och att det kvarstår hos barnen även sedan förälder slutat sitt missbruk, då barn kan vara skeptiska till föräldrarnas nykterhet eftersom de många gånger blivit besvikna. Det handlar då också om att som förälder försöka (åter)skapa förtroende. Anita Grip beskriver kontakten med sin dotter: *Hon litar inte på mig än, nej. Och fortfarande... hon ringer liksom och kollar mig "Var är du mamma?".* Samma negativa förväntan från barnen beskriver en pappa, Pelle Berg. Efter några månaders nykterhet känner han sig *jättebefriad* även om alkoholen *kommer alltid att ligga latent i mig*. Det bästa av allt säger han är relationen till barnen, nu i tonåren: *jag har vunnit tillbaka barnen och ... det är ju inte ungarna vana vid, utan dom tror ju... så fort dom ringer hem till farsan "Han är ju smetfull", men det är man ju inte längre.*

FÖRÄLDRAR SOM HELT har förlorat kontakten med sina barn uttrycker ändå hopp om att kunna återskapa en relation både till den andra föräldern och till barnen: *Ja, det är hon som har hela vårdnaden, så jag har ju väldigt lite att säga till om, men det... Vi får försöka jobba fram någonting där så att det funkar* (Jonas Dahl). För Edward Wik innebär konsekvenserna av det våld han utövat att vägen till att över huvud taget få kontakt ännu är stängd: *jag har kontaktförbud, jag har liksom... dom har skyddad adress, allting*. Våld beskrivs som ett starkt hinder både för att etablera kontakt och få tillit. En mamma berättar att det också är något som gör att det kommer att ta tid att få tillbaka barnets förtroende:

Det är ju det som vi håller på med nu, jag och hennes pappa, som försöker bygga upp tilliten

som vi har kraschat genom misshandel och sånt där då va, det kommer ju att ta år innan Per litar på oss igen, och det måste vi veta om. Och förstår inte vi det, då måste det finnas någon annan människa som kan förklara det både för oss och för barnet, förstår du? (Tanja Björk)

NYKTERHETEN BANAR OCKSÅ vägen för att kunna bearbeta minnen tillsammans. Det kan då, som barn berättat, handla om, att skapa tillit genom att ta emot barns berättelser om sina upplevelser, bekräfta dem och visa ånger. Kerstin Lind har varit nykter i två år och beskriver hur hon ser att en dotter inte mår bra men också hur hon kunnat möta henne i detta och menar att det är just från föräldern barnen behöver höra en ursäkt, en förklaring eller liknande: *Så dom kan gå och prata med hur många folk som helst som säger att "det är fruktansvärt, dom borde inte varit med om det", men den enda dom vill höra det ifrån det är ju mig*. Detta är något som även uttryckts av flera barn och ungdomar, att föräldern ber om förlåtelse eller ger förklaringar är mycket värt.

"Men om du har sådan tur så att du kan få en ursäkt eller en förklaring från din förälder då liksom... det underlättar ju så sjukt mycket.."

(Alessio Frost 17 år)

KERSTIN LIND HAR försökt bekräfta barnens minnen, även sådant hon inte själv minns. Hon bekräftar dock det som också barn berättat om, att det kan uppstå spänningar mellan syskon kring missbruket då de minns olika saker – samtidigt som kanske föräldern inte minns vissa saker alls: *min yngsta*

hon vill liksom inte:... "Nej det kommer jag inte ihåg, nej", att hon är mer så där att hon har nog försökt förtränga. Hon har inte kommit så långt så hon vill inte... "Nej... nej, så var det inte" och kan säga till den äldsta dottern också: "Nej men så var det inte", så hon har nog inte riktigt vågat öppna upp (Kerstin Lind). Detta aktualiserar olika möjligheter: att syskonen på grund av missbrukets föränderlighet faktiskt varit med om olika skeenden av föräldrarnas missbruk, men också att de upplevt samma skeenden på olika sätt exempelvis på grund av skillda roller eller ålderskillnader i förmåga att förstå och reflektera. Bådadera framgår av de intervjuer som genomförts med barn som har syskon.

Frågan är också när föräldrar är beredda att konfronteras med sina brister som förälder och förstå att de faktiskt skadat sina barn. En mamma säger att hon inte vågar och en annan mamma säger: *jag är inte riktigt färdig för att konfronteras av barnen, men hennes dotter passade på under en biltur med mamman: hon började prata väldigt mycket i bilen // men jag kände att... men samtidigt, när hon pratade ville jag inte stoppa henne (Klara Ehn).*

Föräldrar beskriver också sedan de blivit nyktra självkritiskt en strategi, som de nämnt att de använt under missbrukstiden, att överkompensera barnen genom konsumtion och att ordna saker åt dem som de skulle kunna klara själva. Det anknyter till vad flera föräldrar beskriver som en svårighet när de blivit nyktra. Föräldrar förklarar att på grund av att de missbrukat har de inte växt in i föräldrarollen och vet inte nu hur de ska göra som föräldrar, inte minst kopplat till oron för att barnen själva ska börja med missbruk.

Hur ska jag förhålla mig? Hur ska jag vara?

Hur ska jag inte vara? (Kerstin Lind).

Behoven kvarstår lång tid

Sammanfattningsvis kan konstateras att behoven av att bearbeta relationerna till barnen så att de känner sig trygga och kan hysa tillit till föräldern som blivit nykter kan vara stora och att det kan vara en lång väg att nå dit. Det finns mycket att reda ut kring allt som hänt. Föräldraskapet har brustit och en del föräldrar känner behov av stöd i föräldraskapet som nykter förälder. Andra föräldrar säger däremot att de inte behöver lära sig föräldraskap i sig, det är inget fel på den föräldraförmåga de har om de bara är nyktra och drogfria.

MISSBRUKET KAN HA inneburit att barnen flyttat, omhändertagits och kanske helt tappat kontakt med föräldern. Våld riktad mot barn och anhöriga kan ha omöjliggjort en återförening. Oavsett hur det blivit visar föräldrarnas och barnens berättelser att det finns behov av att bearbeta och försonas med hur det blivit. Allt i syfte att för föräldrarnas del förebygga återfall, och därmed fortsatt lidande för familjen, men framförallt för att barnen ska må bättre i nuet och att de som vuxna inte ska drabbas av de problem som forskningen visar att barn som växt upp med missbruk kan få: sämre skolresultat, eget missbruk, sämre psykiskt mående, självmord och att i högre grad vara beroende av ekonomiskt bistånd. Vi kan inte se annat än att socialtjänstens arbete med vuxna föräldrar som har missbruksproblem liksom arbetet med barn och unga har allt att vinna på att anlägga ett familjeperspektiv och därmed samordna sitt arbete vad gäller upptäckt, utredning, insats och uppföljning i familjer där vuxna har problem med missbruk.

Att upprätthålla fasaden och rädda sitt ansikte

Vi har i föräldraavsnittet lyft fram hur föräldrarnas sätt att berätta kan få en social funktion i mötet med intervjuaren och nu med läsaren. Det påverkar vilket intryck de gör, eller velat göra, men det innebär inte att vi vill reducera föräldrarnas berättelser till manipulationer av omgivningen, även om föräldrar själva berättar om att de ibland ägnar sig åt det: *Hela och rena och dom var alltid lediga när det var lov och allt det där, utåt så var det jättebra* (Kerstin Lind). Att som Erving Goffman (1959) kallar det, ägna sig åt intryckskontroll är en given del i socialt samspel. Det är avgörande för oss människor hur andra ser på oss, då det också påverkar hur vi uppfattar oss själva. Som vi skrev inledningsvis befinner sig föräldrarna i ett moraliskt dilemma där de har att hantera normerna kring missbruk och föräldraskap i det samhälle de lever i och som intervjun är en del av. För att förstå sitt eget liv och barnens situation samtidigt som de hanterar sin egen självbild och det intryck de gör på omgivningen går föräldrar en balansgång mellan att lyfta och att relativisera problemen med missbruket.

VI KAN SE hur en del föräldrar ansträngt sig för att anpassa sitt missbruk så att vardagen ändå ska fungera för barnen, vilket också innebär att föräldrarna utåt sett kunnat upprätthålla fasaden genom att ha ett arbete, ett boende och att barnen får det som de behöver. Vi kan även se det som att föräldrar gentemot både myndigheter och oss vill presentera sig som goda föräldrar trots allt, genom att framhålla det som fungerat, varit bra och gått bra för barnen liksom sitt eget engagemang och sin goda vilja, men också genom att visa att en medvetenhet om bris-

ter i föräldraskapet och negativa följder för barnen. Samtidigt formuleras problemen av fler föräldrar i termer av mer övergripande påståenden snarare än som de situationsbeskrivningar barnen gett. Det kan tolkas som uttryck för att man inte minns eller att det är lättare att berätta om dessa mer distanserade påpekanden om problem som inte kryper så nära som barnens berättelser om konkreta händelser och situationer gör. Att säga att man varit orättvis är inte detsamma som att höra barnets berättelse om när pappa kommer hem på natten och kräver att flickrummet ska städas och vid svaret att det redan är städad, slår henne och river ner allt från hyllor och kräver städning. Att säga att det förekommit våld är inte det samma som att få ta del av barnets berättelse om de sönderslagna händerna eller ungdomens berättelse om den våldsamma hämnden på pappa. Det värsta som hänt framstår inte som lika illa i de flesta av föräldrarnas berättelser som i barnens, vilket inte bara behöver ha att göra med olikheten i berättelsens konkretion utan också kan ha att göra med att det är skillnad på att ta del av det från den vuxne jämfört med att höra det från de utsatta barnen. Det är svårare att visa förståelse och överseende med brister i föräldraskapet när det skildras av barnen. Det är bland annat av dessa skäl barnens egna berättelser behövs, och behöver tillmätas samma dignitet som vuxnas berättelser, för att de ska få tillräckligt skydd och hjälp.

”Jag önskar att samhället gjorde mer för att långsiktigt motverka alkoholism, istället för att arbeta efter kortsiktiga lösningar, för alkoholismen är inte ett personfel, utan ett systemfel, då någon alltid kommer drabbas.”

(Ylva Sköld 18 år)

4.

BARNS OCH UNGDOMARS BERÄTTELSE OM SKYDD OCH STÖD

Då vi frågade barnen och ungdomarna om vilket stöd de fått, önskat eller önskar att andra i en liknande situation kunde få, utgår barnen till stor del från sina egna erfarenheter när de svarar medan ungdomarna av naturliga skäl har förmågan att reflektera på ett mer abstrakt plan och också ger flera förslag.

Det stöd barn och ungdomar beskriver att de fått är av olika karaktär. Vi har delat in det i informellt stöd från familj, släktingar, grannar och vänner respektive organiserat stöd från samhällets myndigheter och ideella organisationer. Vi presenterar vad barn och ungdomar berättat i nämnd ordning och börjar med den bild barn och unga ger av föräldrarna som stöd.

”Jag är inte... jag håller mest mina känslor inne, jag brukar inte tala ut så mycket med andra om mina känslor utan det gör jag med mamma.”

(Olle Ståhl 12 år)

Föräldrar som stöd?

Av de tolv intervjuade barnen har tio barn vid tidpunkten för intervjun en nykter förälder. Av de 18 intervjuade ungdomarna har tretton en nykter förälder (se tablå 1 och 2).³ Merparten av barnen skulle alltså teoretiskt sett kunna ha stöd av en nykter förälder. Att det också kan vara så i praktiken bekräftas av att barn berättar att den nyktere föräldern är viktig, som Ylva 18

år: *Jag ser på min mamma som livlinan som bevarade mig.* Mamma har haft stor betydelse för henne, även om hon inte är opåverkad av pappans missbruk. Den nyktere föräldern är också den person som barnen naturligt vänder sig till när de behöver hjälp. Men stödet från den nyktere föräldern är inte alltid så självklart som man kan tro. Av intervjuerna framgår en rad olika hinder.

När föräldrarna lever tillsammans

När föräldrarna bor tillsammans kan den nyktere föräldern förhindra att barnets situation uppmärksammas genom döljandestrategier eller att inte själv vilja se problemen. En flicka berättade för en kompis om föräldrarnas missbruk och hur det drabbade henne varpå kompisens blev så upprörd att hennes mamma undrade varför och då fick höra vad flickan berättat. Kompisens mamma tog då kontakt och talade med den andra föräldern, mamman som var nykter, men mamman bortförklarade det med att flickan brukade ljuga. Flickan tvingades sedan ”erkänna” att hon ljugit för sin kompis och ta tillbaka det hon berättat. Detta kan ses som en del av det medberoende, den

typ av förnekelse, en nykter förälder kan utveckla som innebär att barnen inte får hjälp.

Det är inte heller självklart att den nyktere föräldern är utan egna problem. Missbrukets följder kan drabba den nyktere föräldern så att hen själv utvecklar till exempel psykiska problem som gör att stödet till barnen blir begränsat eller helt obefintligt. Som framgått har föräldrar beskrivit att den andra föräldern kan utsättas för både psykisk och fysisk misshandel utöver den övriga stress som missbruket kan leda till. En pappa med missbruksproblem berättar dessutom hur han genom känslomässig utpressning fått den andra föräldern att delta i hans missbruk, så att barnet fick leva med att båda föräldrarna hade missbruksproblem. Den nyktra föräldern kan också ha egna psykiska problem oavsett belastningen från missbruksproblematiken. Föräldrar berättar om både psykisk sjukdom, psykiska funktionshinder och missbruksproblem hos den andra föräldern och även barn beskriver sådana problem hos båda föräldrarna. Den andra föräldern som för en utomstående kan framstå som nykter kan ha ett missbruksproblem som är dolt, vilket barnen berättat om, eftersom både barn och föräldrar kan använda döljandestrategier för att förhindra insyn i familjens problematik.

Josefin Hall, 17 år, berättar att hon upplevde stödet som obefintligt från båda föräldrarna, men försöker vända det till något positivt men inte oproblematiskt: *Men det kan ändå vara positivt för att då fick jag liksom lära mig att klara mig själv tidigare, så att för mig har det inte... inte positivt har det inte varit.*

När föräldrarna separerat

När föräldrar har separerat kan kontakten mellan föräldrarna fortgå eftersom barn som regel, ska

³ Begreppet nykter förälder eller den andre föräldern ska här förstås i relation till den förälder som av intervjupersonerna definierats som den förälder som har problem med missbruk. Den nyktere kan vara nykterist men också dricka alkohol utan att ha några missbruksproblem. Men som vill skall se, kan de också ha andra individuella problem av olika slag.

”Så tycker jag att dom skulle kunna skilja sej, för barnen mår bara dåligt av om mamma och pappan bråkar.”

(Andrew Brown 12 år)

fortsätta träffa båda sina föräldrar och föräldrar förväntas kunna samarbeta kring barnen. När barn är på umgänge hos föräldern med missbruksproblem är det bland annat till den nyktra föräldern de ringer i akuta situationer för att bli hämtade. För Sixten Rick, 9 år, vars mamma har problem med missbruk, är det pappan som framstår som viktig. Han bor växelvis hos sina föräldrar, men när mamma dricker blir det *inte så bra* säger han eller *lite tråkigt*. Då ringer han ibland pappan, något han kommit överens med sin pappa om att göra: *Sedan hämtar ju han oss, så sover vi där till kanske... en vecka, två veckor någonting*. Den andra föräldern kan alltså tillsammans med barn planera så att barnet ska kunna hantera situationen om den missbrukande föräldern är berusad. Barn berättar också, som nämnts ovan, att de kan använda det att ringa till den andra föräldern som ett hot för att försöka påverka föräldern med missbruksproblem att hålla sig nykter.

”Hon hjälper mig när jag blir ledsen, och hon pratar och ger mig tips, liksom... ja, men hon 'kanske att vi ska dra oss undan när det händer.”

(Evelina Strand 9 år)

Om den nyktra föräldern som stöd

DEN ANDRA FÖRÄLDERN kan även enligt barnen förhindra att barnet åker till umgänge med den

missbrukande föräldern om denne är berusad: *Sedan innan vi åker dit så måste pappa, jag eller lillebror ringa och kolla hur hon mår och hur hon låter* (Sixten Rick 9 år). Pappan tycks alltså beredd att låta barnen ta ansvar för att kontrollera om mamman är berusad inför nästa umgänge.

Tonåringar berättar hur de i motsvarande akuta situationer på egen hand kan ta sin tillflykt till den nyktra föräldern, men också hur de själva tar initiativ till att flytta till den nyktra föräldern, när det blir svårt hos den missbrukande föräldern. De ungdomar som bor hos den nyktra föräldern beskriver också att den föräldern är viktig för dem. Det är företrädesvis de äldre tonåringarna som tydligt beskriver den förälderns betydelse som till exempel Evy Wass, 18 år: *Med mamma pratar jag ju, hon har ju uppmuntrat mig jättemycket att gå på [barngruppsverksamhet] och så, och frågar vad vi gör och så där.*

ATT BARN OCH UNGDOMAR kan behöva lämna en förälder på grund av att hen är berusad under ett umgänge är i sig ett tecken på att det inte är givet att stödet och skyddet från en nykter förälder räcker att förhindra påverkan från missbrukets följder efter separation. Den andra föräldern kan ha egna problem som försämrar föräldraförmågan inte bara under samlivet utan också efter en eventuell separation. Hot, våld och konflikter mot den andra föräldern behöver inte heller ha upphört. Att föräldrarna separerar innebär alltså inte självklart att den nyktra föräldern är ett fullgott stöd och skydd för barnen. Efter separation kan dessutom andra svårigheter tillstå. Separationen kan innebära förlust av kontakt med den nyktra föräldern, och därmed förlust av den möjligheten till skydd och stöd. Vi har exempel på hur en pappa, utan egna missbruksproblem,

enligt barnet drar sig undan kontakt efter föräldrarnas skilsmässa samtidigt som mammans missbruk förvärras. Elina Rätz, idag 17 år, berättar om föräldrarnas skilsmässa för tre år sedan: *då försvann han. Han hörde ju av sej men inte på samma sätt liksom. Han var ju inte min pappa liksom utan han var nån som bara hörde av sig.* Ingen av föräldrarna upplevs av Elina som ett stöd även om hon fortfarande hoppas att det ska bli bättre.

ETT DILEMMA FÖR den nyktra föräldern är att föräldern har en skyldighet att skydda sina barn samtidigt som barnen har rätt att träffa båda föräldrarna vilket kan innebära att den missbrukande föräldern har rätt att träffa sina barn och det krävs konkreta risker för att så inte ska ske. Den nyktra föräldern kan då, om hen på grund av den missbrukande föräldrarnas berusning begränsar eller helt utesluter umgänge, bli rättsligt prövad för umgängesvägran och om missbruksproblemen inte går att belägga rättsligt, i värsta fall förlora vårdnaden om barnen. Den nyktra föräldern kan alltså vara beroende av hur den missbrukande föräldern ställer sig till att avstå umgänge vid berusning. Att reaktionen kan bli negativ berättar barn att de får uppleva. För Sixten Rick, 9 år, är det inte en enkel utväg att ringa till pappa för att bli hämtad från mamman när hon är berusad eftersom: *Sedan blir hon så här arg när han kommer.* Den nyktra föräldrarnas möjlighet att skydda barnen och ge dem stöd utifrån kännedom om hur barnet har det hos den missbrukande föräldern, kan alltså påverkas av hur den missbrukande föräldern reagerar när barnet ber den nyktra föräldern om hjälp. Barnet kan avstå från både att be om hjälp och att berätta för att undvika att den missbrukande föräldern blir arg. En del barn berättar

om svåra upplevelser då de kontaktat den andra föräldern för att få hjälp. En pappa låste ut barnet ensam i mörkret när hon hade ringt och bett mamman komma och hämta henne för att pappan var berusad. Som 11-åring berättade en pojke att han talade om för mamman om pappans missbruk som var uppenbart under umgänget. Mamman reagerade med att bli arg på pappan vilket gjorde att han vid nästa umgänge lät sin ilska gå ut över sonen och hotade denne grovt: *Och jag vågade ju inte säga något mer till morsan efter den där sista vändan liksom, det är klart att jag aldrig vågade säga något till henne* (Micke Weiss 19 år). Det gick inte så bra för denna pojke trots att han som han beskriver det haft en bra uppväxt hos mamman: *Hemma hos mamma så... där har jag haft en väldigt bra uppväxt på det viset, morsan har alltid varit jävligt mån om att jag ska ha det bra och så där. Men det var ju dom där tillfällena då jag var hos farsan.* Det är alltså inte alltid enkelt för barnen att söka stöd hos den nyktra föräldern och det oavsett ålder.

BARNEN KAN HAMNA i flera dilemman. De kan känna ett stort ansvar för den missbrukande föräldern i den akuta situationen, vilket kan leda till att de inte tar emot det skydd det skulle kunna innebära att istället vara hos den nyktra föräldern. Eva Bucht, 9 år, ringde sin mamma som kom och hämtade hennes yngre syskon: *fast jag ville stanna kvar. Jag tyckte... på något sätt så tyckte jag synd om pappa för att vi åkte därifrån.* Den nyktra föräldern lät Eva stanna, vilket Eva också gjorde av omsorg om sin pappa.

Problemet med att vända sig till den nyktra föräldern, när den andre är berusad, kan också handla om att problemet blir synliggjort och därmed uppenbart. Ett barn berättar om hur det var i trettonårsåldern:

Att ringa pappan skulle vara som att erkänna att mamman hade problem med missbruk, men hon ville inte att det skulle vara så *men jag hoppades ju att hon skulle sluta* (Felicia Wall 19 år).

Föräldern med missbruksproblem – ”jag ville försvara mamma också”

Det finns flera exempel på att barn och ungdomar skyddar den missbrukande föräldern i relation till den nyktra föräldern och inte heller berättar allt, liksom att de försöker hantera föräldrarnas relation. Ett av skälen att låta bli att söka hjälp hos den nyktra föräldern kan vara att hen kan bli arg, men på den missbrukande föräldern, vilket barn berättar att de mår dåligt av, då de tycker det är skrämmande eller obehagligt. De kan alltså avstå från att berätta för sin egen skull, men också för att de vill skydda den missbrukande föräldern från den nyktra förälderns reaktion. Astrid Ols, 16 år, berättar hur det var när mamman hade missbruksproblem, då hon själv var i tolvårsåldern:

... för pappa hade ju... pappa har ju varit jättearg på henne liksom och då ville jag väl försöka försvara henne på samma vis eftersom det var min mamma och sånt där, kan jag tänka mig.

ETT BARN SÄGER sig vilja skydda den missbrukande mamman för att hon upplever att mamman är den svagare i föräldrarnas relation.

Att leva med en förälder med missbruksproblem är inte heller bara elände. Det kan finnas ljusa minnen och upplevelser av kärlek och stöd även från en missbrukande förälder, vilket framgår av intervjuerna. Ungdomar berättar om att den missbru-

kande föräldern under nyktra perioder kan ge viktig hjälp med skolarbetet. Mona Pohl, 18 år, upplevde känslomässig kontakt med sin mamma även under perioden då missbruket pågick. Mamman hade sagt och gjort dumma saker men:

det kändes ändå som att mamma var väldigt kärleksfull mot oss även när hon var full, hon ville liksom krama oss och liksom ge kärlek på det sättet, så här närhet.

EN SAMMANFATTANDE SLUTSATS är att det inte går att schablonmässigt utgå ifrån att en till synes nykter förälder är tillräckligt för att kunna ge barn till missbrukande föräldrar skydd, stöd och hjälp i tillräcklig omfattning. Möjligen kan de ibland vara ett visst stöd och ge ett visst skydd men flera barn och ungdomar berättar om att de ändå – trots att de bor hos en nykter förälder – inte skyddas från konsekvenserna av den andra förälderns missbruksproblem, tvärtom. De är fortfarande i högsta grad barn till en förälder med missbruksproblem och påverkas negativt av det. Den till synes fungerande föräldern kan dessutom själv ha stora behov av att få stöd inte minst som anhörig – för sin egen och för barnens skull och det även när föräldrarna inte lever tillsammans.

Mor- och farföräldrar – ”Alltså vi brukade alltid ringa mormor då”

Flera av barnen och ungdomarna lyfter fram nära släktin-gar till familjen som viktiga för

”Alltså vi brukade alltid ringa mormor då i sådana fall, hon har ju haft en stor roll i det där för hon har ju vetat om mamma och så där, och hon har liksom försökt få henne att sluta och så.”

(Ingrid Lööv 16 år)

”Vi har ju pratat jättemycket med mormor nu om hur det är och så där, hon följer med på socmöten och hon betalar allting.”

(Carina Bladh 17 år)

dem. Det kan vara mostrar, en förälders nya partner, mor- och farföräldrar eller som för Aino Baum, 18 år:

Ja, och så när vi ringde mormor så brukade hon försöka skynda sig att komma till oss

EN ÅTERKOMMANDE TYP av hjälp är att det är hos släktingar de

umgås med den missbrukande föräldern och att släktingarna då tar ansvar för situationen. Det kan handla om att kontrollera att föräldern är nykter under umgänget, att vara en samtalspart till barnen och att stötta föräldern i att sluta missbruket. Elias Roos, som är 9 år, bor hos sin mamma, men träffar tillsammans med ett syskon sin pappa som har missbruksproblem ungefär varannan helg, men då är de inte hemma hos pappan: *Jag är hos farmor och farfar, vi sover där*. Liknande situation har Emma Swahn, som är 13 år. Hon träffar sin pappa hos farmor och farfar utifrån vad mamman bestämmer tillsammans med farfar. Det är med farföräldrarna Emma kan prata om pappans missbruk.

Slakten kan också vara ett ekonomiskt stöd som gör det möjligt för barnen att komma ifrån problemen genom fritidsaktiviteter. För Gabriella Rehn, som nu är 19 år, spelade mormor en viktig roll. Hon hjälpte till ekonomiskt och möjliggjorde för Gabriella att kunna fortsätta med ridning. Stallet var hennes fristad.

Mor- och farföräldrar kan alltså spela stor roll, men över hälften av barnen och nästan alla föräldrar vi intervjuat berättar om missbruk också i tidigare generationer, på bägge eller endera sidan, vilket

innebär att det kan vara svårt att hitta stöd i den äldre generationen.

Syskon - ”den enda som är nära mig är min syster”

Syskon kan vara ett viktigt stöd. Att inte vara ensamt barn kan vara ett stöd: Vi har redan beskrivit hur syskon kan agera tillsammans i både proaktiva och reaktiva strategier. Det gäller spaning på den missbrukande föräldern, att förstöra upphittad alkohol och droger, att ta hand om sig själva med mat och läggning samt vara varandras sällskap, men också att trösta varandra och hantera mer eller mindre akuta situationer. Äldre syskon kan trösta och beskydda, men småsyskon kan också ge storasyskon tröst och vi har även gett exempel på hur ett yngre syskon med våld hämnades på pappan för att han misshandlat brodern.

UNGDOMAR BERÄTTAR VIDARE att de kan få ha släktingar som bildat familj som familjehem. En tonåring blev efter föräldrarnas separation familjehemsplacerad i en äldre systers familj och en annan hos en vuxen kusin. Ungdomarna verkar uppskatta den lösningen på familjesituationen: *det är jag hur tacksam som helst för* (Elina Rätz 17 år).

Som redan nämnts kan dock syskon vara oense om hur den missbrukande föräldern ska hanteras. Under uppväxten var Julia Wolf, 17 år, ganska arg på en äldre syster som, när hon inte bodde hemma längre, ställde krav på den missbrukande föräldern och bara gjorde saken värre för Julia som fortfarande bodde hemma: *det var inget konkret men det var om drickandet och om att hon måste ta hand om den lilla... såna saker och jag blev arg för jag ville ta hand om mej själv, ”Det är du som förstör. Det är du som gör att hon dricker ... Sluta prata med henne!”*

DEN SPÄNNING MELLAN syskonen som Julia beskriver kan alltså leda till att det ena syskonet skuldbelägger det andra för föräldrarnas fortsatta missbruk. Situationen illustrerar medberoendets dilemma.

Att syskon kan se olika på problemet kan som nämnts bero på att föräldrarnas missbruk förändras under barndomen, men syskonen kan också ha olika upplevelser beroende på hur gamla de är, vilka roller de haft i familjen och hur eventuellt stöd sett ut. De kan ta olika mycket ansvar för föräldrarna och för varandra (se även Haugland 2006, 2012). Aino Baum, 18 år, och hennes lillasyster har en nykter förälder och en förälder med missbruksproblem och har valt att bo hos var sin förälder. Aino menar att systemen inte upplevt lika mycket: *för jag var äldst och fick uppleva mer saker för min syrra märkte oftast inget, eller låg och sov så där*. Lillasystemen bekräftar till stor del den bilden.

Systemen kan också ha fått egna problem som gör att de inte innebär något stöd. En tonåring berättar att den äldre brodern har ett missbruk och snarare är en belastning för sin syster och utövat våld mot henne.

SYSKONENS MÖJLIGA POSITIVA betydelse kan göra det viktigt att utreda vilket behov av fortsatt kontakt med syskon ett barn kan ha, vid ett eventuellt omhändertagande, både om de varit den som tagit emot eller den som gett omsorg. Olika situationer i upplevelse, roll i familjen och egen syn på situationen kräver också individuell bedömning av syskons behov och eventuella stödinsatser. Systemen kan dessutom behöva stöd i att bearbeta sina relationer inbördes.

Att vuxna systemen kan erbjuda ett uppskattat familjehem, kan också beaktas, vilket kan kopplas till vad vi skriver nedan om socialtjänstens stöd.

Grannar – "Hon är ju van att vi kommer och plingar på"

Grannar kan vara till god hjälp för barn vilket framgår av citatet i rubriken från intervjun med en nio-årig pojke. Det är framförallt yngre barn som beskriver kontakt med grannen som en utväg när föräldern är berusad. Två syskon varav den äldsta är nio år, berättar att de har mycket nytta av goda grannar. Den äldsta berättar att de ringer pappan eller en granne och de vet när vem av dem är tillgänglig. En granne jobbar natt så *henne kan vi inte gå till alltid* (Sten Öhrn 9 år) men han berättar att det också finns en annan granne som nästan alltid är hemma: *Det är bra. Det är nästan som en egen polis*. Att grannen liknas vid en egen polis kan ses som ett tecken på den trygghet Sten upplever att grannen står för. Grannarna är enligt Sten inte någon som mamman känner och umgås med utan barnens egen kontakt: *Ja, vi brukar ju träffas lite här borta när inte mamma är full, när vi är ute och leker*. Erik Grehn, 9 år, och hans yngre syster tog också hjälp av en granne till pappan som hade missbruksproblem: *Vi gick till våra grannar [...] Ja, vi var bästis med hennes barn*. Han berättar att de förklarade att: *Pappa är konstig*. Då ringde grannen till barnens mamma som hämtade dem. Grannar kan alltså vara en länk till den nyktra föräldern, då barnen inte har möjlighet att ta den kontakten själva. Barn berättar också hur en granne kan ta dusten med den berusade föräldern medan barnen flyr undan. Att vuxna öppnar sig för kontakt med grannarnas barn kan alltså vara viktiga resurser för utsatta barn.

"Nej... jag sa att min mamma är full, och jag frågade om vi kunde leka efter skolan så slipper jag gå hem till mamma om hon skulle vara full."
(Sten Öhrn 9 år)

”De kompisar jag ’väljer själv’ vet om att min pappa missbrukar och det har varit helt naturligt för mig att berätta det när jag lärt känna dem.”

(Ylva Sköld 18 år)

om jag säger det då liksom, då kan dom förstå det att jag verkligen inte kan ta hem nån.

Kamrater kan också vara ett viktigt stöd, vilket Anna Grip, 16 år, beskriver: *Och jag kan... om jag är ledsen så kan jag liksom sms:a dom, eller ringa dom eller så, så har jag någon att vara liksom med.* Flera barn tycker, av samma skäl, att det är bra om kamraterna i klassen vet. Att vara med kompisar kan upplevas som en befrielse, att man får vila från problemet med föräldrarna ett tag och som en pojke beskrev; att berätta om föräldrarnas missbruk kan göra det möjligt att få tillgång till kompisens hem som fristad och få gå dit och leka, när föräldern är

Kamrater – "... det kändes som att det skulle vara bra om dom visste det"

Pojken som citerats i rubriken, Andrew Brown 12 år, berättar varför det är bra att kompisarna vet om föräldrarnas missbrukspromblematik. Han kan då enkelt förklara varför kompisarna inte kan följa med hem: *Om jag säger att jag inte kan ta hem nån nu, för att det är jobbigt om det blir en chock för dom. Dom vet det,*

berusad. Den tonåring som blir utelåst av sin berusade pappa, när han ska bo hos honom, kan istället sova över hos en kompis.

BARN HAR TALAT om föräldrarnas missbruksproblem som ett tabu, något man inte kan tala om. Det kan vara skamfyllt att

berätta om det. Vi har redan beskrivit hur både barn och vuxna använder strategier för att dölja det. Ungdomarna berättar om skamkänslor inför kompisar: *Fast jag har alltid varit så här... jag vill inte ta hem någon, jag vill inte att dom ska vara hemma hos mig för då kan ju dom se mamma, så det är därför jag har dolt det skitbra* (Irene Back 19 år). En del barn och ungdomar vill inte prata om det överhuvudtaget: *jag ville inte ens visa mig för omvärlden typ, jag ville bara så här... "nej"* (Tom Smith 17 år). Camilla Tamm, 19 år, som upplevt det på liknande sätt kommenterar: *Det är sjukt att det blev så.* Tilliten till jämnåriga och vuxenvärlden kan ha skadats som gör att det är mycket svårt att öppna sig.

Barn som ändå berättat kan beskriva att det inte var enkelt att göra det: *men alltså jag tyckte det var ganska läskigt och så förklarar Evelina Strand, 9 år. Mia Stoltz, också 9 år beskriver en mer blandad upplevelse: det kändes inte jättelätt och inte jättesvårt, det var både och.* Åsa Aro, 18 år, demonstrerar för oss hur hon, när hon berättar för kamrater, förhåller sig till de negativa stereotypierna kring missbruk och nyanserar bilden av vad det innebär att hennes pappa har missbruksproblem: *nej, han är inte fylloft du hittar i parken, utan min pappa är en helt vanlig man som dricker för mycket öl...*

BARN KAN OCKSÅ välja att bara berätta för sina närmaste vänner och be dom i sin tur delta i döljandestrategin genom att be hen inte berätta vidare: *Jag sa till honom att han inte får säga det till någon* (Sten Öhrn 9 år). Han ber kompiserna att inte berätta hemligheten för någon annan. Längre fram berättar han: *Ja... mamma säger att jag inte får berätta det här för någon, men jag har sagt det bara till några stycken.* Det är alltså inte så konstigt att han

”Men alltså jag har ju några vänner som jag kan prata med, men det är inte direkt så att jag vill yttra mina känslor.”

(Ronja Qvist 19 år)

avkräver kompiserna ett tysthetslöfte. Den missbrukande föräldern kan med tillsägelser försvåra för barnen att vända sig till sina jämnåriga för att få stöd, men barn kan också välja att bryta mot sådana påbud.

Det kan dock även finnas problem med att det inte är säkert att alla kompisar klarar av ta emot sådana förtroenden. Jonna Friis, 19 år, berättar:

Men jag tror att dom förstår ju inte, vissa av dom heller, så jag vet inte... jag tror inte att dom vill ta sig in på dom ämnena heller eftersom det är så svårt för dom att ge någon respons.

KÄNSLIGHETEN I ÄMNET kan enligt Jonna göra att kompisar inte vill dras in i i det. Några ungdomar nämner också att de har tappat eller missat kamratkontakter när de berättat, vilket talar för att utanförskap är en reell risk, som innebär att de istället för att få stöd från kamraterna kan bli mer ensamma om de berättar.

”Jag har alltid haft mycket kompisar, och nära kompisar liksom, så jag har alltid glömt bort mamma då liksom, jag aldrig tänkt på det.”

(Astrid Ols 16 år)

om kompisar som fristad

FLERA UNGDOMAR BESKRIVER att de känner samhörighet med andra ungdomar som varit med om liknande saker. Ett problem kan dock vara att de söker sig till ungdomar som själva har problem och dras in i det. *Ja, jag skolkade väldigt mycket i åttan, det var hela åttan nästan skolkade jag, för då ham-*

nade jag i fel umgänge då, dom höll på mycket med droger och sånt där (Carina Tamm 17 år). En annan flicka berättar dock att det var högstatusgruppen i klassen som festade och inte den lågstatusgrupp hon sökte sig till.

En del ungdomar beskriver som en del av sin personlighetsförändring att de vill vara till nytta och kunna hjälpa till. Det beskrevs av en flicka som skälet till hennes val av kompisar och sociala sammanhang. Kompisar är alltså inte bara några som kan ge stöd utan de kan också få stöd från dessa barn som levt med missbrukande föräldrar. Samtidigt kan detta, att bli sedd och uppskattad, fylla ett behov hos ungdomen som gör att man inte ser sin egen nöd.

Det informella stödet och skyddet är inte alltid vad det synes vara

I detta avsnitt gör vi några sammanfattande reflektioner över det informella stödet barn och ungdomar berättat om. Det finns väl beskrivet vilka risk- och skyddsfaktorer som gäller för barn i familjer där vuxna har problem med missbruk. Lindgaard menar att riskerna består i dysfunktionaliteten i familjerna och att barn i familjer med missbruk verkar utsättas för större påfrestningar än barn i andra dysfunktionella familjer, exempelvis där föräldrarna har psykiska problem men inte alkoholproblem (Lindgaard 2006). Dysfunktionaliteten kan mycket väl fortsätta även efter föräldrarnas separation. Vad som blir konsekvensen för barn beror på olika förhållanden som kan samvariera på olika sätt (Socialstyrelsen 2012; 2013; Lindgaard 2006). Det försvårar om bägge föräldrarna har missbruksproblem och andra svårigheter som till exempel psykisk sjukdom eller ekonomisk utsatthet. Barnens ålder

och specifika sårbarhet har också betydelse. Socialstyrelsen skriver att om det finns en problemfri förälder eller annan person som har en nära relation till familjen och som förmår skydda barnet, så är detta en skyddsfaktor. Det spelar också roll om barnet stadigvarande bor hos eller har kontakt med den missbrukande föräldern eller om kontakten upphört helt. Generellt sett är missbruk ett problem för bägge föräldrarna, även om bara en ägnar sig åt missbruk. Det kan vara ett problem för barnet vare sig det bor med den missbrukande föräldern eller inte (Socialstyrelsen 2012). Den nyktra föräldern kan vara både ett skydd och ett stöd för barnen men visar sig inte alltid vara det. Kanske barnen får ett visst stöd ibland men den andra föräldern kan inte alltid skydda barnet från den missbrukande föräldern och konsekvenserna av detta för barnet. Det intervjuerna säger oss är att det som till synes verkar bra för barnen inte alltid är det. Barnen kan inta en beskyddande attityd gällande föräldern med missbruksproblem och berättar inte allt för den nyktra föräldern. Orsaken kan vara att undvika bråk mellan föräldrarna eller för att barnet förnekar och inte vill se problemen. Barnen kan också lämnas kvar hos en berusad förälder med den nyktra förälderns goda minne därför att barnet väljer det i en viss situation. Den nyktra föräldern kan själv ha psykiska problem, eventuellt som ett resultat av f.d. partners missbruk, och förmår därför inte vara det stöd som barnet behöver. Den till synes nyktra föräldern kan ha utveckla eget riskbruk/missbruk, något som också framgår av barnens berättelser, men som inte är officiellt känt. Barnen dras in i en bedömningssituation som innebär att den nyktra föräldern tillsammans med barnet måste bedöma om det är lämpligt att åka till eller vara hos den missbrukande

partnern. När de sedan är där kan de befinna sig i en ständig rädsla eller oro för att föräldern ska börja missbruka igen – även om de har möjlighet att ringa till den andre föräldern. I detta visar det sig att andra nära släktingar till familjen som mostrar, mor- och farföräldrar eller en förälders nya partner kan vara ett viktigt stöd för barnen. De kan fungera som en barriär mot den missbrukande föräldern och både den nyktra föräldern och barnen kan få hjälp att bedöma den missbrukande förälderns status; kan barnen träffa den missbrukande föräldern eller inte? Far- och morföräldrar kan bidra ekonomiskt till att barnen får behålla sina fritidsaktiviteter eller till och med till att de får mat och kan behålla sin bostad. Den andra sidan av myntet är att flera av barnen har missbruk även i generationerna bakåt. Syskon kan vara tryggheten för många barn liksom gran- nar och barnens kamrater. Särskilt om barnen valt att berätta, men andra barn kämpar med att hålla familjehemligheten och undviker att berätta och att ta hem kamrater.

Önskemål om och erfarenheter av stöd från myndigheter och organisationer

Det här avsnittet behandlar vilken hjälp och stöd barn och ungdomar får eller önskar få från myndigheter och ideella organisationer. Som redan nämnts är det relativt få barn som får det stöd och den hjälp de skulle behöva från samhället just därför att ingen ser dem (Wannberg 2015; Socialstyrelsen 2009). Socialtjänsten får inte kännedom om så många av de barn som lever med föräldrar med missbruksproblem och det gäller trots att exempelvis förskola och skola har anmälningskyldighet vid oro för att barn far illa, och trots att socialsekreterare handlägger missbruksärenden som rör vuxna som är

föräldrar till minderåriga barn. Det första steget i ett barnperspektiv är därför att upptäcka om det finns barn och ungdomar i familjer, där någon vuxen har problem med missbruk. Detta kan, som vi belyst ovan, vara svårt med anledning av att familjerna ofta präglas av ett dysfunktionellt familjemönster med starka skuld- och skamkänslor som gör att alla i familjen försöker dölja problemen utåt (Socialstyrelsen 2013; Lindgaard 2006; 2012). På direkta frågor förnekas problemet av både barn och föräldrar. Men det finns också exempel på det omvända att föräldrar inte får hjälp när de ber om det. Båda fallen kan förklara att det är vanligt att socialtjänsten kommer i kontakt med barnfamiljer där vuxna missbrukar först på ett sent stadium då problemen eskalerat och ungdomarna visar egna symtom (Raninen & Leifman 2014). En studie vid Maria Ungdom i Stockholm visade att ungdomarna var i snitt 17 år när de blev aktuella på kliniken och de visade sig då relativt ofta ha en svår psykosocial situation med separationer, missbruk och psykisk sjukdom hos föräldrarna samt bristande omsorg från föräldrarnas sida. Det kunde förekomma våld i hemmet och att föräldrarna inte såg till sina barn och visste vad de gjorde. Hälften av ungdomarna hade aldrig haft kontakt med socialtjänsten och bland dem som hade haft kontakt var den vanligaste stödformen samtal (Tengström 2006).

VI HAR OVAN presenterat hur barn och ungdomar beskrivit livet med en missbrukande förälder och frågan nu är hur de ser på stödet från samhällets institutioner och professionella. I samhällets formella stöd till barn och unga är förskolan och skolan viktiga aktörer både för att upptäcka problem och ge stöd. Polisen är den myndighet som kan vara först

med att upptäcka att barn lever med missbruk i hemmet. Socialtjänsten är en central instans för att upptäcka och ge stöd. Även barn- och ungdomspsykiatrin kan vara aktuell för behandling av barnens problem. Vilka erfarenheter har barn och ungdomar delgett oss om dessa myndigheter?

Skolan – "Alltså min fröken hon bryr sig verkligen om barnen" (Sanna Krohn 8 år)

Skolan som plats där barn och ungdomar vistas innebär i sig en resurs för barn vi talat med. Flera av ungdomarna pekar på behovet av en fristad, att få möjlighet att vila ifrån föräldrarnas problematik. Det kan handla om att vara på en annan plats, vilket skolan är ett exempel på. Att få lämna problemen med den missbrukande föräldern bakom sig och träffa kompisar kan ge tillfälle till andhämtning, innan barnen vid skoldagens slut åter börjar tänka på och oroa sig för vad som väntar där hemma. Det förekommer också att själva skolarbetet lyfts fram som ett sätt att tränga undan tankarna eftersom till exempel matematiska problem kräver full koncentration. Barn berättar också att de kan vara i stort behov av bekräftelse i skolan och därför vill vara duktiga, som kompensation till problemen i hemmet. Barnen och ungdomarna har dock både bra och dåliga erfarenheter av stöd från de vuxna i skolan. En del berättar om lärare, kuratorer, skolsköterskor och fritidspersonal som sett att barnen haft problem, agerat på något sätt och varit ett viktigt stöd för dem. Tobbe Käll, 17 år, uppskattade sin återkommande kontakt med skolkuratorn: *Jag gick ju och pratade hos en kurator i skolan och det underlätade ju väldigt mycket*. Flera ungdomar berättar om positiva erfarenheter också av lärare som vågat fråga hur de mår, och det gäller då att de inte bara frågat

hur det är med mamma eller med skolgången utan att de har visat ett genuint intresse för hur just den ungdomen mår. Flera barn betonar också att det är viktigt att den vuxna är snäll, för att de ska berätta. Evelina Strand, 9 år, beskriver sin lärare: *åh, den här personen var väldigt snäll, henne kan jag lita på.* Wera Nord, 13 år, berättar om skolsköterskan som hon pratade med flera gånger om problemen med pappa; *för hon var snäll.* Vad det innebär att vara snäll kan vara svårt att definiera. På frågan om det blir en tonårsflicka brydd. Det vi kan utläsa är att om barnen uppfattar att den vuxne är genuint intresserad av det enskilda barnet och visar engagemang i hur det ska gå banar det väg för att barnet ska våga öppna sig och berätta om sin problematiska situation (se även Tinnfält; Ericsson & Brunnberg 2011).

ANDRA BARN BERÄTTAR istället hur ingen i skolan upptäckte de problem de hade hemma. Yngre barn kan visa med sitt beteende att något är fel. En tonåring beskriver hur hon redan i första klass tog ut en del av påfrestningar hemma genom att bråka i skolan på lågstadiet medan hon hemma hos klasskompisar var skötsam. Hon säger sig inte kunna förstå varför ingen i skolan tog reda på vad som låg bakom att hon var så bråkig: *På lågstadiet, alltså*

jag var ju ett litet monster (Louise Mörk 18 år). Ingen frågade henne om hur hon hade det hemma.

Våga fråga många gånger
På samma sätt kan vi fråga oss varför ingen frågat det barn som undvek gymnastiken för att inte behöva av-

”Nej, alltså jag kan verkligen inte minnas att jag... det har inte varit någon som har frågat hur jag mår eller någonting sånt där.”

(Ronja Qvist 19 år)

slöja sina skador på kroppen eller varför ingen följde upp den flicka som berättar att hon knappt alls gick till skolan utan bara gjorde läxorna. Hur kan vi förstå att även sådana uppenbara tecken på problem enligt barnen själva inte ledde till att missbruksproblemen i hemmet upptäcktes?

KAN DET ATT lärare inte ställer frågan bero på osäkerhet, att inte våga se, för att man inte vet hur man ska hantera det man kanske får veta? Kan det bero på tanken att det inte hör till skolans ansvar som i första hand är elevernas lärande? Är det en rädsla att man snarare ställer till skada och att det bästa är att skolan tar ansvar för eleven just i skolan, men inte lägger sig i elevernas liv utanför? Kan lärare ha svårt att föreställa sig vilka problem barn kan ha hemma eller kan det helt enkelt handla om att lärare inte känner att de behärskar att föra ett samtal med barn om den här typen av känsliga problem? Det är något som inte är helt lätt och kan kräva en viss kompetens för att ha det förhållningssätt, som gör att barn vill berätta. Barnen beskriver hur viktigt det är hur en fråga ställs, i vilket sammanhang och med vilket förhållningssätt eller bemötande det görs. Barn berättar att de inte vill bli tillfrågade när andra elever är närvarande utan vill att läraren talar med dem i enrum. De kan istället för ett genuint intresse beskriva upplevelser av distans till den vuxna och uttrycka misstro när det gäller om den vuxne verkligen är engagerad eller bara har samtalet för att det hör till jobbet och att hen får betalt för det.

Ett så känsligt samtal kan sägas kräva hög mental närvaro, individuellt hänsynstagande i en lyhörd dialog med eleverna ifråga och att de inte bara ses som elever utan som hela personer som är viktiga för den som frågar.

” 'Hur mår du?', det tror jag är en väldigt bra fråga.” (Evelina Strand 10 år)

DET FRAMGÅR OCKSÅ av det vi fått höra, att det krävs ett säkerhetstänkande, som kan kräva samverkan med andra myndigheter. Vi fick flera exempel på att den missbrukande föräldern vänder det mot barnet när skolan uppmärksammat missbruksproblemet. När Tobbe Käll, 17 år, berättade för skolpersonal om pappans missbruk tog de kontakt med pappan som blev så arg på Tobbe att han sedan valde att inte berätta om sin utsatthet för någon.

”Vad jag tycker är konkret, alltså något som jag skulle vilja, det är att som man har fysisk hälsokontroll tycker jag att man ska ha psykisk hälsokontroll.”

(Astrid Ols 16 år)

Å ENA SIDAN hör alltså skolpersonal vara observant på att elever som har problem i skolan, som bråkar, skolkar, har svårt att koncentrera sig och kanske till och med visar tecken på att vara slagna, kan tänkas vara anhöriga till föräldrar med missbruksproblem. Å andra sidan ska skolan inte ta för givet att ett barn som presterar väl, är fri från sådana problem i hemmiljön utan uppmärksamma också sådana elever om det finns andra indikationer på att de kan ha den typen av problem hemma. Att barnen har skolan som fristad och skolarbete som avledning från tankar på hemsituationen, kan innebära att de tvärtom har hög närvaro och arbetar intensivt medan de är i skolan. ”Duktiga flickan” som begrepp fångar vad en del barn berättat om sitt förhållningssätt till skolan med stora krav på prestation ända till perfektionism. Ett

barn föreslår att skolan i tillägg till de fysiska hälsokontrollerna skulle behöva göra motsvarande när det gäller elevers psykiska hälsa.

När väl problemen är kända handlar det om att skolan har en skyldighet att anmäla ”om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa” till socialtjänsten (Socialtjänstlagen, SFS 2001:453,14 kap. § 1), vilket skett för flera av barnen. Men det kan också handla om att anpassa skolgången till de förutsättningar barnet har med tanke på de psykiska problem föräldrarnas missbruk kan ha medfört för barnet. Detta kan innebära samverkan med barn- och ungdomspsykiatri. Vi har exempel på hur skolan gjort långtgående anpassningar för att göra det möjligt för ett psykiskt skadat barn att kunna gå i skolan i sin egen takt och efter dagsformen, något som barnet uppskattade mycket. Detta gäller en tonåring och en fråga som väcks är om det inte märktes några problem tidigare i skolsystemet? Det är en fråga som lett oss vidare till ett nytt projekt: Skol-BIM där vi i samarbete med skolor vill bidra till att utveckla skolans arbete med tidig upptäckt och stödinsatser till dessa barn och ungdomar.⁴

Ungdomar lyfter också fram hur skolan utöver att fokusera på enskilda utsatta barn, kan bidra på ett bredare sätt. De pekar på behovet av en attitydförändring till missbruksproblem i samhället för att göra det lättare att tala om det; att det inte ska vara så stigmatiserande att ha problem i en familj, när en vuxen har ett problematiskt drickande eller drogberoende. En del efterlyser därför att skolan tar ansvar för att belysa missbruk som en del av livskunskapen för alla barn också i yngre åldrar. På nästa sida sammanfattar vi i form av en tipsruta vad barn och ungdomar förmedlat till oss i intervjuerna med fokus på skolan.

⁴ Projektledare är Karin Alexanderson. Projektet finansieras av Folkhälsomyndigheten och pågår till 2017. < <http://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2015/januari/beslut-om-medel-till-andt-forebyggande-arbete/> > hämtad 2015-08-26.

Tips till skolan från barn och ungdomar

- Lärarna behöver kunskap om missbruk och ett högt EQ [emotionell intelligens].
- Se till att det finns skolkuratorer och psykologer på alla skolor.
- Skolkurator borde visa sig och bjuda in mer aktivt.
- Lärare, skolsköterskor och kuratorer ska vara snälla.
- Skapa relationer och bygg förtroende, uppmuntra till dialog.
- Inför livskunskap om missbruk och psykisk ohälsa som en naturlig del av skolgången.
- Gör detta på ett icke utpekande sätt.
- Börja på en enkel nivå i lägre stadier och mer avancerat högre upp.
- Använd böcker som handlar om missbruk för lästräning.
- Låt eleverna göra fördjupningsuppgifter med temat missbruk i familjer.
- Bjud in föreläsare, kanske föräldrar med erfarenhet av missbruk.
- Genomför anonyma undersökningar om hur barn och ungdomar har det.
- Som det finns fysiska hälsokontroller borde det finnas psykisk hälsokontroll.
- Informera i klasserna att det finns problem och erbjud gruppverksamhet för barn och ungdomar med missbruk i familjen på skolan.
- Var uppmärksamma på elever som berättar genom att skriva om sina problem eller antyda dem i skolarbeten.
- Ta reda på vad som ligger bakom att elever skolkar eller bråkar.
- Våga fråga, många gånger, skapa möjligheter att berätta
- Tyck inte synd om.
- Uppmana eleverna att bry sig om varandra mer.
- Ge möjlighet att gå undan, i mindre grupper, vilrum, egen stödlärare.
- Anpassa skolgången till barnens förutsättningar med tanke på vad de varit med om.

”[att delta i barngrupp]] är en av dom bästa sakerna som jag gjort.”

(Henrik Rapp 12 år)

Stödgrupp för barn och ungdomar – “Det var jättebra” (Henrik 12 år)

Stöd i form av att delta i stödgrupp erbjuds barn och ungdomar och ibland även föräldrar, men når ganska få (Wannberg 2015). Sådan verksamhet kan drivas av socialtjänsten, skolan, församlingar, föreningar eller i samverkan mellan flera aktörer. Flera studier visar att barn och ungdomar upplever möjligheten att träffa andra med liknande erfarenheter och dela erfarenheter med dem, som avlastande och bra (Almqvist & Åsbrink 2014; Skerfving 2009). Det saknas i dag vetenskaplig kunskap om vilka metoder för stöd till föräldrar, barn och unga som lever i familjer med missbruksproblem som är effektiva (Socialstyrelsen 2009; Rehnman m. fl. 2009). För närvarande pågår en effektstudie av barngruppsverksamheter i Sverige, med experimentell design.⁵

”Det var väldigt kul, man fick nya vänner och delade sitt, vad skall jag säga, dela problem med dom andra och dom förstod. Ja, vi hade det väldigt bra där.”

(Zarro Blom 12 år)

ELVA AV DE TOLV intervjuade barnen och åtta av de arton ungdomarna har deltagit i barngruppsverksamheter. De är alla i huvudsak positiva till det. De yngre barnen är mer fåordiga i sina omdömen men berättar om konkreta saker de fått göra och vad det var som de uppskattade: att ledarna lyssnade, de

⁵ Forum - forskningscentrum för psykosocial hälsa vid Centrum för psykiatrforskning och Karolinska institutet <<http://stad.org/sv/forskning/barn-i-missbruksmilj-bim>> hämtad 2015-08-27.

fick fika, leka på ett sätt som underlättade att berätta och att de fick nya kompisar. De upplevde det också som en lättnad att få känna att de inte var ensamma i sin situation. Barn beskrev hur deltagandet kan leda till förändringar i relationen till den missbrukande föräldern, som för Hektor Rudh, 12 år, som vågat ta upp kontakten igen med sin pappa. Sanna Krohn, 8 år, har erfarenhet av att gå i grupp från olika kommuner. Hon menade att det var viktigt att få prata om problemet med föräldrarnas missbruk och inte bara leka: *ja, jag vill det, för då kan man ju få mer hjälp*. Därför var hon mer positiv till den ena kommunens verksamhet, där det ingick mer.

ÄVEN UNGDOMARNA ÄR positiva till gruppverksamhet: Evy Wass 18 år säger att verksamheten: *har gett mig väldigt mycket, så jag mår mycket bättre idag, jag ser på problemen på ett annat sätt*. Även i ungdomarnas berättelser framträder det värdefulla i just att få träffa och dela problemen med andra i en liknande situation. De har fått nya vänner att dela sina erfarenheter med även utanför grupptiderna. Ledarna och strukturen i träffarna gjorde det enligt ungdomarna lättare att uttrycka jobbiga känslor. Ett sådant exempel ger Åsa Aro, 18 år. De jobbade med

"Det var jättebra, man fick skriva av sig om man ville, man pratade med varann om problem och ingen... alla hade ju en tystnadsplikt. Så att ingen fick säga det som sas i rummet, stannade i rummet. Och det kändes tryggt och Petra var mysig och hjälpte oss jättemycket."

(Olle Ståhl 12 år)

"känslostenar": så fick man liksom samla på sig det man kände, och så fick man känna hur tungt det var att bära allt det här.

ATT BARNEN FICK kunskap om missbruk gav enligt flera av dem rätten att inte ta på sig skulden för sin föräldrars missbruk, vilket gjorde det möjligt att släppa känslan av skam. Astrid Ols, 16 år, berättar hur det istället öppnar för andra känslor: *rätt till att vara arg, och det var inte mitt fel, och alltså det var inte ens egna fel liksom, att jag inte skulle skylla på mig själv och så.*

DET FINNS DOCK även kritiska röster: Tom som nu är 17 år, är mer skeptisk till gruppverksamheten. Han var elva år när han gick i grupp och tänker att han var lite för ung. Han förstod inte varför han var där. Han tyckte bara att mamman sov lite mycket. Hans föräldrars missbruk såg inte ut riktigt som de andra barnens, så han kände inte igen sig i de andras berättelser. Ändå framgår av hans berättelser att föräldrarnas missbruk är väldigt tungt och har fått allvarliga konsekvenser för honom. Hans berättelse kan vara en spegling av hur ett missbruk utvecklas och där konsekvenserna för barnen blir större efterhand liksom deras kompetens att förstå problem som resultatet av missbruk. Hans erfarenhet av gruppverksamheten kan tala för ett behov av

"Ja, det är så att [gruppverksamheten] har hjälpt mig jättemycket att prata om alkoholism och min pappa och min familjesituation och... för människor i allmänhet, att jag ska kunna säga liksom till folk 'Ja, men min pappa är alkoholist' utan att skämmas för det, för det är egentligen inte mitt fel."

(Åsa Aro 18 år)

att ta hänsyn till missbrukets karaktär och tyngd vid gruppindelning för att alla barn ska kunna känna igen sig.

I NÄSTA AVSNITT återges vad barn och ungdomar kommenterat om kontakter med socialtjänstens övriga delar. Det kan gälla barnutredningar, utredningar av föräldrarnas missbruksproblem eller insatser av olika slag med socialtjänsten som huvudman. Avslutningsvis förmedlas några förslag från barn och ungdomar till vad socialtjänstens kan göra och vad de kan behöva tänka på.

Kontakter med socialtjänsten – ”Man ska anmäla föräldrarna”

På frågan om behov av stöd är det två svar som är bland det första barnen och ungdomarna nämner: att föräldrarna behöver hjälp att sluta missbruka och att barnen behöver skyddas från att vara i närheten av en missbrukande förälder. I båda fallen kan det sägas peka ut socialtjänsten som ansvarig myndighet. Skyddet av barnen betyder inte alltid att de ska flyttas till ett familjehem, även om det kan tänkas ligga nära till hands att föreslå för de barn som är omhändertagna. En av ungdomarna föreslår istället det omvända nämligen att flytta på den missbrukande föräldern: *det bästa vore om alla missbrukare man känner till finns införda i register och att de blir tillfälligt förflyttade från hemmet så fort det passerat en viss gräns* (Ylva Sköld 18 år).

Samtidigt som det i barns och ungdomars berättelser är tydligt att de ser sig som en del i en familj där alla har sina enskilda behov, talar de också i kollektiva termer om behov som familj. De behov av stöd och hjälp de lyfter fram kan finnas i akuta skeden här och nu, men också gälla lång tid efter en

eventuell brytpunkt. Med brytpunkt menar vi både att föräldern blivit nykter, att föräldrarna separerat, att barnen omhändertagits eller liknande.

Av samtalen med barn och ungdomar framkommer att de uppfattat mötet med socialtjänsten väldigt olika. De kan ha fått kontakt i samband med att en barnutredning genomförts som enligt barnen för deras del resulterat i alltifrån ingenting, till ett omhändertagande av barnet med någon form av placering som följd. Andra insatser kan ha beviljats som kontaktpersoner eller kontaktfamiljer. Erfarenheterna kan också handla om barns och ungdomars kontakter med föräldrarnas socialsekreterare eller personal som arbetat med föräldrarnas behandling. Det kan gälla kontakter i samband med att föräldern fått hjälp av alkohol- och drogterapeuter eller på ett behandlingshem. De yngre beskriver ibland vad kontakterna handlat om lite diffust, så att det inte alltid framgår exakt vad det rör sig om. Salle Huss, 9 år, berättar att *några tanter har kommit hit och frågat och att det kändes bra*. Om det hände något mer får vi inte veta från Salle, men den kontakt han berättar om upplevde han som positiv.

FÖR UNGDOMARNA ÄR det lättare att förstå och sätta ord på sina upplevelser. Felicia Wall, 19 år, berättar att hennes pappa anmälde mammans missbruk till socialtjänsten när Felicia var 13 år och hon var sedan med om en barnutredning: *Och jag var ju väldigt förnekande till dom också, jag ville ju på något sätt... man blir så här ”Det är min mamma, jag vill inte att det ska hända någonting med henne” liksom* (Felicia Wall 19 år). Mamman var förnekande så Felicia som på ett sätt ville berätta, valde ändå att skydda sin mamma från vad som skulle kunna hända med henne. Om och i så fall hur mycket

socialtjänsten träffade henne ensam utan en förälder närvarande framgår inte. Däremot berättar hon att hon tycker det är konstigt att socialtjänsten aldrig hörde av sig igen. Hon upplevde också att frågorna från socialtjänsten var konstiga. Hon fick frågor om sin sociala situation men inte frågor om hur hon mådde eller kände.

Olivia Vind, nu 18 år, beskriver en liknande upplevelse av att inget händer efter en utredning. Hon har varit med om ett par barnutredningar både som femåring och som 12-åring. Hon minns inte så mycket av den första utredningen annat än att det var lek med dockor och att inget hände: *Ja, så jag tror att dom bara försvann helt plötsligt*. Socialarbetarna hörde bara inte av sig mer. Den senare utredningen tillkom på grund av att skolkuratorn gjorde en anmälan, utan att tala om det för Olivia. Mamman blev då besviken: *mamma tyckte bara det var jobbigt då, skyllde på mig*. Det blev ett antal möten men sedan hände inget mer.

ATT BARN INTE får berätta hur de mår är en upplevelse som Felicia Wall inte är ensam om. Flera ungdomar vittnar om att de som unga inte får frågor från socialtjänsten om vad de tycker eller känner utan fokus ligger på de vuxna och det är i mångt och mycket deras ord som gäller (se även Maskrosbarn 2012). Barnen får alltså ingen hjälp, men de upplever inte heller att de professionellas fokus på att lyssna till den vuxne innebär att den missbrukande föräldern alltid får hjälp. Ronja Qvist är 19 år och yngst av flera syskon. Hon har erfarenheter av två socialsekreterare på olika enheter och är mycket kritisk till den ena, men positiv till den andra. Hon och hennes bror har agerat för att få hjälp för mammans missbruk vid flera tillfällen.

De har kört henne till psykiatrisk klinik och gjort anmälan till socialtjänsten men även agerat akut vid ett självmordsförsök. Den sociala barnavården inom socialtjänsten lyssnade inte på barnen utan hjälpen kom från en vuxenenhet: *För innan hade vi varit till socialen, då hade vi inte fått någon hjälp alls*. Mamman var förnekande och barnutredaren litade mer på vad mamman sa: *hon var skitdålig den där socialsekreteraren*. Till slut upplevde de att socialsekreteraren på vuxenenheten lyssnade: *Ja, hon lyssnade på oss barn, framför allt, hon lyssnade verkligen på vad vi hade att säga*. Det innebar att mamman till sist fick hjälp, men barnen fick ändå ingen hjälp för sin egen del. Någon samordning mellan enheterna för barn och vuxna förekom uppenbarligen inte.

Föräldrars döljandestrategier är ett problem i utredningsarbetet enligt barnen, men det kan också barnens egna förnekanden av att föräldrarnas missbruk påverkar dem vara. Josefin Hall, 17 år, berättar att när hon utreddes av socialtjänsten var hon rädd för vad utredningen skulle kunna leda till. Hon försökte vara till lags och spela en roll som var anpassad till vad hon trodde socialtjänsten ville höra: *eller jag sa ju som det var, men jag sa ju inte att jag... eller jag sa att jag inte mådde dåligt över det, så att då liksom kanske dom struntade i mig*. Mamman eller familjen fick ingen hjälp säger Josefin och lägger skulden på sig själv för att hon hade valt att förhålla sig som om hon var opåverkad av mammans missbruk.

SÅ HÄR LÅNGT har ungdomar beskrivit sina upplevelser av möten med socialarbetare där barnutredningen inte resulterat i någon insats, åtminstone inte till barnen. Andra beskriver erfarenheter av

att ha fått insatser och då har det varit i form av samtalsstöd, kontaktpersoner eller omhändertaganden. En del har upplevt dessa insatser positivt vilket framgår av nedanstående.

17-ÅRIGA TOM SMITHS mamma har fått hjälp med sina missbruksproblem av ett stödteam: *Det är väl dom som har skickat anmälningar lite då och då.* Även skolan har gjort orosanmälningar till socialtjänsten. Tom fick en kontaktperson/stödperson vilken han uppskattat: *han hjälper mig i skolan, kollar hur det är, går och tar en fika liksom, ger mig upplysningar och sånt där.*

Roxana Trost, 17 år, har också en mamma med missbruksproblem. Familjen har fått hjälp både via samtal på en familjeenhet (socialtjänstens råd och stöd) och via handläggaren på barn- och ungdomsenheten. På familjeenheten har hon, hennes syster och mamman haft samtal och det har varit bra. Roxana har själv kunnat vända sig dit, när det behövs: *då får mamma kalla mig för "gola" eller vad hon vill, då får hon göra det, jag bryr mig inte liksom.* Att hon nämner att mamman kanske skulle se det som att hon skvallrar och därmed aktualiserar ett krav på hemlighållande, men ändå väljer att gå dit kan ses som ett tecken på att Roxana fått förtroende för personalen. Familjen har även haft fortsatt kontakt med socialsekreteraren på barn- och ungdomsenheten, som flickorna ibland träffat tillsammans med mamman och ibland själva. Detta är alltså exempel på handläggare som arbetat utifrån ett familjeperspektiv med både förälder och barn i fokus, vilket inneburit att även Roxana känner sig hjälpt: *Så vi har ändå fått vår hjälp hela tiden ändå, och stöttning och sånt.* Det förefaller också vara ett stöd som varat över tid. För en del ungdom-

ar verkar det som om skammen släpper när de väl börjat prata med socialtjänsten eller skolan om problemet. *Då har det blivit automatiskt att man kan prata om det* (Roxana Trost 17 år).

ANDRA BERÄTTELSE OM insatser är mer negativa. Lotta Grubb, 11 år, är inte nådig i sin kritik. Hon omhändertogs som fyraåring på grund av att båda föräldrarna hade missbruksproblem. Hon placerades i jourhem med sin syster och sedan i familjehem: *kärringen i Björnby kommun var inte snäll... Det är hennes fel, hon hade kunna låtit mig bo hos min släkt.* Vi kan se tillbaka till de positiva kommentarerna från barn som vid omhändertagandets placerats hos äldre syskon. Lotta tycks dock positiv till familjehemmet, men inte till den person som hon träffade på socialtjänsten som besöker henne i familjehemmet ibland. Lotta vill inte ha kontakt med den som placerade henne: *Ja, men jag vill inte prata med henne, hon är en häxa. Hon kan inte göra allt bra, hon kan bara förstöra. Hon hade kunnat vara snällare* säger Lotta. Att barn tycker det är viktigt att socialarbetare är *snälla* har framkommit även i andra studier (Näsman 2012).

I EN DEL FALL har det med tiden blivit många insatser, men det kan ändå visa sig vara ett otillräckligt stöd för barnet. Daniel Ross, 19 år, har en mamma som varit nykter i 18 år. Han var under sitt första levnadsår med henne på behandlingshem. Hon fick ultimatum från socialtjänsten: *antingen så tar hon... fortsätter hon att ta droger och blir av med mig, eller så får hon behålla mig och gå i behandling, det var inte så svårt val för henne.* Även pappan har allvarliga problem med missbruk. För Daniel har det inte gått så bra. Som 14-åring fick han första gången

kontakt med socialtjänsten på grund av sitt eget beteende. Han fick en kontaktperson men placerades sedan i familjehem. Hur många familjehem han varit i kan han nästan inte räkna. En fråga som inställer sig är om tillräckligt vikt lades på pappans betydelse för Daniel under uppväxten. Eller ansåg socialtjänsten att det var tillräckligt skydd med en mamma som blivit nykter?

Att familjens hela problembild inte tas på allvar även om missbruket är känt, är en återkommande brist som berättelserna pekar på. Det kan leda till att problem hinner eskalera. Gabriella Rehn, 17 år, är nu omhändertagen och placerad i familjehem. Hennes mamma, som har grava missbruksproblem, initierade kontakt med socialtjänsten men hade svårt att få gehör för sina och dotterns problem. Gabriella säger att det hände *inget konkret men dom gjorde fel utredning, alltså dom hade mixat ihop oss med nån annan*. Mammans beskrivning bekräftar Gabriellas. Hon säger att senare: *fick jag faktiskt kontakt och dom gick igenom det där ... och dom sa att dom hade missat det men dom tyckte att hon mådde ju bra ändå och allt var ju frid och fröjd*. Utredarna hänvisade då till att dottern hade kontakt med en skolkurator.

BRISTERNA NÄR DET gäller att beakta vad barn berättar kan också visa sig vid vårdnadstvister, med i ett fall förödande konsekvenser. Anja Rask, vars pappa har haft missbruksproblem, är 18 år och den hjälp hon får nu som 18-åring visar att konsekvenserna för henne varit omfattande: *Jag håller ju på med // en traumabehandling, och har fått konstaterat nyligen att jag har komplexa posttraumatiska stressyndrom, och jag har panikångest*. Hon har erfarenhet av socialtjänsten bl.a. genom en utredning i samband

med föräldrarnas vårdnadstvist efter skilsmässa. Hon har kämpat för sina yngre syskons skull för att få vårdnadsutredarna att förstå att barnen inte kan vara där man dricker, men utan framgång:

Ja, och skrikit på dom, jag har kastat saker, jag har suttit lugnt och sansat och pratat och varit hur formell som helst, men ingenting går in i deras huvuden. Och så här "ja, men han säger att han har ändrat på sig" liksom, alltså hans rätt till att ha sina barn har varit större än Kitts och Anns rätt att ha ett värdigt liv, att få leva under trygga omständigheter, deras mänskliga rättigheter... eller hans rätt till dom har gått ut över det.

ATT SOCIALTJÄNSTEN INTE lyssnar tillräckligt på barnen är som framgått en återkommande kritik. Anja Rask känner sig definitivt inte lyssnad på. Hon gör sig till talesperson för sina yngre syskon som fått uppleva pappans missbruk både före och efter föräldrarnas skilsmässa, men vårdnadsutredarna ser inte allvaret i missbruket. Det sker först senare. Även pappan är intervjuad och det framgår att han nu önskar att missbruket skulle ha avslöjats eller att han själv skulle ha berättat:

Istället för att dra igång en massa utredningar hit och dit och allt sånt där, ja, då kanske man kan fånga upp och hjälpa direkt. För jag blev ju av med vårdnaden p.g.a. att jag var aktiv, i stort sett, i efterhand... jag skulle ha sagt direkt att jag var alkoholist och sökt en himla massa hjälp, då kanske jag skulle ha vårdnaden kvar idag, och jag hade mått mycket, mycket bättre nu.

Pappan fick så småningom hjälp med behandlingshem på rekommendation från domstolen, fick kontakt med alkoholterapeut och blev även aktiv i AA. Vägen till nykterhet har inte varit spikrak för honom och det finns många skador att reparera hos barnen och i relationerna mellan barn och förälder.

”Lyssna på barnets subjektiva känslor, snarare än att se det från ett objektivt perspektiv.”
(Sara Daoud 18 år)

Ömsesidigt utbyte

Det är Saras råd vi får ta del av i citatet. Ungdomar beskriver alltså både att vuxna inte beaktar vad barnen säger, att utredningar om dem inte leder till någonting och att socialtjänsten bara släpper kontakten utan att barnen vet

varför. Det förefaller som att det kan vara stora brister i informationen till barn både från skolan och från socialtjänsten, samtidigt som det blir tydligt att barn behöver information om vad en utredning leder till och det även om slutsatsen blir att det inte ska bli någon insats (se vidare Hyvönen & Alexanderson 2014). Att Olivia Vind inte minns eller kunde begripa så mycket som femåring är förståeligt, men som tolvåring torde barn ha förmåga att förstå vad som händer eller inte händer och i så fall varför, i en barnutredning som rör dem själva.

Hade det gått att förstå att något behövde göras i situationen oavsett att Josefin Hall, som vi beskrivit, undanhöll hur hon mådde eller vad hade krävts för att slå hål på hennes förnekande? Det som barnen berättar talar för att det handlar om att ge information, skapa tillit och ge återkommande möjligheter till förtroendefulla samtal där utredaren aktivt frågar igen och igen.

BARN OCH UNGDOMAR uttrycker att de vill ha information om varför en barnutredning görs och de vill veta och förstå resultatet, även om det inte innebär några insatser. De vill veta vad som ska hända med dem själva men också med föräldern och även få kontinuerlig information. De önskar få bättre kunskap om missbruk och beroende och konsekvenserna för barn och vart man kan vända sig för att få hjälp. De behöver också veta vart de kan vända sig om missbruket börjar igen efter en period av nykterhet. Barns behov av kunskap och adekvat information lyfts fram som väsentligt också av Socialstyrelsen (2012). Med större kunskap om till exempel vilket stöd föräldern skulle kunna få kanske Josefin Hall berättat om sin utsatthet. Men hade hon blivit lyssnad på?

Vi kan, på samma sätt som till skolan, sammanfatta i en tipsruta några saker som barn och ungdomar önskar i mötet med socialtjänsten.

Tips till socialtjänsten från barn och ungdomar

- Bemöt barnen på ett snällt sätt.
- Lyssna på och ta på allvar vad barn berättar om sin situation.
- Fråga barnen hur de mår, och fråga igen och igen.
- Informera barnen om vad utredningen kommit fram till och förklara beslutet.
- Gör så barn kan känna sig trygga med vad som kan hända med den missbrukande föräldern om de berättar.
- Se att hela familjen kan ha behov av hjälp om en förälders missbruk har uppmärksammats.
- Följ upp med kontakt och ge barnet kanaler att själva ta kontakt efter en utredning.

Andra insatser från samhället

Till myndigheter som kan ge stöd hör också barn- och ungdomspsykiatri. Den nämns inte så många gånger av barn och ungdomar men några har erfarenhet av sådana kontakter på grund av de svårigheter de själva utvecklat. Monika Kihl, nu 18 år, berättar att hon *har legat på BUP-akuten x antal veckor i mitt liv*. Hon är nöjd med behandlingen, men den kom lite sent, tycker hon, Hon har nu psykiska problem som visar sig ibland i hennes dagliga liv, vilket kraftigt påverkar hennes skolgång negativt.

I akuta situationer kan polisen vara den som barnen först möter. Det kan vara dramatiska situationer som barnen tycker är påfrestande, även om det inte är polisens insats de pekar ut som problemet. Erik Grehn, 9 år, berättar att han fått hjälp av polisen flera gånger: *Dom räddar en*. När pappan var full utanför en affär ringde någon polisen. Så fick han skjuts till mamman som var hos en kompis. Olle Ståhl, 12 år, ger också en positiv bild av polisen då han berättar om när polisen kom hem då det var bråk och att han fick tröst av polisen: *jag prata med en polis och han försökte lugna ner mej*.

NÄR POLISEN RYCKER ut och får kännedom om att barn är utsatta kan det vara en väg till kännedom för socialtjänsten som kan göra en insats. Ingrid Stubb, 16 år, har upprepade gånger upplevt att polisen kommit hem till familjen. En gång ringde mammans kompis till polisen, men mamman har även ringt själv flera gånger då hennes sambo var våldsam. För Ingrid är det en önskad situation, men hon beskriver den med viss resignation:

då har man liksom suttit uppe på rummet och bara "åh, nej, nu kommer polisen" och så kollar

man ner från fönstret, ser polisbilen och bara "åh, inte igen" och så går man och lägger sig typ.

Också i Ingrids fall var socialtjänsten inkopplad och genomförde en barnutredning, som dock inte ledde till någon hjälp vare sig för mamman eller för barnen. Emily Bard, 11 år, berättar om att hon blev omhändertagen av socialtjänsten genom polisen, när hon var 4–5 år: *Jag var hos en kompis då. Poliserna kom och knackade på. Tanten satt i bilen*. Hon minns händelsen som jobbig, då hon beskriver att henne mamma skrek och slog polisen. "Tanten" var socialarbetare som uppenbarligen hade begärt handräckning från polisen för att verkställa ett omhändertagande.

En annan instans som förekommer i barns berättelser är Brottsofferjouren, som de kan få stöd ifrån om de utsatts för brott, som i de här fallen gäller våldsbrott som begåtts av deras missbrukande förälder. Tobbe Käll, 17 år, är positiv till brottsofferjourens stöd: *Jag går ju och pratar hos Brottsofferjouren, unga som har blivit utsatta för brott, och det tycker jag hjälper*.

BARN HAR OCKSÅ berättat om att de fått stödsamtal via en församling. Elina Rätz, nu 17 år, beskriver att hon som tolvåring hade samtal med en diakonissa som hon fick kontakt med via skolsköterskan. Också ideella organisationers stöd som riktar sig till vuxna missbrukare kan enligt ungdomar vara till hjälp även för dem. Mona Pohl, 18 år och Micke Weiss, 19 år, har haft nytta av att gå på AA- och NA-möten. Mona berättar att hon följde med sin mamma på vissa möten vilket lett till att de börjat prata mer med varandra: *oftast efter att vi har varit på AA-möten,*

när vi har lyssnat på andra, så börjar vi prata om det och diskuterar. Det har också inneburit att hon fått upp ögonen för sitt eget sätt att dricka alkohol. Micke Weiss har deltagit i NA-konvent med sin mamma som liten. Nu har han tagit upp den tråden igen på grund av sina egna problem med missbruk: *jag har precis gått med i NA för två dagar sedan, var på NA-konvent, så jag har bestämt mig ordentligt nu, så det får räcka nu.*

Att se, möta och ge stöd till barn

Sammantaget får vi en bild av att det finns viss möjlighet till stöd från flera myndigheter och ideella organisationer, men det framstår också som något av en tillfällighet om sådant stöd når fram till barn och ungdomar som lever med missbrukande föräldrar. Om hjälpen kommer på ett tillräckligt tidigt stadium, för att förebygga att problemen eskalerar och barnen tar skada, verkar dessutom mycket osäkert (se även Raninen & Leifman 2014). Stödet från olika håll verkar heller inte alltid vara samordnat eller ske i samverkan med barn och föräldrar eller i samverkan mellan enheter som ansvarar för vuxna respektive barn och familjer, något som nu uppmärksammas i flera kommuner (Alexanderson & Jess 2015; Eriksson m. fl. 2014).

Genomgående är att barnen och ungdomarna har både bra och dåliga erfarenheter av stöd från skolan. Det finns barn som haft stora problem i skolan och andra som inte visar några yttre tecken på problem utan tvärtom är väldigt duktiga i skolan. Flera barn uttrycker att de är mycket besvikna på skolan för att ingen sett eller frågat dem hur de mår under skoltiden. Att skolans stöd är otillräckligt för att kompensera för problemen i hemmet kan också ligga bakom resultaten av en registerstudie rörande barn

som anhöriga, där det konstateras att barn till föräldrar med missbruksproblem är överrepresenterade bland de barn som inte blir behöriga till gymnasieskolan (Hjern, Berg, Rostila & Vinnerljung 2013).

HUR BARNEN UPPFATTAR kontakten med skolpersonalen kan handla om om hur frågan ställs, i vilket sammanhang och om bemötandet är sådant att den vuxna uppfattas som snäll. Vi har också visat att det kan krävas ett säkerhetstänkande. När och om missbruk hos föräldrar avslöjas kan barnet bli utsatt på olika sätt från föräldern. Hot och våld mot barn från missbrukande föräldrar förekommer. Det betyder att hur kontakten med familjerna hanteras kan vara mycket grannlaga. Dialogen med barn och föräldrar är viktig - att den sker med respekt för var och en oavsett ålder eller problem. Ibland krävs professionell expertis för att göra detta på ett lämpligt sätt där barnens trygghet övervägs. Det krävs samverkan med andra myndigheter om det finns en hotbild.

ETT FLERTAL AV de intervjuade barnen har erfarenhet av att delta i stödgruppsverksamheter. Generellt sett når verksamheten ganska få barn. Barnen med erfarenhet i vår studie är övervägande väldigt positiva till verksamheten och pekar på olika förhållanden som varit till hjälp för dem i deras situation. Det kan handla om att de får uppleva gemenskap med andra i liknande situation, vilket gör att de inte känner sig så ensamma, att de får leka, att de får kunskaper, att de uppmuntras ta kontakt med föräldrarna och att uttrycka sina känslor, att inte ta på sig skulden för föräldrarnas problem och att därmed sluta skämmas å föräldrarnas eller familjens vägnar. Detta öppnar också för att barnet ska kunna prata med andra om vad som händer. Kritiska synpunkter från barn visar

att det är viktigt att ledarna är öppna med varför barnen är där och pratar om missbruk och problemen för familjen i detta och inte bara låter barnen leka. Negativa erfarenheter visar vidare att det kan vara viktigt att göra gruppindelningar utifrån missbrukets tyngd eller art för att alla barn ska kunna känna igen sig i de andras berättelser.

VI SER TYDLIGA tecken på brister i socialtjänstens funktion som den myndighet som ska skydda och ge stöd till barnen. Brister finns liksom i skolan, när det gäller att upptäcka och bemöta barnen så att de känner förtroende att berätta. När barn väl berättar finns det brister i att lägga fokus (också) på barnen, lyssna på dem, ta tillvara det de berättar och att se och tillgodose barnens och hela familjens behov av insatser i en öppen dialog med barnen om både problem, behov och insatser. Barn och ungdomar förmedlar på lite olika sätt att vuxna måste våga se att något är fel och våga fråga, allvarligt menade frågor: Hur mår du och hur blir du påverkad av det här? Att barn ska våga prata, handlar liksom i skolan även om förtroende liksom om hur frågan ställs, när och i vilket sammanhang. Frågor om barnens mående kan behöva ställas många gånger innan relationen utvecklats så att de känner förtroende nog att svara. Att skapa kontakt och utveckla en relation, lyssna på barn och ungdomar om vad som sker i hemmet, vilka konsekvenser förälders missbruk fått eller får för just det enskilda barnet och hur det upplevt situationen är mycket viktigt för att kunna bedöma deras behov av stöd (se även Tinnfält m. fl. 2011).

AV SAMTALEN MED barn och ungdomar framkommer att de uppfattat mötet med socialtjänsten väldigt olika, men flera vittnar om att de inte får frågor från socialtjänsten om vad de tycker eller känner utan

fokus ligger på de vuxna och det är i mångt och mycket deras ord som gäller. Ett hinder för barn att berätta är också föräldrars döljandestrategier och oro för vad som kan hända föräldern. Att få veta att föräldern kan få hjälp kan vara ett viktigt steg för att barn ska kunna berätta om sin egen utsatthet. Att fokus lagts på de vuxna kan vara en förklaring till den stora bristen på information till barn. Barn vill veta vad som ska hända med dem själva men också med föräldern och de vill ha information över tid. De önskar också få bättre kunskap om missbruk och beroende och konsekvenserna för barn och vart man kan vända sig för att få hjälp, även när missbruket kanske börjar igen efter en tid av nykterhet.

Vi har som avslutning här valt att lägga de tips som barn och ungdomar ger till andra som befinner sig i samma situation som de själva varit it.

Tips från barn och ungdomar till barn och ungdomar

- Barn kan vända sig till någon i skolan, lärare, skolkurator eller psykolog.
- Barn kan vända sig till polisen eller fotbollstränaren
- Prata med någon, det kan hjälpa: kompisar, kompisars föräldrar, släktingar (om man har sån tur att man har någon), mammas kompisar, pappas kompisar.
- Man kan kontakta "socialen", de kan hjälpa till att hitta ställen för att hjälpa dej.
- Bra om socialtjänsten vet om föräldrarns problem
- Den nyktrare föräldern kan vara en hjälp
- Man kan bo i kontaktfamilj
- Man kan ringa BRIS
- Man kan delta i barngruppsverksamheter – typ Trappan i Uppsala.

”Eftersom jag inte förstod problemet så kunde jag heller inte ha någon föreställning om lösningen på problemet, så att... jag... jag förstod inte.”

(Ronny Myhr)

5.

FÖRÄLDRARS ERFARENHETER AV OCH ÖNSKEMÅL OM STÖD

Att vara en förälder i aktivt missbruk innebär att inte se sina barns och partners behov. Det är en av de allvarliga konsekvenserna av missbruket, vilket både barn och föräldrar berättat om (se även Lyrberg 2014; Lindgaard 2006; Socialstyrelsen 2009). I citatet ovan berättar en pappa att han under sitt missbruk inte hade några insikter i missbruksproblemen överhuvudtaget och definitivt inte som förälder. *Han förstod inte: Jag trodde att om jag har pengar och bostad och så där då är jag en underbar förälder, så jag jobbade på den fronten.*

Föräldrarna beskriver sin upptagenhet med missbruket och att de därmed inte funnits för sina barn: *Nej, men det tar ju tid och kraft, och jag kan ju inte vara fullständig mamma.* Vilket stöd ser då föräldrarna att de och barnen fått och behövt?

Stöd från den andra föräldern, släkt, grannar och vänner

Föräldrarna är, i intervjuerna, mer upptagna av att berätta om den hjälp och det stöd de själva fått eller inte fått för sitt missbruk än att tala om stödet till barnen. Ju längre tid av nykterhet desto mer reflekterande förefaller de vara som föräldrar. Föräldrarna berättar dock inte mycket om det informella stöder för barnens del. De grannar, kompisar eller kompisarnas föräldrar som av barnen beskrivs som viktiga för dem, lyser i huvudsak med sin frånvaro i föräldrarnas berättelser. En förälder påpekar att *det är bra för barnen* att en anmälan till socialtjänsten gjordes av granne, en granne som även informerade mamman med missbruksproblem om att hon tänkte anmäla.

Den andra föräldern beskrivs i liten utsträckning som medförälder. Vi får ingen bekräftelse på barnens bilder av hur den andra föräldern ingriper och hämtar barnen från umgänge, men däremot att den andre föräldern villkorar umgänget med nykterhet och sedan hindrar umgänge då det kravet inte uppfylls. Det finns också exempel på att den andre föräldern varit en positiv resurs genom att initiera att den missbrukande föräldern fått stöd.

BESKRIVNINGEN AV OM den andra föräldern är ett stöd för barnen varierar. Som redan framgått berättar föräldrar både om att de själva i berusning utsätter den andra psykiskt och fysiskt, men utan att närmare kommentera om det påverkat den andres föräldraförmåga. De berättar däremot om att den andra föräldern själv kan brista i sitt föräldraskap på grund av egna problem. I en del fall beskrivs dock att barnet har det bra hos den andra föräldern och det kan framgå att den missbrukande föräldern i prak-

tiken lämnar över ansvaret om barnen till den andra föräldern, vare sig denna samtyckt till det eller inte. En mamma lämnade bort sin son som liten: *jag själv lämnade ju bort honom ganska tidigt till hans pappa då, som fortfarande var nykter och drogfri då* (Sandra Lönn). Föräldrar som beskriver hur de försvinner eller skickar bort barnen med den andra föräldern, ger de facto en bild av att det i perioder blir så att den andra föräldern får helt ensamansvar för barnen.

Efter separation kan omsorgen bli en gemensam angelägenhet, men den beskrivs av föräldrar liksom av barnen som bristfällig i praktiken när den missbrukande föräldern är berusad (se vidare nedan om vårdnadstvister).

FLERA FÖRÄLDRAR PEKAR, i likhet med barn och ungdomar, på barnens mor- och farföräldrar som viktiga för barnen. En pappa svarar på frågan om vilket stöd barnen fått: *det var min mamma så klart*, och en annan förälder beskriver: *Dom har ju haft en trygghet där, för där förekom ingen alkohol*. Föräldrar tar också, precis som barnen, upp att den äldre generationen kan ha varit en avlastning och stöttat ekonomiskt, så att barn trots knappa villkor i hemmet kan ägna sig åt kostsamma fritidsaktiviteter och får möjlighet att byta miljö under skollov. I några fall har det också handlat om ekonomisk hjälp till hela familjen för att kunna få eller behålla en bostad. Föräldrar beskriver också att stöd till familjen kan komma från föräldrarnas eller barnens ofta äldre syskon. Samtidigt berättar föräldrar, att både far- och morföräldrar, barns syskon och andra släktingar kan ha egna missbruksproblem och därför inte är någon resurs vare sig för barnen eller föräldrarna.

FÖRÄLDRARNAS EGEN VÄNKRETS beskrivs krympa på grund av missbruket. Missbruket gör att vännerna försvinner: *Nån gång knackade det väl på dörren men inga riktiga bästa kompisar.* I ett fall berättar en mamma att en väninna till henne funnits som stöd för henne, men uppenbarligen var det ingen som var till hjälp för dottern: *Jo, men jag tror inte att hon ville prata med nån för att hon [väninnan] trodde att hon [mamman] slutat.* Så även den närmaste väninnan till föräldern kan vara lurad att tro att det är bättre än vad det är. De vänner och nya partner som föräldrarna berättar att de har under missbruket, kan även de ha problem med missbruk vilket kan göra det än svårare för barnen, som en annan mamma uttrycker det: *dom var lika glada festsupare som mig.* Detta bekräftas också av några av barnens berättelser om föräldrars kompisar som

försökt hjälpa till i kritiska situationer men varit lika påverkade de.

Föräldrarna bekräftar den bild barnet gett av det informella nätverket, men tycks se ett ännu mer begränsat nätverk än barnen och de bekräftar likaså att de andra vuxna som möter barnen själva kan brista i ansvarstagande och omsorg. Hur ser då föräldrarna på stödet från myndigheter?

Stöd av organisationer och myndigheter

Till det organiserade stö-

det som föräldrar tar upp hör frivilligorganisationer som kyrkor och samfund, hälso- och sjukvården, polisen och socialtjänsten. En del föräldrar nämner kyrklig verksamhet och personal som ett stöd. För barnen kunde det vara att de gått i stödgrupp eller fått individuella stödsamtal genom kyrkan. Om eget stöd från kyrkan i föräldraskapet säger de: *sedan var det den här prästen.* Samtalen med prästen rörde: *hur jag var som pappa, hur jag kunde ha gjort det jag gjorde och allt det här.* Frälsningsarmen har varit ett stöd för en mamma: *så att jag kan växa i min mammaroll och bli mamma igen, och sluta med droger, och bli kvinna, vuxen kvinna, det har ju inte socialen hjälpt mig med.* Det tycks alltså som om det kyrkliga stödet i hög grad kan inriktas just mot föräldraskapet. Det är den typen av stöd föräldrarna beskriver en brist på i det formella stödet från myndigheter som socialtjänsten och i några fall barn- och ungdomspsykiatrin, liksom behandlingsinsatser (institutioner eller öppenvård) som varit aktuella för föräldrarna.

NÄR DET GÄLLER polisen sammanfaller inte heller barns och föräldrars bilder. Medan barnen beskriver polisen som en positiv kraft för dem framställer föräldrar istället polisingripande som något föräldern utsätter barnen för, vilket hänger samman med att det rör sig om en insats mot föräldrarna som missbrukare och/eller kriminella. Liksom hos barnen framgår dock att polisen kan vara en länk till kontakt med socialtjänsten, vilket enligt föräldrarna är på gott och ont: *och just när polisen kom var det ju lugnt, men... då hade jag somnat, men i och med att Greta var minderårig så var ju dom tvungna att göra en anmälan* (Sally Palm). Föräldern är kritisk till socialtjänsten, att de inte gick hårdare fram och

”Förr i tiden så var det socialen som var viktig för någon som är utslagen, eller någon som hade problem hemma, eller om vi pratar familjer, då var det ju socialen som var det viktigaste, då kanske inte frivilligorganisationerna... men idag är det frivilligorganisationerna, dom är viktiga.”

(Britt-Marie Rönn)

tog reda på mer redan då, då dottern var liten baby, vilket för oss över till föräldrarnas syn på socialtjänsten.

Socialtjänsten- "Jag hade önskat att man hade vågat ifrågasätta oss mer //",

"Men jag tror absolut att man ska ge sig på dom, det finns ingen anledning att sitta i tystnad, liksom vad ska det hjälpa, det är bara att hänga ut dom."

(Oliver Sund)

Socialtjänsten är den myndighet alla intervjuade föräldrar har erfarenheter av om än i mycket varierande grad. Det beror naturligtvis delvis på att vi till stor del rekryterat intervjupersonerna via socialtjänsten.

Det är oftast via socialtjänsten som behandlingsinsatser beviljas. Vägen dit har sett olika ut som via akuta polisinsatser, orosanmälan om barnen följt av en barnutredning eller ansökan för sin egen eller barnens del. Kontakten kan ha pågått under lång tid eller kan ha varit kortvarig.

PRECIS SOM I barnens berättelse så vill föräldrarna att missbruket avslöjas och att den vuxne får hjälp så tidigt som möjligt, men också så snabbt som möjligt när väl motivationen till förändring finns där: *agera när det verkar finnas en mottaglighet* (Fred Banks). Det finns en önskan från föräldrarna om att det ska göras obarmhärtigt: *om man säger negativ kontroll, att dom kanske mer kollar att det verkligen stämmer det här som föräldrarna säger* (Helena Chang). Missbrukare manipulerar och ljuger

också för att man är rädd att mista sina barn säger Helena vidare: *Och vet man då att "mina barn ligger löst till", då tror jag att man absolut inte säger sanningen.*

OM SOCIALTJÄNSTEN INTE får kontakt med den missbrukande föräldern finns flera förslag från föräldrar: *Men då finns det ju förhoppningsvis en annan vuxen i närheten som barnet... en mormor, farmor eller vad det nu kan vara, som inte missbrukar, som har en god relation med barnet, som kan hjälpa socialtjänsten, eller ett äldre syskon* (Anita Grip). Föräldrarna rekommenderar: Gör oanmälda hembesök, ta referenser från grannar föräldern inte känner personligen och ställ krav på motprestationer. Använd urinprovstagningar som kontroll.

Även andra professionella som möter människor med missbruk måste agera enligt föräldrarna: *man kommer undan för lätt i samhället... om det finns barn så bör man liksom beakta det, och att man skulle kunna göra någon slags utredning kring dom... som när jag har försökt ta mitt eget liv* (Pelle Berg).

OM FÖRÄLDERN INTE är hjälpsökande borde det ingå som rutin i en barnutredning att föräldern träffar en alkohol- och drogterapeut, föreslår en pappa. Föräldrarna tar upp frågan om socialsekreterarnas kompetens inom socialtjänstens barn- och vuxenverksamheter. Flera har stött på unga socialsekreterare inom barnområdet som hade behövt mer erfarenhet och kompetens kring missbruk, om att prata med barn och om barns behov: *men någonstans så har bristande kunskaper hos socialtjänsten gjort att min dotter vågar inte söka hjälp idag* (Tanja Björk).

De behöver kunna prata med barn: *mer avdrama-*

tiserat, lite mer laid back liksom, att det inte ska vara så jävla styligt och stolpigt liksom (Simone Alm). Men också att upplägget av samtal med barn ska ta hänsyn till att barnen är lojala med sina föräldrar: *För barn vill gärna inte svika mamma eller pappa, det känns som att dom skvallrar* (Sofia Frank).

”Men om det kommer barn eller vuxna och säger att jag behöver hjälp, så skall man ge hjälp.”

(Klara Ehn)

FÖRÄLDRAR KAN OCKSÅ vara kritiska till att överhuvudtaget få sina problem erkända och hur en utredning sedan bedrivs. En mamma som själv hade tagit initiativ till gruppverksamhet för barnen och sökt vård för sin egen del flera gånger hade svårt att bli trodd när hon beskrev sina problem. Efter att ha suttit på trappen till ett behandlingshem fick hon slutligen hjälp och går nu i öppenvård. Flera barnutredningar har varit aktuella men hon upplever att det vid barnutredningar blir för mycket fokus på henne själv: *Ja, det är så stort fokus på mig, och det blir jag jätteledsen över för jag har sagt till socialen att jag vill att hela familjen... man ska se hela...* (Sofia Frank).

Att få åka på behandlingshem tillsammans med sina barn och till och med hela familjen är andra förslag som kommer fram liksom möjlighet till anhörigvecka även i öppenvård. Några föräldrar har också upplevt ett gott stöd av barngruppsverksamheten som även erbjudit föräldrar stöd individuellt. Några föräldrar efterlyser mer och fortsatt stöd därifrån.

”Jag tycker att socialen borde ha frågat mig lite // hur det gick i min familjeroll”

Flera föräldrar lyfter fram behovet av hjälp i form av stöd- eller samtalskontakt inte bara när det gäller missbruket utan också just när det gäller föräldraskapet, individuellt och/eller i grupp. Kerstin Lind får vara tolk för de föräldrar som efterlyser stöd i grupp som förälder:

jag skulle jättegärna vilja gå i grupp och prata med andra föräldrar som kanske är nyktra nu, och har haft det här och har tonårsbarn. Jag går ju på AA så jag träffar ju mycket folk så, men det är ju något som jag också har liksom sökt själv, så. Och då träffar jag andra föräldrar som berättar, och det ger ju jättemycket, så det skulle jag gärna gå på något sånt där regelbundet.

Ett bättre samarbete mellan socialtjänstens olika enheter är viktigt enligt föräldrarna: *börjar dom att samarbeta med varandra då kommer det också att bli lättare för förälder att få mer hjälp.* Som nämnts tidigare har en del, men inte alla, av familjerna ekonomiska problem och i två familjer har förvaltare förordnats för att sköta ekonomin.

KONTAKTFAMILJ KAN OCKSÅ vara ett bra stöd även om någon beskriver avlastningen när barnen är hos kontaktfamiljen, som en möjlighet att dricka ostört. En mamma berättar hur hon efter det att den formella insatsen är avslutad ändå kunnat hålla kontakt med kontaktfamiljen och kunna komma överens om att få skicka dit dottern/ eller att hon kom och hämtade henne, när mamman inte mår bra och kände suget av drogerna: *då har jag kunnat ta ett återfall, och så*

har hon kunnat ringa "hur är det med dig idag?", "ja, det är inte så bra, kan hon stanna några dagar till?", "javisst", och så har jag klarat mig. Barnet har, menar mamman, sluppit vara i missbruket på det sättet de gångerna. När dottern blev lite äldre ville hon inte åka, hon ville vara hemma för att ha koll på mammans mående. Även annat direkt stöd till barnen nämns av föräldrar. Det finns flera exempel på föräldrar som berättar att deras tonåringar får hjälp när de själva fått problem exempelvis ungdomsboende (se även Raninen & Leifman 2014).

Ett stöd direkt riktat till barnen är stödgruppsverksamheten. Något som barnen överlag är väldigt nöjda med och även föräldrarna. Den kan vara bra för både barn och föräldrar: [Barngruppsverksamheten] fick jag stöd av, där gick jag på samtal och det var jättebra... säger en mamma. I några fall hade de hoppats på mer kontakt eller fortsatt kontakt, men det blev inte så av olika skäl. En kritisk kommentar från en mamma är att sonen där fick lära sig om missbruk på ett sätt som han inte kände igen sig i. Mammans missbruk (narkotika och senare även alkohol) var inte så påtagligt och öppet för honom, så det blev förvirrande för honom.

FLERA FÖRÄLDRAR UTTRYCKER nu i efterhand tacksamhet över att deras små barn omhändertogs när föräldrarna var aktiva missbrukare, som en mamma: *Om barn far illa i ett missbruk så självklart tycker jag att dom ska anmäla* (Britt-Marie Rönn). En mamma är som nämnt kritisk till att socialtjänsten inte ingrep redan när hennes dotter var ett spädbarn. En förälder är upprörd över att socialtjänsten inte omhändertar tonårsbarnen som har egna drogproblem. Enligt henne har socialtjänsten gett upp barnen eftersom de rymt från de familjehem de placerats i.

Hon vill att de ska försöka igen; det är klart att man har ju alltid en oro att ens barn ska gå i ens egna fotspår, vilket barnen i hennes fall redan börjat göra.

En mamma blev dock besviken på att socialtjänsten gjorde en orosanmälan så att hennes barn blev föremål för utredning, eftersom problemet uppbyggades genom att hon själv hade ansökt om hjälp. De borde ha pratat med hennes istället. Om föräldrarna är hjälpsökande borde barnutredningen enligt henne kunna vänta lite: *Det är att om en förälder då kanske söker frivilligt så kanske anmälan kan ligga på is, för man har ju ändå uppsikt över barnet, förstår du?* (Agneta Phil). Hon upplevde orosanmälan som ett svek och tappade fotfästet så att missbruket förvärrades.

SOCIALTJÄNSTENS UTREDNINGAR i samband med vårdnadstvister är ett tema som återkommer i flera intervjuer. Familjerättssekreterare har brist på kunskap om missbruk menar en pappa: *Ibland satt dom fem stycken och pratade med mig om mitt drickande, om mina barn, om mina ex... och dom kom aldrig någonstans* (Oliver Sund). Föräldrar berättar, liksom vi kan utläsa av barnens berättelser att det kan behövas hjälp som umgängesförälder eller som ensam vårdnadshavare att bedöma när umgänge med en förälder med missbruksproblem är lämpligt och möjligt. Ett exempel handlar om två skilda föräldrar med delad vårdnad. Pappan, som är nykter sedan fem år, har inget att sätta emot att barnen är hos mamman som har problem med missbruk, eftersom

"Alltså jag tackar gud för att dom tog S ifrån mig när jag knarkade, alltså det... jag diskuterar inte det, verkligen inte."

(Tanja Björk)

hon har lika stor rätt som han att bestämma över barnen. *Borde vara lättare och snabbare att ändra efter barnets bästa. Det är en tidskrävande och lång procedur att begära egen vårdnad.* Pappan upplever att föräldrarätten är alldeles för stark i Sverige. För en mamma är kontakten med barnet starkt begränsad på grund av att pappan fick ensam vårdnad vid separationen. Hon beskriver sig som överkörd av rättssystemet och är kritisk både till hur den beslutsprocessen gick till och hur situationen är nu. Hon har vissa perioder fått ringa en gång i veckan, men sen har det ofta runnit ut i sanden. Om det berott på socialtjänsten eller missbruket är oklart: *Då har inte jag orkat till slut, då har jag skitit i det, och så har jag klivit ut igen.* Relation och kontakt kan vara motiverande för en förälder att bli nykter eller behålla nykterhet men uppenbarligen också det omvända. Sandra Lönn tappade motivationen när hon inte fick stöd i sitt föräldraskap. Hon beskriver att hon inte får någon information om hur det går för barnet i skolan eller hur han har det i övrigt. En annan mamma får ringa sitt barn på förmiddagen en gång i månaden, men ingen kontakt i övrigt. När det inte finns någon kontakt eller mycket begränsad, talar föräldrar i termer av att barnen berövas sin förälder.

SAMTIDIGT SOM FÖRÄLDRAR talar om kontroll och att inte tro på allt föräldrarna säger önskar de att socialtjänsten visar respekt, är icke dömande och är tydlig. Föräldrarna önskar bli betraktade som en pappa eller mamma även om de har missbruksproblem. Det kan också innebära behov av stöd när barnen omhändertagits: *dom vart omhändertagna p.g.a. att jag missbrukade, inget annat... men jag kände mig helt omyndighetsförklarad [av socialtjänsten] första gången jag träffade barnen* (Torsten Feldt).

"Oavsett vilken missbrukare du pratar med som har barn så vill dom ändå ha kontakten med sina barn och kämpa för sina barn Oavsett vilken missbrukare du pratar med som har barn så vill dom ändå ha kontakten med sina barn och kämpa för sina barn."

FLERA FÖRÄLDRAR ÄR kritiska till vad som hänt efter ett omhändertagande. Gunvor Shaw har ingen kontakt med sitt barn som bor i familjehem. Hon har ett gravt missbruk och hon beskriver något som förefaller vara ett kontaktförbud. Men ingen verkar ha kunnat förklara för henne vilka överväganden som gjorts och ingen ger henne någon information om familjehemmet och barnet. Hon har aldrig träffat familjehemsföräldrarna. Hon undrar över vad socialtjänsten och familjehemsföräldrarna säger till barnet om henne: *Ja, men det är klart, jag menar om dom inte pratar om oss och han... det är inte tillåtet för honom... alltså det blir något hysch, hysch liksom "Nej, vi kan inte prata om dina föräldrar", då blir det ju konstigt för honom också, han måste ju få prata om det.*

En annan mamma Sally Palm beskriver att den hemterapeut som fanns i familjen innan barnen omhändertogs försvann väldigt hastigt i och med omhändertagandet, som skedde då barnen började få egna problem: *där jag kan känna mig lite... lite besviken på. Det var ju just det här att hemterapeuten försvann när barnen flyttade.* Den personen var ett stöd för mamman och kanske var det ett viktigt stöd att fortsätta med en tid i samband med att barnen

placerades, även om det var en frivillig placering där socialtjänst och föräldrar var överens.

VI HAR GETT flera exempel på föräldrar som har förlorat kontakt mer eller mindre med sina barn. Men vi kan samtidigt konstatera att flera av de missbrukande föräldrarna även efter separation har haft umgänge med sitt barn trots pågående missbruk och att det även kan gälla ett så omfattande umgänge som växelvis boende, vilket kan bero på att föräldrarna separerat utan tvist, så att socialtjänsten inte alls varit med i beslutet.

Den kritik vi refererat ovan innebär inte att det saknas positiva berättelser om socialtjänsten. Flera föräldrar beskriver socialsekreterare som fantasitiska. Det kan då handla om att de upplevt en bra kontakt och att de fått bra hjälp för sitt missbruk och ibland också att socialsekreteraren följt upp hur det har gått för familjen. En del föräldrar har upplevt gemensamma samtal på familjeenheter och har väldigt positiva erfarenheter från socialarbetare där, som Helena Chang: *dom sätter barnen också... det är inte bara mig och pappan utan dom sätter även barnen i fokus liksom...* och det är inte heller tvärtom, att det bara är barnen som är i fokus: *dom vill att hela familjen ska bli en hel familj igen, och att alla ska kunna må bra, för det är ju det vi strävar efter.*

Karin Grahn berättar om hur framförallt hennes yngsta dotter fått stöd av en alkohol- och drogterapeut som även mamman därefter fått kontakt med. De har ibland haft samtal tillsammans med henne men annars var och en. Mamman har också kontakt med socialsekreterare och en beroendesjuksköterska för sitt missbruk men det är med drogterapeuten hon pratar om sitt föräldraskap. Drogterapeuten

har också, enligt mamman, gett åtminstone två av barnen kunskap om missbruk: *inte lagt någon skuld, men dom förstår innebörden, vad det handlar om* (Karin Grahn). För dottern har detta enligt mamman varit ovärderligt.

FLERA FÖRÄLDRAR HAR vistats på behandlingshem. Några har varit på behandlingshem tillsammans med sina barn, som mammor som varit där tillsammans med sina späda barn. Några beskriver familjeveckor på behandlingshemmet som mycket berörande och bra. En tonårsdotter fick följa med mamman till behandlingshemmet. Mamman refererar sin dotter: *hon sa "Jag vill vara med, jag vill vara med och se och veta vad som händer, jag vill inte höra..."*, så hon fick ju följa med upp till Tallgården när jag lämnades, och det var jättebra. I den enkätundersökning som genomförts med föräldrar med missbruksproblem i behandling framkommer att de i hög utsträckning upplever att de får stöd i sitt föräldraskap vid den enhet där de får behandling (Leifman & Raninen 2014).

Precis som barnen poängterar även föräldrarna behov av information till barn och föräldrar om vad som händer i samband med utredningar, behandlingar eller omhändertaganden. Även kunskap behövs till barnen om missbruk och konsekvenser av missbruk för barn och förälder.

Föräldrar lyfter även fram behoven av att reda ut relationer mellan förälder och barn som kvarstår långt efter det att en förälder blivit nykter. En pappa har varit nykter 6–7 månader, har flera barn och

”... jag kan inte svara på vad jag skulle ha för hjälp för jag vet liksom inte riktigt själv.”

(Torsten Feldt)

efterlyser möjligheter att få hjälp att jobba med sina relationer till barnen:

Det som jag kanske hade önskat att det fanns // när en missbrukare... när den har visat då en stabilitet i sin nykterhet, så om det är ett år, två år eller fem år, men att det fanns någonting, eftersom dom är så små, att man kunde sitta tillsammans, givetvis med handledning etc., att kunna prata om det som har hänt... Så de slipper bära det hela livet.

Förskola/skolan – "dom sa aldrig någonting".

Förskola och skola är institutioner som möter barnen dagligen men som också har kontaktytor till föräldrarna. Föräldrar beskriver att missbruket kan ha pågått på kvällar och helger åtminstone till en början och med det hoppas och tror föräldrarna att barnen eller omgivningen inte märker något. En del föräldrar berättar hur de precis som andra föräldrar deltagit i utvecklingssamtal och föräldramöten: *Ja, alltså vi gick ju på alla föräldramöten.* En förälder var påverkad vid utvecklingssamtal och föräldramöten, men ingen sa något. En annan förälder säger dock att hen aldrig deltog på möten där andra föräldrar var med. Personalen på förskolan upplevs av en del föräldrar som rädd att ta i problemen, trots att det varit uppenbart att barnen inte mådde bra: *då sade dom ju ingenting, vare sig bu eller bä, och jag tror att dom hade någonting att säga, det tror jag för att barnen... då såg man på barnen att dom inte mådde bra, men dom sade aldrig någonting* (John Brandt).

Samtidigt finns det föräldrar som har erfarenhet av att skolan anmält oro för barnen till socialtjänsten, vilket enligt föräldrarna kan vara viktigt. I ett

fall bad mamman, som själv försökt få hjälp, att skolan skulle anmäla henne till socialtjänsten vilket de gjorde, men inget hände. I ett annat fall var just anmälan ett uppvaknande och mamman tog tag i sina missbruksproblem: *jag försökte liksom att mörka och slå ifrån mig att "så farligt var det inte". Men ändå så... då tog jag ju hjälp* (Kerstin Lind).

I FLERA FALL HAR föräldrar informerat personal på skolan om problemen, men det finns föräldrar som aldrig fått en fråga, precis som barnen, om hur det är hemma. En pappa är kritisk till detta: *Alltså jag tror inte att man gör det, utan man slätar över det och sätter en bokstavskombination på dom istället* (Pelle Berg).

Att barnen utreds och får en diagnos kan också upplevas som positivt av föräldrarna: *Så drog jag igång och alla var emot mig från början, men sedan fick han ju en diagnos på add, vi var ju på BUP.*

Några föräldrar bekräftar det barn berättat om att barnen fått stöd genom samtal med skolkuratorer: *Ja, det var fantastiskt bra, hon hade varit där... sista tiden... jättejättebra* berättar en mamma. Föräldrarna önskar att det fanns stöd att ge barnen i skolan men också på samma sätt som barnen, att skolan, genom att ge kunskap, kunde bidra till att minska skammen kring missbruksproblematik. De betonar vikten av att barn och ungdomar förstår att detta förekommer i flera familjer och var de kan få hjälp.

Avslöja missbruket och ge hjälp

Sammanfattningsvis kan sägas att barn och ungdomar beskrivit släktingar, grannar och egna kompisar som personer som kan vara viktiga för dem som har föräldrar med missbruksproblem. Föräldrarna berättar

tar inte mycket om det informella stödet för barnens del och den bild som ges av den andra föräldern liksom av far- och morföräldrar är blandad. När det gäller organiserat stöd kan kyrkor och samfund ibland vara ett stöd för både barn, ungdomar och inte minst för föräldrarna i deras föräldraskap.

Precis som i barnens berättelse så vill föräldrarna att missbruket avslöjas och att den vuxne får hjälp så tidigt som möjligt, men också så snabbt som möjligt när väl motivationen till förändring finns där. För barn och ungdomar är det viktigt att få information om vad som händer med föräldern från ansvariga myndigheter och vice versa: föräldrarna behöver få kontakt eller information om hur det går för barnen om de omhändertagits. Föräldrar vars barn tagit del av barngruppsverksamhet är mycket positiva till denna, liksom när de fått möjlighet att själva gå i föräldragrupp.

FÖRÄLDRAR MED MISSBRUKSPROBLEM hamnar i vårdnadstvister och diskussioner om umgänge precis som andra föräldrar men separationer är inget ovanligt i familjer där någon har problem med missbruk. Barn och partner kan fortfarande vara en del i ett missbruk som påverkar dem starkt även om de efter en separation inte behöver vara där missbruket pågår hela tiden. Barn och partners tvingas ändå förhålla sig till missbruket och den missbrukande föräldern. I intervjuerna får vi ta del av berättelser där en del föräldrar gjort allt för att dölja sitt missbruk, bl.a. i samband med vårdnadstvister, men också i samband med barnutredningar. Det finns även flera exempel på det omvända där den missbrukande föräldern fått kämpa för att bli trodd, att hen har problem med missbruk, och därmed inte fått adekvat hjälp, vare sig av hälso- och sjukvården eller social-

tjänsten. Det varierar också i vilken utsträckning föräldrarna fått frågor om sitt föräldraskap, när de varit aktuella inom missbruks- och beroendevården för vuxna, och omvänt att de inte fått frågor om sina alkohol- och drogvanor eller eventuellt missbruk när barnens situation och behov utretts inom socialtjänstens barn- och familjeeenheter.

DET FRAMKOMMER OCKSÅ att socialtjänsten, polisen men även skolan inte alltid uppmärksammar eller agerar utifrån barnens utsatthet trots att de har kännedom om missbruk hos vuxna som också är föräldrar. Som vi redovisat tidigare, beskriver barn hur professionella valt att tro mer på föräldrarnas förnekande än på barnens berättelser, vilket gjort att barn i utsatta situationer blivit utan skydd och stöd. Föräldrarna i vår studie menar att man måste prata med barnen eftersom föräldrarna, som aktiva missbrukare, manipulerar och ljugar.

Det framgår också att både barn och föräldrar kan behöva stöd även efter en brytpunkt liksom fortsatt stöd också i övergången till ett nyktert liv.

6.

FAMILJEPERSPEKTIV UTAN FAMILIALISERING – EN AVSLUTANDE SLUTSATS

Att en förälders missbruk även drabbar partner och barn framgår med all tydlighet i denna studie men även av tidigare forskning. Barn och ungdomar som lever med föräldrar med missbruksproblem har problem här och nu, men riskerar även att få problem längre fram i livet (Hjern m. fl. 2014; Hjern m. fl. 2013; Socialstyrelsen 2013; Lindgaard 2006). Hela familjen drabbas. Socialtjänstlagen och socialstyrelsens handböcker gällande barn och unga anbefaller att en helhetssyn ska präglade "ärendets alla aspekter" vilket tolkas som sociala utredningar, bedömningar av hjälpbehov och insatser (Socialstyrelsen 2015, sid.29). Det finns därför många skäl att tillämpa ett familjeperspektiv i barnfamiljer där en vuxen har problem med missbruk när det gäller att upptäcka missbruk, men även i utredningar av barn och vuxnas situation och behov och när hjälp och stöd ges (se även Leifman & Raninen 2014). Olika insatser med fokus på familjen som helhet har visat sig inte bara vara avlastande för barn och partner utan även ha positiva effekter vad gäller att motivera människor med missbruksproblem till förändring och bibehållen nykterhet (Lindgaard 2006; Socialstyrelsen 2009).

Hur begreppet familjeperspektiv förstås och tolkas styr vilket genomslag det får i det sociala arbetets praktik. Om man väljer att se missbruket som helt avgörande för föräldraförmågan fokuserar man på att hjälpa den vuxna med sina missbruksproblem. Om man väljer att se att missbrukets konsekvenser riskerar drabba alla fokuserar man på familjen. Men det finns en risk att barn och ungdomar inte blir synliggjorda eller får det utrymme de behöver, som egna individer, när de ses som en del av sin familj. Fokus kan istället tendera att ligga på de vuxna, föräldrarna. Anledningen kan med ett barndomssociologiskt perspektiv sägas vara att det råder en åldersmaktordning där vuxna har bestämmanderätten över barn och deras röster och därmed möts av större tilltro än barnen (Näsman 2014). Barnen kanske inte ens tillfrågas om hur föräldrarnas missbruk drabbar dem. Man ser barn som personer i utveckling, vilket präglar synen på deras kompetens samtidigt som de ses som sårbara och i behov av skydd i väntan på att bli vuxna. Detta kan innebära att den vuxne professionelle inte tycker att barnen ska belastas genom att involveras eller åläggas ansvar och därför undviker att göra dem delaktiga. Detta kan ske av ren omsorg om barnen från de vuxnas sida, men kan leda till att barns och ungdomars utsatthet inte blir fullt känd och att deras perspektiv och behov inte beaktas. Ett sådant utvecklingsperspektiv innebär också en risk att inte ta det barn berättar på allvar och att underskatta barns behov här och nu. Att inte synliggöra barn som egna individer inom ramen för familjeperspektivet kan kallas för familialisering (Alanen 1992). För vuxna som möter professionella utifrån en egen problematik finns det motsatta problemet – att inte bli sedd som del i en familj, som förälder, utan enbart som

en vuxen person med problem. De behov som träder fram i barnens och föräldrarnas berättelser innebär ett krav på att samtidigt ha ett barnperspektiv, vuxenperspektiv, föräldraperspektiv och familjeperspektiv och att behålla dessa olika perspektiv även över tid. Stöd att hantera följderna av missbruket kan behövas även efter brytpunkter som att förälder och barn skilts åt eller att föräldern blivit nykter. I en familj, där vuxna har problem med missbruk, behöver var och en själv hjälp här och nu, men också familjen som helhet med dess mönster av relationer mellan syskon, mellan barn och föräldrar och mellan föräldrarna som vuxna i en nära relation. Dessa relationer har betydelse vare sig alla bor tillsammans eller inte, ja även om den missbrukande föräldern är frångått vårdnad och har inget eller mycket begränsat umgänge med barnen. Ett familjeperspektiv behövs även om föräldrar och barn bor i olika kommuner vilket kräver samverkan mellan myndigheter över kommungränser. Vad det innebär i rutiner och arbetssätt att ha ett sådant familjeperspektiv när man arbetar i socialtjänstens specialiserade verksamheter behöver tydliggöras (se även Alexanderson & Jess 2015). Det är inte bara en fråga om att ha eller tänka ur ett barn- eller familjeperspektiv. Det måste få kon-

”Ja, man behöver bl.a. stöd, alltså från både personer i sin närhet, och personer utifrån, alltså som socialen, och definitivt någon som uppföljer en, hur man mår, så man inte känner sig bortglömd, bara för att min mamma har fått hjälp så betyder det kanske inte att jag har fått den hjälpen jag behöver.”

(Ronja Qvist 19 år)

sekvenser i handlingar, som är beskrivna, kända och understödda på chefsnivå i socialtjänsten och andra berörda organisationer liksom de måste omfattas och förstås av den professionelle som ska omsätta detta i handling i möten med barn och föräldrar. Det kan gälla även exempelvis skolan, polisen, hälso- och sjukvården, barn- och

vuxenpsykiatrin m.fl. Alla behöver fråga sig vad det innebär att ha ett fördjupat familjeperspektiv i just sin verksamhet. Det utvecklingsarbete som sker i kommunerna som deltog i projektets forskningscirkel, som vi beskrev inledningsvis, ger exempel på vad det kan handla om.

”För att även om många tror att... eller det vet inte jag om många tror, men... problemet hänger hos den som är missbrukaren, men det påverkar verkligen hela familjen, det gör ju det, på olika sätt.”

(Evy Wass 18 år)

Referenser

- Alanen, Leena (1992). *Modern Childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Jyväskylä: Institute for Educational Research.
- Alexanderson, Karin & Jess, Kari (2015). *Stuprör, hängrännor och rännkrokar. Utvärdering av projektet Samordnat stöd till barn och föräldrar i familjer med missbruk 2013-2014*. Nationellt kunskapscentrum anhörig och Linnéuniversitetet. Nr 4. Webb-upplaga. <<http://www.anhoriga.se/nyheter/ny-rapport-fran-nka-barn-som-anhoriga/>>hämtad 2015-08-26
- Alexanderson, Karin; Fernqvist, Stina & Näsman, Elisabet (2015). Barn som anhöriga, utsatta och omvårdare - två typ-exempel. Järkestig Berggren, U; Magnusson, L & Hansson, E. (red.) *Att se barn som anhöriga – omberoende i relationer, interventioner och omsorgsansvar*. Växjö Nka, barn som anhöriga och Linneuniversitetet.
- Almqvist, Annika & Åsbrink, Per (2014). *Att öka kunskapen om barnen i gruppverksamheter Första halvåret 2014*. Arbetsrapport 14. FoU Vällfärd, Region Gävleborg. <http://gammal.regiongavleborg.se/download/18.3ff7f3d6140e3c21101800032652/Arbetsrapport+2014_14_Annika_Per_gruppverksamheter.pdf>hämtad 2015-08-26
- Cater, Åsa Källström (2004). *Negotiating normality and deviation: father's violence against mother from children's perspectives*. Diss. Örebro : Örebro universitet,
- Eriksson, Charlie; Beckman, Linda , Aurin Edvardsson, Ingrid; Jensen, Jenny; Larsson, Anita & Meijer, Karolina (2014). *Kunskapsutveckling för ökad samverkan mellan barn- och vuxenvård inom socialtjänsten*. Studier i folkhälsovetenskap. Nr 2. Örebro universitet.
- Eriksson, Maria; Cater, Åsa Källström; Näsman, Elisabet (red.) (2015). *Barns röster om våld. Att lyssna, tolka och förstå*. Malmö. Gleerups.
- Goffman, Erving (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving (1968). *Stigma*. Harmondsworth Middlesex. Penguin Books Ltd.
- Hansen, Frid (2009). *Metoder i familjeorienteret alkoholbehandling – om att inddrage partner och barn*. Komiteen för Sundhedsoplysning (red.). Köpenhamn: Scanprint.
- Haugland, Bente Storm Mowatt (2006). "Barn som omsorgsgivare: Adaptiv versus destruktiv parentifiering". *Tidskrift-norsk psykologforening*, 43(3), 211-220.
- Haugland, Bente Storm Mowatt (2012) Familiefungering og psykososiale problemer hos barn av alkoholmisbrukende foreldre i Dyregrov, Kari, Ytterhus, Borgunn & Haugland, Bente Storm Mowatt (red.) (2012) *Barn som pårørende*. Oslo. Abstrakt förlag.
- Heimer, Maria. Titel ej klar. Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, Kommande.
- Hjern, Anders; Berg, Lisa; Rostila, Mikael & Vinnerljung, Bo (2013). *Barn som anhöriga – hur går det i skolan*. Rapport 2 från projektet "Barn som anhöriga", CHESS, Stockholm, Stockholms universitet / Karolinska Institutet.
- Hjern, Anders; Arat, Arzu & Vinnerljung, Bo (2014) *Att växa upp med föräldrar som har missbruksproblem eller psykisk sjukdom – hur ser livet ut i ung vuxen ålder?* Nationellt kunskapscentrum anhöriga. CHESS, Stockholm, Stockholms universitet/Karolinska Institutet i samarbete med Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Nr 4.
- Hockey, Jenny & James, Allison (1993). *Growing Up and Growing Old. Ageing and Dependency in the Life Course*. London: Sage.
- Hyvönen, Ulf & Alexanderson, Karin (2014). *Barnen vill – vågar vi. Barn och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barnvården*. Stockholm, Allmänna barnhuset.
- Leifman Håkan & Raninen Jonas (2014). *Föräldrar i missbruks- och beroendevård – en kartläggning av hur deras föräldraskap fungerar* (CAN, rapport nr 147). Stockholm. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Lindgaard, H. (2012). *Familier med alkoholproblemer. Familieorienteret alkoholbehandling med særligt fokus på børnene*. Köpenhamn, Sundhedsstyrelsen.
- Lindgaard, Helle (2006). *Familjeorienteret alkoholbehandling – et litteraturstudium af familjebehandlingens effekter*. Köpenhamn: Sundhedsstyrelsen. Danmark.
- Lyrberg, Ann (2014). *Barns och föräldrars behov av stöd i familjer med missbruk*. En intervjustudie med föräldrar och personal inom missbruks- och beroendevården i Gävle, Hudiksvall och Ovanåkers kommuner i Gävleborg. FoU-rapport nr 2. FoU Vällfärd, Gävle, Region Gävleborg.
- Maskrosbarn (2012). *Frågar man inget får man inget veta. En unik kvalitativ och kvantitativ intervjustudie med 50 ungdomar*. <http://www.maskrosbarn.org/wp-content/uploads/2015/04/RapportenMaskrosbarn.pdf> hämtad 2015-08-26
- Näsman Elisabet; Alexanderson, Karin; Fernqvist, Stina; Johanna Kihlgård (2015). Barn som anhöriga. i ed. Järkestig Berggren, U; Magnusson, L & Hansson, E. (red.) *Att se barn som anhöriga – omberoende i relationer, interventioner och omsorgsansvar*. Växjö. Nka, barn som anhöriga och Linneuniversitetet.
- Näsman Elisabet (2014). Perspektiv på barns delaktighet som anhöriga. *I Barns rätt som anhöriga: Om att göra barn delaktiga*. Stockholm. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

- Näsman, Elisabet (2012). *Att stärka barns och ungas brukar-medverkan i den sociala barnvården*. Uppsala. Regionförbundet Uppsala och Sociologiska Institutionen, Uppsala universitet.
- Näsman, Elisabet, Christina von Gerber & Stina Fernqvist (2009). *Berörd, beskriven, frånvarande, hur länsrättens domar beskriver barn i ekonomiska biståndsärenden*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Näsman, Elisabet & Christina, von Gerber (1996). *Mamma pappa utan jobb*. Stockholm: Rädda Barnens förlag.
- Qvortrup, Jens (1994). *Childhood Matters: An Introduction*, i Qvortrup, J., Bardy, M., Sgitta, G., Wintersberger, H. (red.) *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury, 1-23
- Raninen, Jonas & Leifman, Håkan (2014). *Barn till föräldrar i missbruks- och beroendevård – en kartläggning av hur de mår och vilka som får stöd*. Rapport nr 143. Stockholm. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Rehnman, Jenny; Wiberg, Camilla & Andrée Löfholm, Cecilia (2009). *Föräldraträning för föräldrar med missbruks- eller beroendeproblem – en systematisk kunskapsöversikt*. Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete. Stockholm. Socialstyrelsen.
- Skerfving, Annemi (2009). *Utvärdering av barngruppsverksamhet*, FoU-rapport 2009/1. Regionförbundet Uppsala. <http://www.anhoriga.se/Global/BSA/Dokument/Rapporter_kunskaps%C3%B6versikter/FoU%20rapport%202009%20barngrupper.pdf> hämtad 2015-08-26
- Socialstyrelsen (2009). *Barn och unga i familjer med missbruk: vägledning för socialtjänsten och andra aktörer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2012). *Föräldraskap och missbruk: att ta upp frågor om föräldraskap i missbruks- och beroendevården*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2013). *Barn som anhöriga. Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter eller avlider*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2015). *Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialtjänstlag. SFS Svensk författningssamling (2001:453).
- Sundell, Knut; Egelund, Tine; Löfholm, Cecilia Andrée & Kaunitz, Catrine (2007). *Barnvårdsutredningar: En kunskapsöversikt*. Stockholm. Gothia.
- Tengström A (2006). Ung och oberoende – En studie av Maria Ungdoms klienter. I rapport - *Vad vet vi om narkotikaanvändarna i Sverige*, sid 31-37. Mobilisering mot narkotika.
- Tinnfält, Agneta; Ericsson, Charlie & Brunnberg, Elinor (2011). Adolescent Children of Alcoholics on Disclosure, Support, and assessment of trustworthy adults. *Child Adolescent Social work Journal*, 28:133-151.
- Wannberg, Helena (2015). *Fullständiga rättigheter. Om kommunernas stöd till barn som växer upp i familjer med missbruk*. Stockholm. Junis, IOGT-NTOs Juniorförbund.

REGIONFÖRBUNDET
Uppsala län

UPPSALA
UNIVERSITET